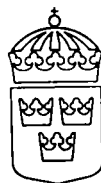

Regeringens proposition

1987/88: 102

om utveckling av yrkesutbildningen i
gymnasieskolan

Prop.
1987/88: 102

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 3 mars 1988.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Lennart Bodström

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen dras riktlinjerna upp för en försöks- och utvecklingsperiod avseende gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar. Förslagen bygger i stort på betänkandena (SOU 1986:2 och 3) En treårig yrkesutbildning från arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY).

I propositionen föreslås att en treårig försöksperiod med förlängd, moderniserad och i högre grad arbetsplatsförlagd utbildning inleds läsåret 1988/89. Försöksverksamheten omfattar 5 000 intagningsplatser under vart och ett av de tre åren. Försöksverksamheten samordnas med ett utvecklingsarbete i syfte att förbättra kvaliteten på gymnasieskolans yrkesutbildning. En särskild referensgrupp och utvärderare bör tillkallas för detta ändamål.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen inom försöksverksamheten kännetecknas av att vara kursplanestyrd utbildning på arbetsplatsen under ledning av handledare som arbetsplatsen tillhandahåller. Yrkesläraren utövar tillsyn över utbildningen. Den arbetsplatsförlagda delen av undervisningen under årskurserna 1 och 2 bör omfatta minst 10 % av den totala studietiden med huvuddelen av tiden i årskurs 2. Under det tredje året bör andelen arbetsplatsförlagd utbildning utgöra 60 % av studietiden. Som alternativ till arbetsplatsförlagd utbildning i årskurs 3 bör i vissa fall erbjudas skolförlagd utbildning i form av kurser som ger yrkesspecialisering, fördjupning eller teoretisk komplettering, s. k. alternativkurser.

Ett ökat inslag av allmänna ämnen innebär att samtliga elever inom försöksverksamheten studerar svenska, samhällskunskap, engelska, idrott och ett tillvalsämne, t. ex. matematik. Samtliga elever inom försöksverksamheten uppnår därigenom allmän behörighet för högskolestudier. Sche-

malagd tid för specialarbete skapar utrymme för ökad samverkan mellan allmänna ämnen och yrkesämnen.

Prop. 1987/88:102

En förstärkning föreslås också av fortbildningsmöjligheterna för yrkeslärare för att upprätthålla en modern utbildning av hög kvalitet.

Skola och arbetsliv har ett gemensamt ansvar för den yrkesinriktade utbildningen. Syftet med försöks- och utvecklingsperioden är att åstadkomma en kvalitetshöjning av yrkesutbildningen. Detta kommer både samhälls- och arbetsliv till nytta. Staten skall ha det övergripande ansvaret för att alla elever får en god yrkesutbildning. Staten och skolhuvudmännen, svarar för tillsyn och ledning av all gymnasial utbildning, antingen den bedrivs i skola eller på arbetsplats. Stat och kommun bör svara för kostnaderna för undervisningen, under försöksverksamheten även för de arbetsplatsförlagda delarna.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 3 mars 1988

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Sigurdson, Hjelm-Wallén, Peterson, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Johansson, Hulterström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén

Föredragande: statsrådet Bodström

Proposition om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan

1 Inledning

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade min företrädare, statsrådet Hjelm-Wallén, i juni 1984 en arbetsgrupp för att göra en översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen. Arbetsgruppen antog namnet Arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY).¹

ÖGY överlämnade i februari 1986 sina slutbetänkanden (SOU 1986:2 och 3) En treårig yrkesutbildning del 1 och 2. Dessa har remissbehandlats. Gruppen hade tidigare avlämnat skrifterna Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning (DsU 1985:9), Yrkesutbildningen inför 1990-talet (DsU 1985:13), Kostnader för gymnasieskolutbildningen (DsU 1986:15) och Fortbildning av yrkeslärare (DsU 1986:1).

Till protokollet i detta ärende bör fogas som bilaga 1 utredningens sammanfattning av sina slutbetänkanden och som bilaga 2 en förteckning över remissinstanserna. En fyllig sammanställning av remissyttrandena har gjorts inom utbildningsdepartementet och finns tillgänglig i ärendet (dnr 345/88). Som bilaga 3 redovisas en studie av tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning, genomförd i Gävleborgs län under hösten 1986 och som bilaga 4 en samhällsekonomisk studie av effekterna av att förlänga yrkesutbildningen i gymnasieskolan med ett år. Bilaga 5 är en förteckning över gymnasieskolans linjer.

Med ÖGY:s slutbetänkanden som underlag lägger jag i det följande fram förslag till riktlinjer för en treårig försöks- och utvecklingsperiod avseende de yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan. Med yrkesutbildningar avser jag i mina förslag, om ej annat anges, de direkt yrkesinriktade tvååriga linjerna i dagens gymnasieskola samt specialkurser som anknyter till dessa.

¹ I arbetsgruppen ingick skoldirektör Sven-Åke Johansson (ordförande), sektionschef Bertil Andersson, utredningssekreterare Elise Claesson, direktör Björn Grunevald, ombudsman Kent Karlsson, sekreterare Marta Olsson, departementsrådet Kerstin Thoursie, skolrådet Jan Thulin samt ombudsman Uno Westerlund. Huvudsekreterare var departementssekreterare Peter Holmberg.

Mina förslag syftar till att en försöks- och utvecklingsperiod för gymnasieskolans yrkesinriktade linjer skall kunna påbörjas redan 1988/89. Jag avser att tillkalla en särskild referensgrupp och en fristående utredningsman för utvärdering för att följa utvecklingen under perioden.

Jag avser att senare föreslå regeringen att ge skolöverstyrelsen (SÖ) i uppdrag att genomföra ett kursplanearbete efter de riktlinjer jag nu föreslår samt också visst utrednings- och utvärderingsarbete som grund för kommande ställningstaganden. I de fall där jag bedömer det vara av värde för helhetsbilden kommer jag i det följande att redovisa innebörden av de uppdrag som bör ges till SÖ och andra myndigheter.

2 Yrkesutbildningen inför 1990-talet

Jag har i årets budgetproposition (prop. 1987/88:100 bil. 10 sid. 19 ff) redogjort för min syn på gymnasiepolitiken inför 1990-talet. I det följande redovisar jag i stora drag utvecklingen ur yrkesutbildningens perspektiv.

Vi har nu drygt femton års erfarenhet av den integrerade gymnasieskola som riksdagen beslutade om 1970. Dess historia före 1970 är tre separata skolformers historia – gymnasiet, fackskolans och yrkesskolans. De hade skilda utbildningsmål och framtiden för eleverna tedde sig mycket olika beroende på vilken skolform de gått i.

Före 1970 var också tillgången på utbildning i övrigt väsentligt sämre än i dag. Grundskolan var ännu inte helt utbyggd. Den kommunala vuxenutbildningen fick i stort sett sin nuvarande utformning genom vuxenutbildningsreformen 1967. Universitet och högskolor omfattade betydligt färre utbildningsvägar än de gör i dag och de var bara i begränsad omfattning tillgängliga för andra grupper än dem som hade studentexamen.

Yrkesutbildningens nuvarande inriktning och struktur förbereddes av yrkesutbildningsberedningen (YB) under mitten och slutet av 1960-talet. Den valda organisationsformen för utbildningen har därför sina rötter i det tänkande som då var förhärskande i stora delar av arbetslivet.

Besluten vid 1968 och 1970 års riksdagar innebar att yrkesutbildningen reformerades och integrerades i den nya gymnasieskolan. Reformen innebar att tiden för flertalet yrkesämnen minskades kraftigt medan inslaget av allmänna ämnen ökades i jämförelse med tidigare. Detta gäller i första hand inom industri- och hantverkssektorn, där yrkesskolans utbildningar "översattes" till tvååriga linjer. Därutöver skapades också ett antal helt nya utbildningar, t.ex. vårdlinjen och distributions- och kontorslinjen. Den yrkesutbildning som gymnasieskolan skulle ge var inte avsedd att vara en färdig yrkesutbildning. Gymnasieskolan skulle endast erbjuda en påbörjad yrkesutbildning, normalt följd av en s. k. färdigutbildning i arbetslivet. Färdigutbildningen regleras inte av gymnasieskolans kursplaner utan genom avtal mellan arbetsmarknadens parter i samband med anställning.

Andelen elever från grundskolan som söker direkt till gymnasieskolan har hela tiden ökat och ligger nu nära 100 procent. Ungefär 95 procent av en årskull 16-åringar kommer också in på och påbörjar en gymnasieutbildning. I mitten av 70-talet var det ca 70 procent av eleverna från grundsko-

Tabell 1 Antal förstahandssökande och elever samt andel flickor i årskurs 1 på linjer och grundskoleanknutna specialkurser inom gymnasieskolan 15/9 1987.

Prop. 1987/88:102

Linjeområde ¹	Förstahands-sökande	Elever i årskurs 1 1987-09-15	Andel flickor %
H	3 963	3 745	86
S	7 523	7 213	71
So	4 310	5 695	61
Ep	1 033	424	79
Mu	879	480	58
Sektor HS	17 708	17 557	71
Ko	2 744	4 120	89
Ss	1 422	2 205	95
Vd	14 179	10 445	91
Sektor VSK	18 345	16 770	91
E	15 316	13 750	63
Ek	1 463	1 690	58
Dk	5 212	4 197	70
Hk	4 877	5 218	69
Sektor EM	26 868	24 855	65
N	8 161	7 849	50
T	14 530	13 606	23
Te	260	311	7
Du	1 346	1 766	3
Sektor TN	24 297	23 532	31
Ba	4 790	4 526	2
Be	1 090	743	96
Et	8 802	5 740	4
Fo	5 075	4 389	3
Li	6 585	3 514	56
Pr	471	536	12
Tr	810	767	6
Ve	4 196	5 778	4
Övriga	5 080	1 811	—
Sektor TI	36 900	27 804	13
Jo	2 344	1 170	45
Sb	746	679	1
Td	322	316	50
Sektor JST	3 412	2 165	31
500-försök ^{2,2}	0	516	17
Totalt	127 529	113 199	
Yrkesinrikt.	70 091	58 436	
2 åriga teoret.	7 945	8 600	
3—4 åriga	49 493	46 163	

¹ Förkortningar för linjer, se bilaga 5.

² Försöksverksamhet med treåriga yrkeslinjer.

lan som sökte vidare. Efterfrågan på utbildning, förändringar i arbetslivet och samhällsutvecklingen har medfört att nya studievägar tillkommit i gymnasieskolan under årens lopp. Som exempel kan nämnas drift- och underhållsteknisk linje samt ett stort antal specialkurser med inriktning mot ekonomi, teknik och vård. Totalt innehåller gymnasieskolan i dag 27 linjer och ca 550 specialkurser. Fördelningen av sökande och elever i årskurs 1 av gymnasieskolan läsåret 1987/88 framgår av tabell 1. Av tabellen framgår också flickornas procentuella andel inom olika utbildningsområden — ett förhållande som jag återkommer till i det följande.

Ett allmänt kvalifikationskrav på arbetsmarknaden är numera att man

har en gymnasial utbildning. Ungdomar med enbart grundskoleutbildning har mycket större svårigheter att få fotfäste på den reguljära arbetsmarknaden än de som har en gymnasieutbildning. Uppgiften för gymnasieskolan är alltså att ge praktiskt taget varje 16-åring en fortsatt utbildning som antingen skall leda till direkt yrkesverksamhet eller till fortsatt utbildning i högskolan.

Utbildningspolitikens mål har länge varit att främja samhällets utveckling mot demokrati, jämlikhet och välfärd. Samtidigt har syftet varit att skapa förutsättningar för den enskilde att utvecklas till en fri, självständig och demokratisk människa.

Att ge alla medborgare en hög kunskapsstandard har varit nödvändigt för att snabbt omvandla vårt land till en välfärdsnation. Väl utbildade människor med en allmänt bred och hög kunskapsnivå har också varit en av vårt lands viktigaste konkurrensfördelar. I överensstämmelse med detta har utbildningssystemet successivt byggts ut och utvecklats till både omfattning och innehåll.

1970 års gymnasieskolreform var ett led i en utbildningspolitik, som under efterkrigstiden konsekvent inriktats på att komma ifrån den skarpa åtskillnad mellan yrkesutbildning och allmän utbildning, som så länge funnits och som haft så avgörande betydelse för ungdomars framtid. Förslagen i denna proposition om försöksverksamhet med en förlängd och moderniserad yrkesutbildning innebär ytterligare steg i denna riktning. Det gäller nu att höja den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och att vidga och förbättra framtidsmöjligheterna för de elever som väljer en yrkesutbildning.

Förslagen syftar därmed också till att stärka gymnasieskolans ställning som den sammanhållna skolform inom vilken ungdomar i större utsträckning än nu skall kunna finna en studieväg som överensstämmer med deras framtidsplaner och som inte innebär någon utbildningsmässig återvändsgränd.

Grundskolans mål och riktlinjer uttrycker att: "Barn är olika då de kommer till skolan. Skolan bör heller inte sträva efter att göra dem lika. När de lämnar skolan bör de göra det med bibehållen individualitet och särprägel och med en uppövad förmåga att respektera individualiteten hos andra människor."

Denna grundskolans målsättning är gymnasieskolans utmaning. Så gott som varje 16-åring söker sig dit och skall finna sig tillrätta där med den individualitet och särprägel han eller hon besitter. Dessa ungdomar är alla snart myndiga. Var och en har sina planer för och tankar om framtiden. De har olika förutsättningar. Alla har samma värde. Var och en har rätt att få en god utbildning.

Begreppet gymnasial yrkesutbildning får inte tolkas snävt. Skolans uppgift får aldrig begränsas till att enbart göra eleverna skickade för en yrkesroll. Inte heller får den snabba tekniska utvecklingen leda till en ensidig inriktning på förändringar i utbildningen som syftar enbart till att möta nya tekniska krav inom olika yrkesområden.

I gymnasieskolan skall eleverna också få beredskap och bättre förutsättningar för den personliga utvecklingen och möjlighet till en rik fritid. Också

inom yrkesutbildningen skall de utbilda sig för medborgarrollen i vid mening. Studier av miljö och miljövarsfrågor har t. ex. sin givna plats också inom yrkesutbildningen. De skall också få möta kulturlivet. Kulturinslag i skolarbetet är väsentliga för att balansera det ofta enahanda massmediautbudet som dagens ungdom erbjuds. Undervisningen i karaktärsämnena för de yrkesinriktade linjerna bör breddas och fördjupas genom ökade inslag av kultur, exempelvis yrkeskultur. Eleverna skall både växa i personlig och social kompetens. Möjligheterna för dem att fortsätta att utbilda sig skall öka.

Dagens ungdomar har vuxit upp i ett samhälle med rik tillgång på utbildning för både unga och vuxna. De har samtidigt hört mycket talas om ungdomsarbetslöshet både här hemma och som en internationell företeelse. En del är "skoltrötta" efter grundskolan. Många är rädda för att inte få ett arbete. De önskar därför ofta lämna skolan och gå in i yrkeslivet. De behöver därför en yrkesutbildning, som läggs upp i samspel med arbetsplatser. De måste få inse att skolan tar deras yrkesplaner på allvar och att gymnasieskolan är en ny och annorlunda skolform jämfört med grundskolan. Detta är viktiga utgångspunkter för mina förslag om hur den ökade volymen av allmänna ämnen bör komma in i timplanerna. Det gäller att ge ungdomarna en utbildning som i starten är tydligt yrkesinriktad. Det gäller vidare att de sedan successivt under utbildningen breddar sitt kunnande genom mer allmänna ämnen och mer avancerad yrkesteori. När deras skoltid är slut skall de ha en omedelbart användbar yrkesutbildning som de skaffat sig både i skolan och på arbetsplatser. Lika viktigt är att de då också har möjligheter och lust att fortsätta att utbilda sig och att deras kunskaper är tillräckliga för detta.

Bland gymnasieskolans elever finns också ett betydande antal med invandrabakgrund. Dessa är överrepresenterade på de yrkesinriktade linjerna.

Större delen av de nuvarande linjerna i gymnasieskolan domineras starkt av antingen flickor eller pojkar. Under den senaste tioårsperioden har mönstret förändrats något såtillvida att flickornas andel har ökat på samtliga tre- och fyraåriga linjer, inte minst på den fyraåriga tekniska linjen. Pojkarnas andel på linjer med inriktning mot vård och konsumtion har också ökat något. I övrigt är förändringarna små. På de tekniskt inriktade tvååriga linjerna utgör flickorna endast tre-fyra procent. Fördelningen per studievägsområde framgår av tabell 1.

Eleverna bör få stöd att välja yrkesinriktning efter intresse och förutsättningar, i stället för efter kön. Som jag tidigare anförts i årets budgetproposition har ungdomsskolan ett betydande ansvar för att göra barn och ungdomar medvetna om könsroller i utbildningsval och yrkesliv samt om effekterna av olika val. Intressen och föreställningar hos eleverna på detta område påverkas dock inte bara av de budskap skolan ger utan också av hur undervisningen i olika ämnen utformas från grundskolans lågstadium och uppåt.

Valet till gymnasieskolan görs i en period av de ungas liv då de mer aktivt börjar orientera sig mot kvinnors resp. mäns vuxen- och yrkesroller samtidigt som vuxenlivet många gånger uppfattas som avlägset. Ur jäm-

ställdhetssynpunkt är det därför väsentligt att gymnasieskolan och utbildningsväsendet i övrigt ges en sådan struktur att läsningar och återvändsgränder för den enskilde i möjligaste mån undviks. Den bredare inriktning av studievägarna som mina förslag innebär bör också ses mot denna bakgrund.

Elever som bryter det vanliga könsrollsmönstret vid valet av studieväg möter ofta problem av olika slag. I synnerhet gäller detta flickor. Enligt gjorda undersökningar avbryter nästan hälften av dessa flickor sin utbildning i förtid. Övergången till arbetslivet för dem som genomfört utbildningen är också ofta problematisk.

ibland har det hävdats att skolan och samhället, mot bakgrund av de redovisade förhållandena, "lurar" flickorna in på områden som de sedan inte får möjlighet att klara av inom det område de utbildat sig. Enligt mitt synsätt är det skolans, och också arbetslivets, skyldighet att så långt som möjligt hjälpa elever som valt en utbildning att fullfölja denna och underlätta för dem att få arbete. Förutsatt givetvis att eleven inte framstår som personligen mindre väl lämpad för den valda utbildningen. Skolan skall, bl. a. genom en allsidig arbetslivsorientering, ge en saklig information om villkoren i olika utbildningar och yrken. Det ankommer också på den personal som är verksam i gymnasieskolan att bidra till en sådan information, att utbildningsvalet kan ske på goda grunder.

De sommarkurser i teknik för flickor som anordnats i ett stort antal kommuner under senare år har bl. a. visat att många flickor har såväl intresse som goda förutsättningar för teknik och tekniskt betonat arbete. Flickor har ofta andra förkunskaper, andra förhållningssätt och värderingsmönster visavi teknik. Ett förhållande som bör kunnas tas bättre tillvara.

Erfarenheter har också visat på vikten av att vid intagningen till tekniskt inriktade studievägar föra flickor till samma klassenhet så att gruppen kan utgöra ett stöd och utslagningsmekanismerna kan minimeras. Sådana åtgärder synes särskilt viktiga under det första studieåret. Faddersystem, periodvis enkönade undervisningsgrupper eller andra anordningar som motsvarar de lokala förutsättningarna kan också komma ifråga med stöd av de förstärkningsresurser som finns i gymnasieskolan.

Det långsiktiga målet för samhällets satsningar att stödja ett otraditionellt studie- och yrkesval bör vara att inga studievägar skall ha mindre än 40 procent av underrepresenterat kön. Jag kommer senare denna dag att i anmälan till regeringens proposition 1987/88:105 om jämställdhet inför 90-talet vidare utveckla min syn på utbildning och jämställdhet. För den närmaste femårsperioden bör målet vara att studievägar som i dag har mindre än fem procent av underrepresenterat kön bör ha minst 10 procent läsåret 1992/93.

Jag vill här erinra om den försöksverksamhet med en treårig utbildning med elmekanisk inriktning som startat redan hösten 1987 och där intagningen skulle ske så att om möjligt minst 20 procent av eleverna skulle vara flickor. Vid läsårsstarten var 66 kvinnliga elever intagna till de 352 intagningsplatserna. Utbildningen bedrivs i 20 kommuner. Av dessa uppnådde 17 den målsättning i fråga om könsfördelning jag satt upp för verksamhe-

ten. Med beaktande av den låga andelen kvinnliga elever inom denna sektor och den korta tid som stått till skolhuvudmännens förfogande bedömer jag resultatet som mycket tillfredsställande. Skolöverstyrelsen (SÖ) har fått i uppdrag att fortlöpande följa försöksverksamheten. Jag kommer senare (avsnitt 5.7) att föreslå ytterligare åtgärder i syfte att få en bättre balans mellan flickor och pojkar på de yrkesinriktade studievägarna.

För att uppmuntra och stödja otraditionella studie- och yrkesval är det i stor utsträckning nödvändigt att förändra attityder men också fråga om att ge bättre kunskaper om de faktorer som hindrar ett friare val. Här spelar utbildning och fortbildning hos lärare, handledare m. fl. en stor roll. Jag återkommer till detta i avsnittet om personalfrågor. De andra förslag och överväganden som är motiverade med utgångspunkt från vad jag nyss sagt, tar jag upp i resp. avsnitt.

Under loppet av 1970-talet minskade arbetsmarknaden för sexton- och sjuttonåringar dramatiskt. Samtidigt ökade behovet av kompletterande yrkesutbildning för ungdomar kring tjugo år.

Därmed framträdde i bjärt kontrast ett missförhållande, som i och för sig alltid har varit förhållande. Skillnaderna är stora, för att inte säga växande, när det gäller framtidsmöjligheter och valfrihet mellan elever som gått på en tvåårig yrkeslinje i gymnasieskolan å ena sidan och dem som genomgått en treårig allmän utbildning å den andra.

Vad som hände under 1970-talet gör det nödvändigt att intensifiera arbetet med att höja den grundläggande yrkesutbildningens kvalitet. Det bör ske parallellt med att dessa gymnasielinjer tillförs ett större inslag av allmänna ämnen. Bara därigenom kan fler ungdomar finna en studieväg, som överensstämmer med deras framtidsplaner och utkomstmöjligheter.

Med detta perspektiv för ögonen arbetade arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY) under åren 1984–86. Dess förslag innebär i korthet följande:

- Yrkeslinjerna bör förlängas från två till tre år.
- Yrkesutbildningen bör bedrivas i nära samspel med arbetslivet. En avsevärd del av yrkesutbildningen bör förläggas till arbetsplatser, särskilt under det tredje året. Detta kommer att bidra till att höja kvaliteten i den gymnasiala yrkesutbildningen. Skolan och arbetslivet står här inte i något motsatsförhållande till varandra. För en bra yrkesutbildning är de i stället varandras förutsättning.
- Den förlängda utbildningstiden ger utrymme för en utökning av allmänna ämnen. Kunskaper i ämnen som svenska, engelska, samhällskunskap, matematik eller något estetiskt ämne ger eleverna möjligheter till fortsatta studier, bl. a. vid vissa högskolelinjer. Men det är också så att man i yrkeslivet numera inte alltid kan dra någon bestämd gräns mellan behovet av s. k. yrkesämnen och av allmänna ämnen. Själva yrkesutbildningen är i dag ofta så avancerad att den ofta fordrar stöd av kunskaper i t. ex. språk, matematik och samhällskunskap.
- Genom att på yrkeslinjerna erbjuda en klart yrkesinriktad studiestart bör denna del av gymnasieskolan mer än hittills uppfattas som en ny och annorlunda skolform jämfört med grundskolan. Eleverna skall kunna känna att deras yrkesplaner tas på allvar och börjar förverkligas. Studie-

obestämnda elever erbjuds introduktionskurser.

- Genom en ny typ av kompetensrelaterade kursplaner i yrkesämnena bör inlärnings tiden kunna variera, så att var och en går vidare till nästa avsnitt av en kurs först när han eller hon lärt sig det föregående.

Min egen bedömning av dessa förslag överensstämmer i allt väsentligt med remissinstansernas positiva bild. En modernisering av yrkesutbildningen brådskar.

Det är inte acceptabelt att nära hälften av våra ungdomar får en utbildning som i flera avseenden har brister och begränsningar med hänsyn till de krav som framtiden ställer och till vad de själva, som medborgare, har rätt att fordra.

Gymnasieskolan är omfattande och heterogen. Det är nödvändigt att den utvecklas och förnyas i takt med samhället. Våren 1984 lade min företrädare, statsrådet Hjelm-Wallén, fram propositionen om Gymnasieskolan i utveckling (prop. 1983/84:116). På grundval av denna beslutade riksdagen (UbU 1983/84:29, rskr. 412) om ett försöks- och utvecklingsarbete, som i praktiken startade läsåret 1985/86. De flesta försök – t. ex. praktikförsöken – gäller främst de tre- och fyraåriga linjerna. Försöken skall pågå under en femårsperiod.

Våren 1987 har SÖ lämnat en första delrapport över utvärderingen av denna verksamhet. Det är som jag också framhållit i årets budgetproposition (prop. 1987/88:100, bilaga 10, sid 24) min uppfattning att de förslag om en förbättrad yrkesutbildning som jag nu lägger fram väl låter sig förenas med inriktningen av det redan pågående försöks- och utvecklingsarbetet.

Det kommer således under de närmaste åren att pågå försöksverksamhet och utvecklingsarbete utifrån två olika propositioner, den ena från 1984 om i första hand de teoretiska studievägarna och så de förslag jag i dag framlägger om yrkesutbildning. Som jag anför i årets budgetproposition är dessa verksamheter hörnstenar för arbetet med en ny läroplan för gymnasieskolan med sikte att tillämpas från början av 1990-talet.

Den nya läroplanen kommer att bära en stark prägel av vad jag anser viktigast för 1990-talets gymnasieskola. Kort sammanfattat gäller det att kraven på kvalitet måste vara högt ställda. Detta gäller innehåll, arbetssätt och arbetsmiljö vid såväl studieförberedande som yrkesinriktade linjer. För det andra gäller det att gymnasieskolan är till för alla ungdomar och skall vara bra för alla. I denna ambition finns ett villkor inbyggt nämligen att gymnasieskolan inte kan utformas lika för alla. Att studievägarna i gymnasieskolan nu blir mer likvärdiga betyder således inte att deras olika utbildningsprofil får suddas ut.

3.1 Målsättning

Mitt förslag: En treårig försöksperiod med en förlängd, moderniserad och i högre grad arbetsplatsförlagd yrkesutbildning i gymnasieskolan inleds läsåret 1988/89. I försöksverksamheten skall också allmänna ämnen få en större omfattning än i dag. Försöksverksamheten samordnas med ett utvecklingsarbete i syfte att förbättra kvaliteten på gymnasieskolans yrkesutbildning.

Skäl för mitt förslag: Av min redovisning i det föregående framgår att utvecklingen under 70- och 80-talen har gjort det nödvändigt att intensifiera arbetet med att höja den grundläggande yrkesutbildningens kvalitet. Detta är en generell iakttagelse som gjorts i flertalet avancerade industrinationer. Inför 1990-talet räcker det inte längre med att göra punktvisa insatser med enstaka kursplanöversyner, påbyggnadsutbildningar etc. inom ramen för befintligt system. Den gymnasiala yrkesutbildningens struktur måste omprövas. Med detta perspektiv för ögonen har ÖGY lagt de förslag som beskrivits i det föregående.

Min egen inställning till ÖGY:s delförslag som grund för försöksverksamheten framgår liksom remissinstansernas i anslutning till min behandling av de olika delförslagen. I en gemensam skrivelse den 20 oktober 1987 till statsministern har ordförandena i LO, SAF och TCO understrukt vikten av att genomförandet av en förbättrad yrkesutbildning ej fördröjs.

En modernisering av yrkesutbildningen brådskar. ÖGY:s förslag innebär i många avseenden ett nytänkande i fråga om vilka vägar som bör beträddas för att åstadkomma den angelägna kvalitetshöjningen. Förslagen är både löftesrika och spännande. Jag tänker i första hand på förslagen om treåriga linjer, modulindelade kursplaner med krav på arbetsplatsförläggning, det delade ansvaret mellan skolan och arbetslivet samt förslagen om hur den arbetsplatsförlagda utbildningen bör finansieras. Flera av de nu aktuella förslagen har emellertid så omfattande konsekvenser att jag inte nu är beredd att ta definitiv ställning till hur yrkesutbildningen bör utformas i framtiden. För att göra detta fordras enligt min mening konkreta erfarenheter.

Jag förordar därför en försöksverksamhet under tre år som görs till föremål för en samlad utvärdering hösten 1991. I denna skall prövas hur en delvis arbetsplatsförlagd utbildning fungerar på orter med skilda näringsgeografiska, arbetsmarknadsmässiga och konjunkturella betingelser. Vilka effekter har en förlängd utbildning på rekryteringen till de yrkesinriktade linjerna? Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet? Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare? Kan skolan och arbetslivet samarbeta på det föreslagna sättet? Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna? Sluts de avtal som erfordras dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?

Detta är några av de frågor jag anser måste besvaras innan regeringen

slutligt tar ställning till den fortsatta reformeringen av yrkesutbildningen. Jag avser tillkalla en särskild utredare som får i uppdrag att utvärdera försöksverksamheten i dessa avseenden.

Försöksverksamheten skall samordnas med det övriga utvecklings- och utredningsarbete som erfordras för att förbättra kvaliteten på gymnasieskolans yrkeslinjer. Försöksverksamheten baseras på det arbete med utveckling av kursplaner som riksdagen under innevarande budgetår anvisat medel för och för vilket jag i det följande (avsnitt 11.5) föreslår ytterligare medel. Verksamheten inom försöken skall följa de riktlinjer jag närmare redovisar i avsnitten 4–10. Jag återkommer i avsnitt 3.4 till formerna för utvärderingen.

För att få en uppfattning dels om den arbetsplatsförlagda utbildningens kvalitet, dels om den totala belastningen på arbetsmarknaden i kommuner av olika slag vad avser befolkningsmässiga och näringslivsmässiga förutsättningar som verksamheten kan leda till bör försöken struktureras i två led – dels koncentrerade försök med många studievägar i några större regioner (fullskaleförsök) dels ett mer utspritt nät av gymnasiekommuner.

3.2 Dimensionering och lokalisering av försöksverksamhet

Mitt förslag: Försöksverksamheten får omfatta 5 000 intagningsplatser under vart och ett av de tre budgetåren 1988/89, 1989/90 och 1990/91. Försöksverksamheten bör lokaliseras till kommuner med varierande befolknings- och näringsstruktur.

Skäl för mitt förslag: Genom en försöksverksamhet med början redan från 1988/89 kan det stora intresse som skolhuvudmän och olika branschorganisationer visat att påbörja en modernisering av yrkesutbildningen snabbt fångas upp och tillgodoses. De skolhuvudmän som bedöms ha förutsättningar att delta i försöksverksamheten från 1988/89 kan alltså göra det inom ramen för de tillgängliga platserna. En förutsättning är naturligtvis att tim- och kursplaner för de aktuella studievägarna har hunnit tas fram efter samråd med arbetsmarknadens parter och att verksamheten i övrigt läggs upp enligt de riktlinjer jag här föreslår. SÖ har tillsammans med skolhuvudmän och arbetsmarknadens parter organiserat ett antal preliminära kursplanegrupper för att ta fram tim- och kursplaner för treåriga yrkesinriktade studievägar. Jag har erfarit att tim- och kursplaner för treåriga studievägar inför 1988/89 beräknas kunna föreligga inom alla utbildningssektorer utom det ekonomisk-merkantila.

Som jag anmält i årets budgetproposition borde även det ekonomisk-merkantila området vara representerat i försöksverksamheten. Detta utbildningsområde har stor omfattning och en stor andel kvinnliga elever. Kursplanearbetet bör därför bedrivas så att det blir möjligt att få med samtliga linjer i försöksverksamheten.

Den föreslagna utvecklingsstrategin innebär en studievägsanpassad modernisering av yrkesutbildningen och en därtill knuten försöksverksamhet

på lämpliga orter. Försöksverksamheten bör präglas av en modell med stark koncentration av försök till några geografiskt avgränsade områden, t. ex. ett län eller några näraliggande gymnasieresioner. I princip bör alla linjer vara företrädade på försöksorterna. En sådan fullskalig modell ger bättre underlag för en eventuellt fortsatt utbyggnad av verksamheten och bättre underlag för en utvärdering av hur en fullt utbyggd yrkesutbildning fungerar i förhållande till den lokala arbetsmarknaden. Som ett komplement till en sådan geografiskt koncentrerad verksamhet bör också ett antal spridda försökskommuner finnas över landet.

Som jag redovisat i årets budgetproposition pågår ett relativt stort antal projekt med ämnesanknuten praktik inom i första hand gymnasieskolans teoretiska studievägar. Jag har i anslutning till detta framhållit att några fullskaleförsök vore av värde för den fortsatta prövningen av frågan om arbetsplatsförlagda inslag i gymnasieskolan som helhet. Jag ser en naturlig koppling mellan den nu föreslagna försöksverksamheten och ämnesanknuten praktik inom ramen för några fullskaleförsök.

Vid mina överväganden avseende omfattningen av försöksverksamheten har jag strävat efter att göra den å ena sidan tillräckligt omfattande för att få ett säkert underlag för utvärdering men å andra sidan inte så stor att utvärderingen blir en otymplig arbetsuppgift. Detta liksom självfallet önskemålet att inom så många områden som möjligt erbjuda en förbättrad utbildning anpassad till individen och arbetslivets förändrade krav har lett till att jag föreslår en dimensionering av försöksverksamheten om 5000 intagningsplatser.

Utbildningarna inom försöksverksamheten bör ur resurssynvinkel belastas gymnasieskolans direktram. Med tanke på det tredje årets relativt omfattande arbetsplatsförläggning och därmed reducerade behov av insatser från skolans egna lärare bör en elevplats under det tredje året med 60% arbetsplatsförläggning endast räknas som 0,4 årselevplatser. En treårig utbildning inom försöksverksamheten tar således normalt i anspråk 2,4 årselevplatser. Om det tredje året enligt tim- och kursplan är utformat som skolförlagd alternativkurs räknas det dock som en hel årselevplats.

Den försöksverksamhet med treåriga linjer som enligt riksdagens beslut påbörjades 1987/88 inom ramen för 500 intagningsplatser och innebar att ett tredje år tillfördes genom att en påbyggnadsutbildning samtidigt utgick bör där så är möjligt anpassas till de riktlinjer jag nu föreslår.

Mina förslag får konsekvenser för ramarna för gymnasieskolans dimensionering. Dessa redovisar jag i avsnitt 8.2.

Mitt förslag: För försöksverksamheten skall följande gälla:

- Riksdagen beslutar om antalet elevplatser i försöksverksamheten samt om en timplan av ramkaraktär för de yrkesinriktade studievägarna.
- För allmänna ämnen gäller de av regeringen fastställda kursplanerna.
- Skolöverstyrelsen fastställer efter samråd med företrädare för arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen tim- och kursplaner för försöksverksamheten.
- Skolöverstyrelsen beslutar om lokalisering och fördelning av antalet intagningsplatser inom försöksverksamheten.

Skäl för mitt förslag: Beslut av statsmakterna om riktlinjer och om ramtimplan för de yrkesinriktade studievägarna samt SÖ:s ansvar för framtagning av nya kursplaner bidrar till en försöksverksamhet med samma struktur och inom vida ramar ett gemensamt innehåll.

Jag är medveten om att de lokala förutsättningarna vid arbetsplatsförläggning av utbildning kan variera inom landet liksom skillnaderna mellan skolornas tillgång till maskinell utrustning och läromedel. Att pröva detta är som tidigare framhållits ett viktigt skäl för försöksverksamheten. Ett viktigt krav är emellertid att undervisning ska vara likvärdig oberoende av var någonstans i landet den bedrivs.

I min anmälan av försöksverksamheten i årets budgetproposition uttalar jag att regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer bör besluta om lokalisering av försöksverksamheten med treårig, moderniserad yrkesutbildning. Enligt min mening är det lämpligt att SÖ fattar dessa beslut. Jag har erfarit att SÖ, på grundval av ett stort antal framställningar som inkommit från skolhuvudmän efter min anmälan av försöksverksamheten i budgetpropositionen, utarbetat ett förslag till lokalisering av försöksverksamheten. Det är väsentligt att beslut om vilka kommuner som får delta snabbt kan nå skolhuvudmännen. Om riksdagen bifaller förslaget kommer jag omedelbart föreslå regeringen att bemyndiga SÖ att efter samråd med arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen besluta om tim- och kursplaner för försöksverksamheten liksom om lokaliseringen. Jag har erfarit att arbetet i de tidigare omnämnda, av SÖ tillsatta, preliminära kursplanegrupperna hunnit så långt att preliminära beslut om nya treåriga kursplaner samt studievägar bör kunna meddelas före utgången av mars månad 1988. Detsamma gäller beslut om lokalisering av verksamheten.

För det fortsatta kursplanearbetet bör kursplanegrupper inrättas med representanter för utbildningsmyndigheter, skolhuvudman, och yrkesnämnderna och andra lämpliga representanter för arbetslivet. Det bör ankomma på regeringen att närmare besluta om sammansättning och uppgifter för dessa grupper. Varje kursplanegrupp bör ha representation för de branscher som naturligt hör samman med tanke på den tidigare nämnda

utvecklingen mot vidgade yrkesområden. Mot bakgrund av SÖ:s övergripande ansvar för kursplaneutveckling bör SÖ svara för ledningen av dessa gruppers arbete. Helt naturligt kommer de föreslagna grupperna att få en mycket intensiv arbetsperiod de närmaste åren i samband med genomförandet av mina förslag. För detta arbete avsätts ett belopp om 6 milj. kr. för budgetåret 1988/89. Vid sidan av arbetet med kursplanerna bör de föreslagna kursplanegrupperna kontinuerligt beakta läromedelssituationen, utrustningsfrågorna och utbildningens kvalitet.

3.4 Referensgrupp, utvärdering

Jag avser efter riksdagsbeslutet tillkalla en referensgrupp med representanter för bl. a. arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen för att följa, samordna och på andra sätt underlätta genomförandet av den föreslagna försöksverksamheten.

De förslag och riktlinjer för försöksverksamheten jag redovisat i denna proposition är inledning på ett omfattande utvecklingsarbete under de närmaste åren avseende de yrkesinriktade studievägarna i gymnasieskolan. Arbetet kommer att äga rum i flera olika instanser, inom regeringskansliet, den statliga skoladministrationen och hos de enskilda skolhuvudmännen liksom inom de olika arbetsmarknadsorganisationerna. Det kräver nära samspel mellan kursplanearbete inom skilda yrkesområden och erforderliga avtal om arbetsplatsförlagd utbildning i anslutning härtil samt andra kontakter med berörda bransch- och intresseorganisationer. Den föreslagna referensgruppen bör vara knuten till regeringskansliet och ha representation från LO, TCO, SACO/SR, SAF, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Småföretagens riksorganisation och SÖ. Genom att arbetsmarknadens parter och representanter för skolhuvudmännen är representerade i gruppen kan återföringsvägen göras mycket kort och eventuella problem snabbt lokaliseras och avhjälpas.

Jag avser även snarast att tillkalla en särskild utredningsman att följa och utvärdera försöksverksamheten. Denna bör vara fristående från de olika intressenter som ingår i referensgruppen. Utvärderingen bör som jag tidigare framhållit i första hand knyta an till mina förslag att i ökad utsträckning utnyttja arbetslivet som resurs för yrkesutbildning. Utvecklingen bör följas i kommuner och regioner med olika förutsättningar vad gäller befolkningsstruktur och differentiering av näringsliv. Även skillnader mellan tillgång på platser i olika branscher bör följas uppmärksam. Tillgång på handledare samt dessas utbildning och möjligheter att fullfölja sina utbildningsuppgifter är också väsentliga att studera. Utredningsmannen bör också utvärdera kostnadseffekter för staten, skolhuvudmännen och arbetslivet till följd av försöksverksamheten. En samlad utvärdering av den arbetsplatsförlagda utbildningen och kostnadseffekter bör redovisas hösten 1991.

Även de rent yrkespedagogiska frågorna kopplade till såväl skol- som arbetsplatsförlagd utbildning måste självfallet belysas. Detta, liksom uppföljningar av effekter av en ökad andel allmänna ämnen i yrkesutbild-

ningarna och metodutveckling kopplad härtill, ligger inom SÖ:s ordinarie ansvarsområde som pedagogisk myndighet.

Prop. 1987/88:102

Den föreslagna försöks- och utvecklingsperioden blir kort och intensiv och syftar till att få fram underlag för en total reformering av gymnasieskolans yrkesutbildning. Utvärderingen av försöksverksamheten bör ske successivt under treårsperioden så att kontinuerlig återföring av vunna erfarenheter kan ske. Det är viktigt att försöksperioden kan utnyttjas optimalt.

4 Riktlinjer för försöksverksamheten

4.1 Treårig utbildning

Mitt förslag: Den gymnasiala yrkesutbildningen inom försöksverksamheten skall vara treårig.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer i princip med mitt förslag. Enligt ÖGY skulle dock längden kunna variera mellan två och tre år.

Remissinstanserna: En stark uppslutning finns kring förslagen om en förlängning av yrkesutbildningen. Många framhåller att det då går att förbättra undervisningen inom såväl yrkesämnena som de allmänna ämnena utan att dessa båda behov behöver ställas mot varandra. Många framhåller också att yrkesutbildningen redan i dag i många fall är treårig, om man räknar in färdigutbildningstiden i arbetslivet.

LO anser att alla gymnasiala utbildningar måste göras treåriga. *Skelleteå kommun* framhåller att förlängningen för de flesta yrkeslinjerna är välmotiverad och innebär att eleverna får en utbildningstid inom yrkesområdet i ungefär samma omfattning som före 1970 i motsvarande utbildningar.

Några remissinstanser, bland dem *Statistiska centralbyrån* och *länsskolnämnden i Jönköpings län* är tveksamma till en mer generell förlängning av utbildningstiden. Ett system med modulindelade påbyggnadskurser vore enligt nämnden att föredra som grundmodell. *Malmö stad* anser att utbildningstiden skall vara anpassad till utbildningens målsättning och att utbildningstiden bör kunna variera mellan 1–3 år.

Skäl för mitt förslag: Yrkesutbildningens längd kan diskuteras utifrån flera utgångspunkter. Om utbildningen inriktas mot ett smalt kompetensområde, som flera av dagens specialkurser, kan många utbildningar vara korta. Längden blir också beroende av hur långt i specialisering den grundläggande yrkesutbildningen bör drivas. Gymnasieskolans studievägar bör som jag framhållit ha en bred inriktning och utöver direkta yrkeskunskaper också ge alla elever en god allmänorientering och medborgarutbildning.

Tiden för flertalet yrkesämnen minskade kraftigt när den nuvarande strukturen infördes för yrkesutbildningen. Gymnasieskolan kom att erbjuda en påbörjad, men ej avslutad yrkesutbildning. Den avslutande utbildningen, s. k. färdigutbildning, skulle i stället genomföras ute i arbetslivet.

Denna skulle vara helt fristående från gymnasieskolan och bekostas av arbetslivet. Som ÖGY utförligt redovisat (DsU 1985:9, Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning) förekommer sådan endast inom ett begränsat antal branscher. Denna brist blir alltmer uppenbar i takt med att den tekniska utvecklingen fortskrider i allt snabbare tempo. Ungdomar som får anställning i branscher med stark utbildningstradition eller i stora företag kan få en god färdigutbildning. Ungdomar som hamnar i branscher med svag utbildningstradition eller i små företag får ofta ingen eller endast en bristfällig färdigutbildning. Den viktigaste åtgärd som nu kan vidtas för att höja yrkesutbildningens kvalitet är enligt min mening att försöka få till stånd en bättre färdigutbildning. Hur denna bör utformas får försöksverksamheten utvisa.

I samband med gymnasieskolans tillkomst infördes konsekvent allmänna ämnen på de yrkesinriktade tvååriga studievägarna. Härigenom togs ett viktigt steg mot en enhetligare gymnasieskola som en grund både för fortsatta studier och för utträde i yrkeslivet.

Genom en förlängd utbildningstid ges inom försöksverksamheten möjlighet att utöka inslaget av såväl allmänna ämnen som av yrkesämnena utan att dessa ställs i motsatsförhållande till varandra. Arbetslivet kan inte längre i samma utsträckning som tidigare delas upp i en del som kräver teoretisk utbildning och en som kräver praktisk utbildning. De allmänna ämnena är viktiga också som grund för studierna av yrkesämnena. Kommunikationsförmåga, kunskaper i språk och matematik är många gånger väsentliga för att man skall kunna tillgodogöra sig fackteorin. De behövs också för en bättre förståelse av arbetstekniska inslag. Jag är dock inte nu generellt beredd att ta ställning till den gymnasiala yrkesutbildningens längd. Detta får anstå tills efter det erfarenheter vunnits genom försöksverksamheten.

I likhet med ÖGY anser jag att de kortare specialkurserna som i dag vänder sig direkt till ungdomar som lämnat grundskolan bör avvecklas i samma takt som nya tim- och kursplaner tillkommer och tas i bruk. De bör i stället kunna ingå som delar i den grundläggande yrkesutbildningen. Dessa specialkurser har ofta ett mycket specialiserat innehåll och innehåller få eller inga allmänna ämnen. I fråga om vissa specialkurser bör i det fortsatta kursplanearbetet övervägas om de i en framtid inte bör utmönstras som studievägar i gymnasieskolan men däremot kunna förekomma i komvux.

4.2.1 Omfattning

Mitt förslag: Arbetsplatsförlagd utbildning skall ha en större omfattning än i dag och ingå i alla yrkesutbildningar inom försöksverksamheten. Den arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen skall i årskurserna 1 och 2 omfatta minst 10 procent av den totala studietiden under dessa årskurser. Den arbetsplatsförlagda delen av årskurs 3 skall normalt uppgå till 60 procent av den totala studietiden.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Det råder stor enighet om att en utökning av arbetsplatsförlagd utbildning kan höja kvaliteten i yrkesutbildningen och tillföra värdefulla impulser från arbetslivet. Detta anser bl. a. *SAF, LO, TCO och Svenska kommunförbundet*.

Enligt *SÖ* kan principiella invändningar resas mot en ökad arbetsplatsförläggning av den reguljära grundläggande yrkesutbildningen. *SÖ* anser emellertid att de praktiska fördelarna med en sådan ordning väger över och vill betona att det är fråga om utbildning i skolans regi och att det är nödvändigt med ett nära samarbete mellan skolan och de olika arbetsplatserna för att modellen skall kunna fungera väl. *LO* anser att det är viktigt att gymnasieskolan inte bara anpassas till samhällsförändringarna utan också att den tillåts bli en motor i utvecklingen.

Landstingsförbundet ställer sig positivt till ett utökat samarbete med arbetslivet. Inom de landstingskommunala utbildningarna finns en lång erfarenhet av inbyggd utbildning. Den arbetsplatsförlagda delen bör för vårdutbildningarna kunna koncentreras i block för att eleverna skall få möjlighet att följa en patient och se olika sidor av verksamheten under olika tider på dygnet.

Såväl *SAF* som *LO* framhåller att problem med arbetsplatsförläggning kan uppstå inom vissa yrkesområden. Det gäller t. ex. skogsbruket och sjöfartsnäringen.

Skäl för mitt förslag: Redan i dag anordnas som jag tidigare nämnt viss yrkesutbildning i form av arbetsplatsförlagd utbildning. Denna har emellertid totalt sett relativt liten omfattning. ÖGY har i en enkät till samtliga gymnasieskolor funnit att den arbetsplatsförlagda utbildningen läsåret 1983/84 i genomsnitt för all yrkesutbildning omfattade sex procent av det totala antalet elevveckor. I enkäten inkluderade ÖGY olika praktikformer, inbyggd utbildning och gymnasial lärlingsutbildning. Omfattning och även ambitionsnivån avseende arbetsplatsförläggningen varierar dock starkt mellan olika studievägar. Några få studievägar, distributions- och kontorslinjen, vårdlinjen, sociala servicelinjen och den bygg- och anläggningstekniska linjen, står för huvuddelen.

En betydande del av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen bygger på lokala initiativ i olika skolor och är inte en följd av bestämmelser i timplaner. De lokala initiativen tyder på ett tilltagande intresse för ar-

betsplatsförlagd utbildning. Önskemålen att förlägga utbildning till arbetsplatser blir större i framtiden, eftersom utbildningsväsendet måste följa med i den tekniska utvecklingen.

Många remissinstanser har i sina yttranden påpekat att möjligheterna att genomföra arbetsplatsförläggning och att åstadkomma undervisning där är beroende av många olika faktorer, flera normalt utom skolans möjligheter att påverka. Några har också bedömt fallstudier eller försök som önskvärda av detta skäl. För- och nackdelar med arbetsplatsförlagd respektive skolförlagd yrkesutbildning har även behandlats relativt utförligt av ÖGY. Det är uppenbart att både en fullständigt skolförlagd och en helt arbetsplatsförlagd utbildning har nackdelar. En kombination där fördelarna i båda systemen tas till vara bör därför eftersträvas. Hur detta bäst kan ske bör den föreslagna försöksverksamheten kunna ge underlag för bedömning av. Grundprincipen bör vara att olika utbildningsmoment skall äga rum där de bästa resultaten kan uppnås med hänsyn till målet för utbildningen i dess helhet. Jag anser detta vara ett viktigt syfte att uppnå med den föreslagna försöksverksamheten, vilket måste beaktas i utvärderingen.

Enligt min mening bör även fortsättningsvis den grundläggande färdighetsinläringen ske i skolan där lokaler, utrustning och utbildade lärare finns tillgängliga och där utbildningen ej påverkas av produktionsåtaganden. Den arbetsplatsförlagda utbildningen ger emellertid stora pedagogiska vinster genom att eleverna får se sina arbetsmoment insatta i en realistisk tillämpning, vilket bör skapa motivation i de fortsatta studierna. Den ger också tillfälle att i utbildningen omedelbart få följa de förhållanden vad gäller t. ex. utrustning och arbetsteknik som förekommer i produktionen. En annan viktig effekt är den "utslussningseffekt" på arbetsmarknaden som en tid i arbetslivet innebär.

Då vissa utbildningsavsnitt förläggs till arbetsplatser kan också yrkeslärarna inom försöksverksamheten få tid för två mycket angelägna uppgifter, nämligen för uppföljning och tillsyn av eleverna på arbetsplatser samt egen fortbildning. Till detta återkommer jag senare (avsnitten 4.2.4 och 10.2.2)

Självklart varierar både behoven och möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildningen mellan olika studievägar. Samtliga studievägar inom försöksverksamheten bör dock innehålla någon del arbetsplatsförlagd utbildning. Jag föreslår att minst 10 procent av den totala studietiden under de första två årskurserna blir arbetsplatsförlagd. Detta utesluter inte att vissa yrkesutbildningar kan ha tillkommande behov som motiverar mera omfattande arbetsplatsförläggning.

Det tredje året inom försöksverksamheten skall bl. a. ge den specialisering och det mått av färdighetsträning som krävs för att fungera inom ett visst yrkesområde men också överbrygga och underlätta övergången från skola till arbete. Den arbetsplatsförlagda delen bör därvid normalt uppgå till 60 procent. Detta motsvarar tre skoldagar per vecka men utläggningen av tiden måste anpassas till behoven inom olika studievägar och på olika orter.

Jag skall strax återkomma till den viktiga frågan om tillgången på arbets-

platser för att genomföra mina förslag om en utökad arbetsplatsförlagd utbildning (avsnitt 4.3). Innan dess behandlar jag två alternativa uppläggningar av försöksverksamheten samt beskriver i avsnitt 4.2.4 hur undervisningen på arbetsplatserna bör utformas.

4.2.2 Alternativkurser under det tredje året

Mitt förslag: Som alternativ till den arbetsplatsförlagda utbildningen i årskurs 3 får inom försöksverksamheten anordnas skolförlagd undervisning, s. k. alternativkurser. Fördelningen på olika studievägar bör fastställas av SÖ i det kommande kursplanearbetet.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag. Arbetsgruppen föreslog också en särskild lösning för vissa el-teletekniska utbildningar med helt skolförlagd utbildning under det tredje året.

Remissinstanserna:

Möjligheten att som alternativ till arbetsplatsförlagd utbildning i vissa fall ha skolförlagda alternativkurser tillstyrks genomgående av remissinstanserna. ÖGY:s resonemang om el-telebranschens speciella förhållanden kan enligt SÖ:s mening hävdas också för andra delar av den gymnasiala utbildningen. Ett kommande kursplanearbete bör ge grunden för valet av studieorganisatoriska modeller. Innan detta är gjort är det svårt att låsa sig för en viss modell för den framtida utbildningen på en viss studieväg. SÖ är därför inte beredd att nu ta ställning till ÖGY:s förslag beträffande Et-linjens framtida utformning.

Karlskrona kommun är tveksam till en i huvudsak skolförlagd utbildning för vissa grenar på Et-linjen. Erfarenheter visar att i flera fall, kan, trots behovet av fackteoretiska inslag, en arbetsplatsförlagd utbildning vara väl så bra.

Skäl för mitt förslag: Elever som genomgått en tvåårig yrkeslinje har i dag möjlighet att erhålla en fördjupad kompetens och ytterligare specialisering i form av en påbyggnadsutbildning. Omfattningen av sådana kurser har ökat under 1980-talet. Den yrkesfördjupning och yrkesspecialisering som är teoriintensiv lämpar sig ibland mindre väl för att anordnas som arbetsplatsförlagd utbildning och bör därför erbjudas i form av skolförlagda kurser. Dessa bör ingå i tredje året och omfatta hela eller delar av detta. Förutom det yrkestekniska innehållet skall kurserna också inrymma de allmänna ämnen som normalt ingår i tredje året. Jag föreslår att dessa kurser rubriceras alternativkurser.

Enligt min mening bör också den av ÖGY föreslagna särskilda lösningen med treårig skolförlagd utbildning för vissa el-teletekniska utbildningar kunna anordnas som alternativkurser. Hur detta bör ske får det fortsatta kursplanearbetet utvisa.

Mitt förslag: En alternativ form av yrkesutbildning bör kunna förekomma inom försöksverksamheten utformad så att en elev studerar karaktärsämnet/ämnena i huvudsak enskilt och med en stor andel av utbildningen förlagd till arbetsplats. Fackteori och allmänna ämnen skall ingå i samma utsträckning som för andra elever.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker att den gymnasiala lärlingsutbildningen skall kunna ingå i det föreslagna yrkesutbildningssystemet. Många instanser, bl. a. *länsskolnämnden i Göteborgs och Bohus län* och *Uppsala kommun*, är mycket positiva till att lärlingarna jämföras med övriga elever i gymnasieskolan bl. a. med avseende på fackteori och allmänna ämnen men man vill samtidigt betona hur viktigt det är att utbildningsformen fortfarande får behålla sin flexibilitet. Så anser t. ex. *Småföretagens riksorganisation (f. d. SHIO- Familjeföretagen)* att allmänna ämnen inte skall vara obligatoriska för alla elever.

Skäl för mitt förslag: Gymnasial lärlingsutbildning ingår sedan läsåret 1984/85 i det reguljära gymnasiala utbildningsutbudet. Den gymnasiala lärlingsutbildningen innebär att en lärling som är anställd hos ett företag också är elev i gymnasieskolan. Företaget åtar sig därvid att ge lärlingen yrkesutbildning efter en kursplan som skolstyrelsen fastställer. Genom gymnasial lärlingsutbildning har utbildning kunnat komma till stånd i små och udda yrken som annars vore utan utbildningsalternativ. Enligt min mening behövs motsvarande utbildningsmöjligheter också i framtiden för vissa utbildningsområden och elever.

Inom ramen för en utvidgad arbetsplatsförlagd utbildning bör även en motsvarighet till dagens gymnasiala lärlingsutbildning rymmas. Det finns enligt min mening inga sakliga skäl för att de elever som får sin utbildning på detta sätt, som ofta är enda utbildningsmöjligheten till yrket, skall undanhållas de viktiga inslag som fackteori och allmänna ämnen utgör. Jag anser därför att en motsvarighet till den gymnasiala lärlingsutbildningen bör kunna utgöra ett alternativ inom försöksverksamheten med innebörd att en elev studerar karaktärsämnet/ämnena i huvudsak enskilt och med en stor andel av utbildningen i alla årskurser förlagd till arbetsplats. Eleven bör i likhet med andra elever under utbildning inom försöksverksamheten ej omfattas av anställningsförhållande. Omfattningen av denna form bör fastställas i anslutning till beslut om övrig försöksverksamhet.

I likhet med ÖGY anser jag att studieformen bör kunna förekomma i följande fall:

- för små och udda yrken
- då eleven är bosatt på stort avstånd från den skolenhet som anordnar gymnasial utbildning
- då denna studieform är bäst för eleven av personliga skäl.

Redan i dag medger gällande bestämmelser att undervisning i allmänna ämnen och det för den aktuella lärlingsutbildningen relevant fackteori

meddelas i gymnasieskolan. Detta har dock hittills inte fått någon bredare praktisk tillämpning. I den nu aktuella studieformen bör detta vara regel.

För vissa lågfrekventa yrkesutbildningar som nu anordnas i form av lärlingsutbildning bör det vara möjligt att koncentrera utbildningen till vissa orter i landet. När det gäller allmänna ämnen är det naturligt att i första hand närmaste gymnasieskola eller komvux organiserar utbildningen. Jag vill understryka kravet på att allmänna ämnen skall ingå i samma utsträckning som för andra elever. Mitt förslag bör för de lågfrekventa yrkena, inom t.ex. hantverksområdet, innebära en avsevärt förbättrad utbildningssituation.

4.2.4 Utbildning på arbetsplats

Mitt förslag: Den arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen i försöksverksamheten skall vara kursplanestyrd och ske under ledning av handledare som arbetsplatsen tillhandahåller åt gymnasieskolan för detta ändamål. Skolöverstyrelsen fastställer efter samråd med representanter för skolhuvudmännen och yrkesnämnderna centralt vilka utbildningsavsnitt som får arbetsplatsförläggas. Dessa skall anges i kursplanerna. Skolstyrelser resp. utbildningsnämnder väljer sedan vilka utbildningsavsnitt som på den enskilda orten skall förläggas till arbetsplats.

Arbetsgruppen: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Dessa är, som tidigare framhållits, genomgående mycket positiva till en ökad utbildning förlagd till arbetsplats. *Länsskolnämnden i Gävleborgs län* framhåller skillnaden mellan praktik och de utbildningsplatser i företag och institutioner som ÖGY föreslagit och konstaterar att de sistnämnda ställer betydligt större krav på arbetsplatserna.

Skäl för mitt förslag: Mitt förslag om en ötokning av den arbetsplatsförlagda utbildningen utgår från att vissa avgränsade moment i kursplanerna kan flyttas från skolan till arbetslivet, nämligen just de moment arbetslivet har bäst förutsättningar att genomföra. Utgångspunkt för ÖGY:s förslag avseende arbetsplatsförlagd utbildning är att denna skall vara just utbildning och inte enbart praktik eller färdighetsträning. Jag delar denna uppfattning och anser därför att ungdomarna skall betraktas som elever under hela utbildningstiden. Jag återkommer senare till frågan om elevernas arbetsrättsliga ställning vid arbetsplatsförlagd utbildning under försöksperioden..

Jag vill betona att den nu föreslagna arbetsplatsförlagda utbildningen till sitt innehåll skall regleras i en kursplan och innebära undervisning på arbetsplatsen. Den skall vara lika noga planlagd som undervisningen i de skolförlagda delarna. Detta utesluter inte att en del arbetsplatsförlagda moment samtidigt bör ha till syfte att öka ungdomars motivation och deras kunskaper om arbetslivet. Dessa senare aspekter på den arbetsplatsförlagda utbildningen är särskilt viktiga i första årskursen.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen utgör alltså en direkt motsvarighet till den i huvudsak skolförlagda utbildningen. Innhållet är kursplanestyrt men måste i sina detaljer anpassas till den utbildande arbetsplatsens normala verksamhet. Avsikten är inte att arbetsplatsen skall inrätta särskilda utbildningsavdelningar som är skilda från den övriga verksamheten. I de fall verksamheten på en arbetsplats inte kan omfatta alla moment som kursplanen föreskriver inom ett utbildningsavsnitt bör flera arbetsplatser utnyttjas.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen bör ledas av en handledare som arbetsplatsen tillhandahåller. Företag eller institution som ställer platser till förfogande skall ha särskilt utbildade handledare. Dessa skall i samverkan med yrkesläraren lägga upp utbildningen på arbetsplatsen. Jag utvecklar senare (avsnitt 10.3) närmare mina förslag avseende handledarens roll och utbildningsbehov. Yrkesläraren utövar tillsyn över de arbetsplatsförlagda momenten genom besök på arbetsplatserna och kontakter med handledarna.

SÖ bör enligt min mening efter samråd med representanter för skolhuvudmännen och yrkesnämnderna centralt för varje yrkesutbildning fastställa vilka utbildningsavsnitt som får arbetsplatsförläggas. Utbildningsmoment som förutsätter tillgång till sådan utrustning som endast kan finnas på arbetsplatser måste naturligtvis få arbetsplatsförläggas. Det blir sedan skolstyrelsen resp. utbildningsnämnden som efter samråd med berörd yrkesnämnd väljer vilka avsnitt som på den enskilda orten skall förläggas till arbetsplats så att den föreskrivna omfattningen uppnås.

Min uppfattning är att arbetsmarknadens parter via de lokala yrkesråden måste få ett betydande inflytande över vilka delar av utbildningen som skall arbetsplatsförläggas. Parternas kunskaper om ortens arbetsliv måste tas till vara när skolan skall bedöma vilka företag som är lämpliga för utbildning. Denna möjlighet att lokalt anpassa vilka kunskaper som skall inhämtas på arbetsplatser resp. i skolmiljö ger goda förutsättningar för att arbetsplatserna skall kunna genomföra sina utbildningsåtaganden på ett tillfredsställande sätt. Lärarnas pedagogiska bedömning måste också vägas in. Det slutliga beslutet om förläggning fattas sedan av skolhuvudmannen.

Jag återkommer senare (avsnitt 8) till frågan om former för samverkan mellan skolan och arbetslivet men vill redan nu understryka den betydelsefulla roll som jag anser att de lokala yrkesråden bör ha i detta sammanhang.

4.3 Tillgång på arbetsplatser för utbildning

Mitt förslag: Olika utbildningsavsnitt skall äga rum där de bästa resultaten kan uppnås med hänsyn till gymnasieskolans hela mål. Anskaffning av utbildningsplatser i arbetslivet sker genom skolhuvudmannens försorg.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: SAF hälsar med tillfredsställelse förslaget att en betydande del av den gymnasiala utbildningen skall arbetsplatsförläggas. Svårigheter kan dock uppstå inom skilda yrkesområden. Fördelarna i förslaget är dock så stora att man måste finna vägar att lösa problemen. Mot denna bakgrund är det nödvändigt att centrala och lokala skolmyndigheter har ett smidigt och nära samarbete med berörda branschens parter. Härvid måste bl. a. de lokala yrkesråden få spela en framträdande roll.

LO tillstyrker att delar av utbildningen arbetsplatsförläggs. Vissa förbund uttrycker tveksamhet inför möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildningen.

Svenska kommunförbundet anser att det är angeläget att kvalitetskravet tillgodoses och att utbildningsutbudet inte helt blir beroende av det lokala näringslivets möjligheter att erbjuda utbildningsplatser. Både organisatoriska och pedagogiska problem kan uppstå dels på orter där näringslivet är begränsat till ett fåtal sektorer, dels om företag läggs ned. Staten måste bl. a. genom resurstilldelning garantera att påbörjad utbildning kan genomföras.

Enligt SÖ:s bedömning bör det vara möjligt att anskaffa de utbildningsplatser som behövs för den arbetsplatsförlagda utbildningen. Det torde dock vara nödvändigt att utnyttja arbetsplatser också utanför den egna kommunen. En utökad arbetsplatsförläggning enligt ÖGY:s modell medför bl. a. därför ett inte obetydligt förberedelsescarbete inom kommunerna, inte minst vad gäller anskaffningen av utbildningsplatser i företag, förvaltningar etc. Enligt SÖ:s mening är det väsentligt att gymnasieskolan därvid får huvudansvaret i nära samarbete med arbetsmarknadsmyndigheter, branschorganisationer m. fl.

Det är enligt TCO nödvändigt att i det fortsatta utredningsarbetet ägna uppmärksamhet åt många problem som kan förknippas med företagsförlagd utbildning. För vissa sektorer, t. ex. jordbruk, skogsbruk och trädgårdsnäring, är det i flera fall inte möjligt att jämnt fördela skolförlagd och arbetsplatsförlagd utbildning över läsåret.

Länsskolnämnden i Gävleborgs län anser att noggranna undersökningar bör göras beträffande de nya åtaganden för arbetslivet som ÖGY föreslår i ett antal representativa kommuner. Dessa skall ge besked om företagens förmåga och vilja att avsätta personella resurser och att följa upprättad kursplan. Särskilt kan tvivel råda om de små gymnasieorternas möjligheter att bedriva organiserad utbildning i näringslivet.

Hudiksvalls kommun ställer sig i huvudsak positiv till förslaget om en förlängning av utbildningstiden. Ett tredje utbildningsår kan av kostnads-skäl ej skolförläggas annat än i begränsad omfattning. Den naturliga konsekvensen blir då att den förlängda tiden arbetsplatsförläggs. Det blir sannolikt omöjligt att ta fram utbildningsplatser till en hel årskull yrkeselever under ett helt läsår.

Lycksele kommun anser att mycket i utredningsförslagen är bra men bygger alltför mycket på teoretiska resonemang, varför det är svårt att avgöra om alla förslag kan hålla, när de konfronteras med verkligheten. Med den omfattning av arbetsplatsförlagd utbildning som föreslås, kan

stora problem uppstå i små kommuner med ett begränsat näringsliv, men med ett stort upptagningsområde för gymnasieskolan.

Skäl för mitt förslag: Från flera håll har det befarats att arbetslivet inte kan tillhandahålla tillräckligt antal utbildningsplatser bl. a. med anledning av konkurrensen om praktikplatserna från andra utbildningsanordnare.

Med anledning av remissönskemål om bl. a. en noggrannare undersökning av arbetslivets möjligheter att ta emot elever i arbetsplatsförlagd utbildning företog utbildningsdepartementet hösten 1986 som ett led i beredningen av förslagen från ÖGY tillsammans med läns skolnämnderna och kommunerna i Gävleborgs län och Västerbottens län en undersökning av tillgången på utbildningsplatser i arbetslivet.

Inventeringen, som omfattar hela Gävleborgs län och sju glesbygdskommuner i Västerbottens inland, ger en betydligt ljusare bild av arbetslivets möjligheter att ta emot elever än vad remissinstanserna förmodat. En sammanfattning av rapporten från Gävleborgs län redovisas som bilaga 3. Enligt de båda inventeringarna kommer tillräckligt många utbildningsplatser att finnas i arbetslivet. Förutsättningarna varierar emellertid mellan kommunerna.

Som jag tidigare framhållit anser jag det nödvändigt att genom en försöksverksamhet få praktiska erfarenheter av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Arbetsmarknadens parter bedömer att arbetslivet som helhet i riket bör kunna tillhandahålla tillräckligt med platser för arbetsplatsförlagd utbildning. Enligt min mening måste man dock i försöksverksamheten noggrant följa de skilda förutsättningar som råder i olika delar av landet och för olika branscher. Konkurrens mellan olika praktikformer och det lokala näringslivets inriktning kan på vissa håll medföra svårigheter att garantera eleverna en tillfredsställande utbildning i företagen.

För att underlätta en anpassning till skiftande förutsättningar är det nödvändigt att skolhuvudmännen genom gymnasieskolorna har ansvaret för kontakterna med arbetslivet i fråga om anskaffning av arbetsplatsförlagd utbildning. Även inom den offentliga sektorn bör det finnas goda möjligheter att skapa sådana utbildningsplatser. Valet av schematekniska modeller liksom utbildningsavsnittens innehåll kan i vissa fall bli avgörande för möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildning. Svårigheter att placera hela klasser i arbetslivet samtidigt kan emellertid uppkomma på orter med ett begränsat eller ensidigt näringsliv.

Genom att hela eller delar av den arbetsplatsförlagda utbildningen i årskurs 1 i viss utsträckning också skall kunna ha ett mer allmänt informations- och motivationsbefrämjande syfte ökar förutsättningarna att placera ut hela klasser/grupper samtidigt på arbetsplatserna. Lärarna får därmed reella möjligheter att fortbilda sig och utöva tillsyn över utbildningen på arbetsplatserna.

Enligt min mening är det varken önskvärt eller nödvändigt att i varje detalj reglera formerna för samverkan mellan skolan och arbetslivet. För att underlätta arbetet med t. ex. organisationen, tjänstefördelningen, schemaläggningen, fortbildningen och kontakterna med arbetslivet är det nödvändigt att tim- och kursplaner får en flexibel utformning. Regelsystemet får med andra ord inte onödigtvis verka bromsande och hindra de lösningar

och samarbetsformer m. m. som man lokalt uppfattar som bäst under de varierande förutsättningarna som råder inom olika delar av landet.

Det kan emellertid aldrig accepteras att gymnasieskolans yrkesutbildning ensidigt styrs av ortens näringsliv. Det kan därför bli nödvändigt att utnyttja t. ex. teknikcentra i större omfattning än vad som nu sker, eller att bereda clever möjlighet att få sin arbetsplatsförlagda utbildning delvis i annan kommun. I sista hand bör utbildningen också helt kunna skolförläggas sedan andra utvägar prövats. För detta bör dock fordras att länskolnämnden meddelar särskilt tillstånd. I ett sådant fall bör skolhuvudmannen kunna uppbära det statsbidrag som i annat fall utgått till arbetsplatsen.

4.4 Modulindelade kursplaner

Mitt förslag: Kursplanerna för de yrkesinriktade ämnena inom försöksverksamheten indelas i utbildningsavsnitt, som är pedagogiskt avgränsade och kompetensrelaterade så att de motsvarar ett behov inom arbetslivet. Jag benämner dessa utbildningsavsnitt moduler. Detta system med moduler bör utformas så att det blir användbart såväl i gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning som i grundläggande arbetsmarknadsutbildning.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Stor uppslutning föreligger kring principen om modulindelade kursplaner från en majoritet av remissinstanserna. Dock påtalas vissa risker med modulindelning, t. ex. en uppsplittring av ämnet där helhetssynen går förlorad och risk för en alltför utbildningsteknologisk inriktning.

ÖGY:s förslag om modulindelning innebär enligt TCO genomgripande förändringar. Förändringar som i många fall också stöter på organisatoriska problem. ÖGY har enligt TCO inte närmare analyserat hur ett modulsystem kan fungera i den konkreta skolverkligheten. I det sammanhanget är det viktigt att studera hur en modulindelning fungerar på olika linjer. På vårdlinjen är det t. ex. viktigt att den vårdideologi som skall prägla framtidens hälso- och sjukvård ligger som grund för utbildningen. En helhetssyn måste prägla utbildningen och eleverna måste tidigt tränas att arbeta i och fungera som ett arbetslag. Exempel på ett annat problem, som också måste beaktas, är kursplanernas årtidsbundenhet inom jord-, skog- och trädgårdssektorn.

Även Skolstyrelsen i Eskilstuna kommun pekar på några problem en modulindelad undervisning kan innebära om eleverna i samma årskurs/klass tillgodogör sig en modul olika snabbt, alternativt läser delvis olika moduler. Detta kan medföra problem med gruppindelning. Skolstyrelsen avslutar med att framhålla att modulsystemet ej får utvecklas till ett konventionellt och mekaniskt stationssystem.

I likhet med flertalet av sina förbund tillstyrker LO att kursplanen i karaktärsämnet delas i moduler. För att eleven i framtiden skall kunna

genomgå återkommande utbildning eller omskolning är det av vikt att kursplanen i karaktärsämnet skiljs från kursplanen i det allmänna ämnet.

Även SAF menar att en modulindelning kommer att förändra utbildningen i positiv riktning. Med detta system kan elever med olika inlärningsförmåga tillåtas ta olika lång tid för att uppnå modulens utbildningsmål. Som en konsekvens härav kan elever efter utbildningstidens slut ha fullgjort olika antal moduler. Under förutsättning att de fullgjorda modulerna dokumenteras i avgångsbetyget vet alltså både eleven, läraren och arbetsgivaren vilka moduler (arbetsmoment) eleven verkligen kan utföra och vilken yrkeskompetens han/hon har. SAF:s branschförbund understryker vikten av att modulens utbildningsmål och innehåll fastställas i samarbete och samverkan med branschernas yrkesnämnder och de av ÖGY föreslagna läroplansgrupperna.

Skäl för mitt förslag: De nuvarande kursplanerna för de yrkesinriktade ämnena i gymnasieskolan är som tidigare framhållits baserade på att kompletterande utbildning skulle ske i arbetslivet efter den grundläggande utbildningen i skolan. Enligt de riktlinjer för försöksverksamheten jag nu föreslår skall även ett tredje år ingå och omfattas av kursplanerna. Detta underlättas av att kursplanerna är kompetensrelaterade så att övergången mellan skolförlagd utbildning och arbetsplatsförlagd utbildning kan anpassas till såväl elevernas förutsättningar som arbetslivets möjligheter att bedriva yrkesutbildning. Jag föreslår därför att kursplanerna blir indelade i pedagogiskt väl avgränsade utbildningsavsnitt som är kompetensrelaterade så att de också motsvarar ett behov i arbetslivet. Jag benämner dessa utbildningsavsnitt moduler.

De yrkesinriktade linjernas olika karaktär och varierande innehåll av praktisk och teoretisk utbildning ställer olika krav på modulens konstruktion. Det går därför inte att generellt fastslå uppbyggnaden av ett modulsystem i detalj, utan detta får utformas i det fortsatta kursplanearbete SÖ bör få i uppdrag att utföra. Men jag vill redan nu framhålla att modulerna inte får bli för många och korta. Små avsnitt måste således läggas samman.

Det system med återkommande utbildning som riksdagen redan 1975 ställde som mål för all utbildningsplanering ställer stora krav på samverkan mellan olika skolformer och mellan skola och arbetsliv. I ett system med moduler bör en inhämtad utbildning i ungdomsåren i gymnasieskolan kunna tillgodoräknas vid fortsatt utbildning i kommunal vuxenutbildning eller arbetsmarknadsutbildning (AMU) längre fram. Vuxenutbildningen måste kunna erbjuda kortare kurser än gymnasieskolan, men modulerna bör vara gemensamma.

De ständiga förändringarna i kvalifikationskrav i arbetslivet skapar behov av snabba förändringar i delar av kursplanerna. Ändrade kompetenskrav medför också att utbildningsmoment från en studieväg kan behöva tillföras en annan studieväg. Dagens kursplaner är med nu gällande struktur och beslutsordning omständliga att revidera. Detta medför att förändringar i arbetslivet har svårt att snabbt få genomslag i kursplanerna. Genom ett system med moduler får kursplanerna i försöksverksamheten en sådan konstruktion, att avgränsade delar kan revideras separat och successivt. Jag kommer i det följande (avsnitt 8) att behandla samverkansfrågor i

syfte att få till stånd en smidigare anpassning mellan arbetslivet och yrkesutbildningens kursplaner.

Som jag har framhållit tidigare bör den totala utbildningstiden vara tre år. Inom denna ram bör dock den tid som används för de olika modulerna få variera beroende på den enskilde elevens studieförutsättningar. Om en elev har svårt för att lära sig en sak är det normalt att han använder längre tid för det. Om tiden är begränsad kommer olika elever att ha nått olika kompetens vid tidsperiodens slut. Detta innebär att vissa elever kanske inte hinner med lika många moduler som andra. Varje modul en elev har genomgått med tillfredsställande resultat utgör i sig ett kompetensbevis på godtagbart yrkeskunnande. I ett utbyggt system kommer det också att finnas goda möjligheter att senare bygga på gymnasieskolutbildningen med moduler i komvux eller AMU. Genom modulsystemet ökar således elevernas möjligheter att uppnå samma kompetens men – beroende på individens förutsättningar – på olika lång tid.

En sådan uppläggning av utbildningen försvåras om lärarna måste utforma undervisningen med tanke på att få underlag för en relativ betygsättning som bygger på en jämförelse och gradering av elevernas prestationer under samma tidsperiod. Utbildningen i karaktärsämnena bör istället inriktas på att alla elever i så stor utsträckning som möjligt skall lära sig det som behövs för ett godtagbart yrkeskunnande. Modulsystemet skapar därmed förutsättningar för förändringar av betygssystemet. Jag återkommer till detta i avsnitt 5.7.

Genom att kursplanerna struktureras i ett modulsystem får eleverna bättre överblick över studierna och kan lättare notera sina framsteg. En organisation av kursplanerna i moduler får dock inte leda till en hård detaljstyrning. Målen för varje modul bör formuleras så att det finns möjligheter för lärarna att i samarbete med eleverna variera uppläggningsen av studierna.

Modulsystemet får inte leda till att elever med studiesvårigheter tvingas byta lärare och kamrater. Utbildningen i karaktärsämnena måste liksom hittills organiseras inom ramen för en sammanhållen klass där en social gemenskap som ger eleverna grundläggande trygghet och självförtroende spelar en stor roll. Detta kan underlättas genom de lokalmässiga betingelser som yrkesutbildningen i allmänhet arbetar under och där undervisning i olika moduler parallellt kan pågå i samma lokal under yrkeslärarens ledning.

4.5 Elevernas arbetsrättsliga ställning vid arbetsplatsförlagd utbildning

4.5.1 Utgångspunkter

En från många utgångspunkter viktig fråga är huruvida de ungdomar som genomgår gymnasieutbildning, som helt eller delvis är förlagd till arbetsplats utanför skolan, skall vara anställda vid de företag/institutioner där de utbildas eller hela tiden skall betraktas enbart som elever i gymnasieskolan. Hur man ställer sig i denna fråga får konsekvenser av flera olika slag.

t. ex. i fråga om tillämpning av arbetsrättslig lagstiftning samt när det gäller försäkringsfrågor.

I dag ser man frågan på olika sätt inom skilda utbildningsområden. I vissa branscher finns det avtal om utbildningsfrågor, vilka innebär att eleverna i vissa fall skall vara anställda i företagen. Inom flertalet utbildningsområden betraktar man dock inte elever som anställda, när utbildningen är förlagd till en arbetsplats. ÖGY har i sin delrapport "Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning", (DsU 1985:9) utförligt redovisat dagens situation i detta avseende.

Som framgått av den tidigare redovisningen utgör arbetsplatsförlagd utbildning i dag volymmässigt en liten andel av yrkesutbildningen i gymnasieskolan. Med de nya riktlinjer för försöksverksamheten jag föreslår ändras emellertid detta förhållande radikalt. Avsikten är att i princip ge alla ungdomar inom försöksverksamheten studievägar möjlighet till inslag av arbetsplatsförlagd utbildning. För att detta skall kunna uppnås krävs god tillgång på arbetsplatser med bredd och kvalitet, där kursplanestyrd reguljär utbildning kan ske i enlighet med vad jag tidigare föreslagit. En sådan ordning förutsätter enligt min mening, att eleverna ej är anställda på arbetsplatsen.

Mitt förslag: Anställningsförhållande skall inte föreligga för elever under utbildning inom försöksverksamheten.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Principen om elevstatus tillstyrks nästan genomgående. Behovet av en enhetlig reglering över hela yrkesutbildningsområdet betonas starkt av remissinstanserna

Skäl för mitt förslag: Utgångspunkt för mitt förslag om elevstatus för eleverna i försöksverksamheten under hela utbildningstiden är kraven på kursplanestyrd utbildning. Detta krav är oeftergivligt. Att eleverna som ett led i utbildningen deltar i det produktiva arbetet och att deras dagliga vistelse på arbetsplatsen följer företagets arbetstider förändrar inget därvidlag. Eleverna blir inte heller arbetstagare därför att de på samma sätt som de anställda följer t.ex. vad som gäller i fråga om arbetsledning, arbetstider samt regler om ordning och säkerhet på arbetsplatsen. De anvisningar och instruktioner som meddelas för deras uppgift har karaktär av undervisning och inte av arbetsledning i egentlig mening.

Som jag tidigare nämnt skall utbildningsmomenten utföras under direkt ledning av för ändamålet särskilt utbildad handledare, vilken är anställd på arbetsplatsen men under dessa moment medverkar i utbildningen. Då eleverna inte får lön under utbildningen och då utbildningen i sin helhet är direkt kursplanestyrd kan arbetsgivare som tar emot elever inte förfoga över dessa för produktionsbehov utan det är enbart arbetsgivarens åtagande att ställa resurser till förfogande för vissa klart definierade utbildningsmoment som är avgörande för vad eleverna kommer att utföra på arbetsplatsen.

Självfallet är det skolan som skall anta elever till utbildningen och träffa överenskommelser om erforderligt antal utbildningsplatser med företag

och institutioner samt därefter också ombesörja placeringen av eleverna vid de aktuella arbetsplatserna. Skolan skall vara ansvarig för utbildningen och utöva tillsyn över den. Mellan enskild elev och arbetsplats träffas således inget avtal. Elev uppbär inte lön utan erhåller studiestöd som andra studerande. Utbildningen följer skolarbetsåret och eleverna får ledighet i form av ferier och inte i form av semester. Däremot bör arbetsplatsens dagliga tider tillämpas i fråga om arbetsplatsförlagda moment.

Att elever på gymnasieskolans linjer skall förbli elever även om de i vissa undervisningsmoment befinner sig på en arbetsplats utanför skolan är en viktig förutsättning för mina förslag om de yrkesinriktade linjerna. Jag vill här framhålla att ledande företrädare för SAF, LO och TCO i en skrivelse till statsministern den 20 oktober 1987 framhållit sin enighet i fråga om elevstatus.

Även om det inte skall råda något anställningsförhållande mellan enskilda gymnasieelever och de olika företag och myndigheter där utbildningsmoment kan vara förlagda finns det skäl för parterna på arbetsmarknaden att mellan sig reglera ett antal frågor som föranleds av att skolan skall få utnyttja arbetsplatserna för sin verksamhet. Situationen på arbetsplatsen kommer ju uppenbart att påverkas av elevernas närvaro där. Så måste t. ex. frågor om hur handledarna skall tas ut och om deras villkor lösas mellan arbetsgivaren och de anställda. Ett annat exempel på frågor som kan behövas lösas är de rubbningar i arbetets normala gång som kan uppstå då delar av en hårt utnyttjad maskinpark skall tas i anspråk för utbildningen. Frågor som dessa och andra problem som uppkommer genom att arbetsgivarens och arbetstagarnas inbördes förhållande påverkas av den arbetsplatsförlagda utbildningen kan exempelvis regleras i kollektivavtal. I en det fall kan lokala överenskommelser vara en lämpligare form.

4.5.2 Förhållandet till viss arbetsrättslig lagstiftning.

Även med min utgångspunkt att eleverna på gymnasieskolans linjer i sin skolgång skall ha en ren elevstatus finns det arbetsrättslig lagstiftning som är relevant. Det gäller arbetsmiljölagen.

Arbetsmiljölagen (1977:1160) är tillämplig på allt elevarbete, såväl teoretiskt som praktiskt, fr. o. m. grundskolans högstadium och uppåt. Eleverna likställs med arbetstagare vid tillämpningen av de föreskrifter som behandlar arbetsmiljöns beskaffenhet, allmänna skyldigheter för arbetsgivare m. fl., tillsyn, sanktioner och fullföljd av talan. Däremot gäller inte lagens särskilda föreskrifter om minimiålder och minderårigas arbetstid eller de om samarbete mellan arbetsgivare och arbetstagare för elevarbete. Av minderårigregleringen är således endast föreskrifterna om vem som är minderårig (den som inte har fyllt 18 år) och om farligt arbete tillämpliga på skolelever när de genomgår utbildning. Arbeterskyddsstyrelsen har med stöd av arbetsmiljöförordningen (1977:1166) meddelat ytterligare skydds-föreskrifter rörande minderårigas arbete (Minderåriga i arbetslivet AFS 1980:13, ändrad genom AFS 1982:16). För elevarbete gäller, förutom

denna kungörelses allmänna bestämmelser om arbetsgivares särskilda åligganden och ansvar när minderårig anlitas, dess särskilda bestämmelser om vissa arbeten som kan medföra påtagliga risker.

I en bilaga 1 till kungörelsen finns en förteckning över vissa riskfyllda arbetsuppgifter till vilka minderåriga i princip inte får anlitas. Så får dock ske i följande fall:

1. Om arbetet ingår i läroplanad undervisning som är förlagd till skollokal eller till arbetsplats som är särskilt anordnad för undervisning.

2. Om den minderåriga har fullgjort sin skolplikt och dessutom under kalenderåret fyller minst 16 år samt arbetet ingår i utbildning som sker under direkt ledning av särskild handledare (instruktör)

3. Om den minderåriga har fullgjort sin skolplikt och dessutom under kalenderåret fyller minst 16 år samt har genomgått utbildning för ifrågavarande arbete.

Undervisning och utbildning som avses i 1–3 skall vara reglerad i kursplan som godkänts av skolmyndighet eller av arbetsgivarorganisation gemensamt med fackförbund eller jämförlig arbetstagarorganisation. För vissa arbetsuppgifter kan det dessutom krävas läkarintyg om att den minderåriga kan anlitas utan risk för överansträngning eller annan skadlig inverkan på hälsa eller utveckling.

I en bilaga 2 till arbetarskyddsstyrelsens kungörelse finns en förteckning över vissa riskfyllda arbetsuppgifter som är helt förbjudna för minderåriga.

Kungörelsens särskilda bestämmelser om arbetstider gäller inte för elevarbete, utan det förutsätts att skolmyndigheternas bedömning av elevernas behov av raster och vila i tillräcklig grad innefattar skyddssynpunkter. (Till kungörelsen finns fogade kommentarer som närmare utvecklar och förklarar bestämmelsernas innehåll.)

Om eleverna behåller en ren elevstatus även under de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen och dessa delar är kursplanestyrd och utförs under direkt ledning av särskild handledare samt även i övrigt underställda skolhuvudmannens insyn och kontroll, torde samma arbetsmiljörättsliga reglering komma att gälla under såväl skolförlagda som arbetsplatsförlagda utbildningsavsnitt. Under de arbetsplatsförlagda avsnitten kan dock skolhuvudmannens skyddsansvar komma att delas av de företag/institutioner som tar emot elever, varför det är lämpligt att överenskommelse träffas om hur ansvaret skall samordnas.

4.6.1 Personskadeskyddet

Mitt förslag: Elever i försöksverksamheten med gymnasial yrkesutbildning skall under den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen ha ett med anställda jämförbart försäkringsskydd.

Arbetsgruppens förslag: ÖGY konstaterar att det i dag råder stora brister när det gäller försäkringsskyddet för elever i arbetsplats förlagd utbildning. ÖGY anser att försäkringsskyddet måste förbättras. Mitt förslag till förbättring av detta skydd avviker dock till sin konstruktion från ÖGY:s förslag.

Remissinstanserna: SAV finner det önskvärt att uttalande görs i propositionen med avseende bl. a. på vem som ansvarar för skador, som drabbar en elev eller som orsakas av en elev under arbetsplatsförlagd utbildning. Även AMS anser att försäkringsskyddet måste förbättras. *Svenska kommunförbundet* menar att grunderna för elevernas rättsställning bör lagfästas. Skadestandsfrågor i samband med dels skador som elev vållar, dels personskador på eleverna under utbildningstiden bör klargöras genom avtal. Förbundet menar då att staten skall bidra med medel till en särskild försäkringsfond och att skolhuvudmännen genom separata avtal med branschförbunden reglerar detaljerna.

De kommunala försäkringarna som i dag används ger enligt LO ett alltför dåligt skydd. Ett villkor för arbetsplatsförläggning är, enligt LO och även SAF att kommunerna tecknar sådana försäkringar att eleven får samma försäkringsskydd som anställd personal.

Skäl för mitt förslag: Arbetsmarknadens yrkesråd har i en skrivelse till regeringen hösten 1985 påtalat stora brister i försäkringsskyddet för elever vid arbetsplatsförlagd utbildning. Att eleverna på arbetsplatsen skall vara försäkringsmässigt jämställda med "arbetskamraterna" är ett ovillkorligt krav från arbetsmarknadens parter för dessas medverkan vid genomförandet av den föreslagna yrkesutbildningen. Uppfattningen att ungdomarna under hela utbildningstiden skall betraktas enbart som elever innebär att det är skolväsendet som skall svara för en förbättring av elevernas försäkringsskydd.

Alla som bor i Sverige har ett "försäkringsgrundskydd" genom lag (1962:381) om allmän försäkring (AFL) bestående av sjukförsäkring, folkpensionsförsäkring och försäkring för tilläggspension. De som förvärvsarbetar är dessutom försäkrade för arbetsskada enligt lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF). Genom olika kollektivavtal förstärks de anställdas skydd vid arbetsskada ytterligare. Enligt dessa avtal utgår bl. a. ersättning för sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt allmänna olägenheter till följd av arbetsskadan, s. k. ideell skada.

Gymnasieeleverna omfattas i dag, förutom av den allmänna försäkring- en, av lagen om arbetsskadeförsäkring "under moment i utbildningen då

elev utför arbete som stämmer överens med eller till sin art liknar sådant som vanligen utförs vid förvärvsarbete". Denna försäkring gäller således inte under rent teoretiska moment av utbildningen och inte heller under elevs resor till och från utbildningsplatsen.

Samtliga kommuner tecknar i någon form frivilliga olycksfallsförsäkringar för gymnasieeleverna. Dessa försäkringar omfattar alltid i vart fall all utbildningstid och direkta resor till och från utbildningsplatsen. Olycksfallsförsäkringarna lämnar ersättning för nödvändiga kostnader för bl. a. läkar- och tandläkarvård samt resor som inte ersätts på annat sätt. Vid invaliditet och dödsfall utgår ersättning i form av engångsbelopp (1985 vanligtvis 200 000–250 000 kronor vid 100 % invaliditet).

Elev själv, eller dennes vårdnadshavare, kan teckna frivillig kompletterande olycksfallsförsäkring för att förstärka skyddet vid en eventuell skada. Vid personskada under färd till och från utbildningsplatsen blir det ofta aktuellt med ersättning från egen eller annans trafikförsäkring.

Förslaget om att de arbetsplatsförlagda inslagen i den gymnasiala yrkesutbildningen genom försöksverksamheten skall ges en betydligt större omfattning gör att personskadeskyddet för just dessa elever nu starkt aktualiseras. Att eleverna på arbetsplatsen skall vara försäkringsmässigt jämställda med de anställda är, som jag tidigare nämnt, dessutom ett ovillkorligt krav från arbetsmarknadens parter för dessas medverkan vid genomförandet av detta förslag.

Såsom tidigare framgått är personskadeskyddet för den som förvärvsarbetar i nuläget betydligt större än för en gymnasieelev som deltar i arbetsplatsförlagd utbildning. Jag anser att dessa elevers försäkringsskydd är bristfälligt främst på grund av att det nu saknas regler enligt vilka eleverna är berättigade till ersättning för s. k. ideell skada (sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt allmänna olägenheter till följd av arbetsskadan). De som förvärvsarbetar är berättigade till sådan ersättning enligt särskilda kollektivavtal, exempelvis Avtal om ersättning vid personskada när det gäller statligt anställda. För att uppnå att de gymnasieelever som genomgår arbetsplatsförlagd utbildning inom försöksverksamheten får ett personskadeskydd som i möjligaste mån motsvarar det en statligt anställd har, kommer jag inom kort att föreslå regeringen att vid ideell skada skall beträffande dessa elever tillämpas ersättningsregler som motsvarar dem i det nyssnämnda avtalet. Detta kan lämligen ske genom en särskild förordning enligt vilken staten för ideell skada som eleven ådragit sig till följd av sådan personskada som omfattas av lagen om arbetsskadeförsäkring skall utge ersättning i enlighet med reglerna i nämnda kollektivavtal. Jag beräknar medel härför fr. o. m. läsåret 1988/89 för elever i försöksverksamheten.

Min bedömning: Av mitt förslag om skolhuvudmannens fulla ansvar för eleverna i försöksverksamheten även under de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen torde följa att skolhuvudmannen får bära principalansvaret för eleverna även under dessa moment.

Skäl för min bedömning: Enligt skadeståndslagen (1982:207) är en arbetsgivare skyldig att ersätta person- och sakskada som en hos honom anställd arbetstagare vållar genom fel eller försummelse i tjänsten, s.k. principalansvar. Principalansvaret omfattar även de fall då arbetstagare i tjänsten vållar ren förmögenhetsskada genom brott.

Även för vissa andra än anställda kan det gälla ett principalansvar. Sålunda jämföras med arbetstagare bl.a. den som under utbildning vid skola utför arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utförs av arbetstagare (6 kap. 4 § skadeståndslagen). Denna bestämmelse har inneburit att skolhuvudmannen haft principalansvar t.ex. för elever vid lantbruksskolor och yrkesskolor. På det stora hela taget har dock skolhuvudmännen inte behövt bära något principalansvar för eleverna.

När det gäller elever som under praktisk yrkesorientering vistas hos ett företag ansåg emellertid föredragande statsrådet vid tillblivelsen av skadeståndslagen att företaget borde bära principalansvaret för skador som eleven vållade under sådan vistelse. Detsamma borde även gälla i andra fall då en elev som ett led i sin utbildning för kortare eller längre tid tjänstgör hos annan än skolan. Detta ställningstagande gjordes i anslutning till ett resonemang om vilken av två tänkbara principaler som borde ha ansvaret t.ex. för arbetstagare som var utlånade från ett företag till ett annat. Föredraganden fann därvid att det är den som närmast utövar kontroll över arbetstagaren och svarar för arbetsledningen i fråga om de aktuella arbetsuppgifterna som skall bära ansvaret. Denna princip "smittade" direkt på elever i yrkesorientering o. d., underförstått under förutsättning att företaget och inte skolhuvudmannen svarade för kontroll och arbetsledning.

Den inom försöksverksamheten föreslagna gymnasiala yrkesutbildningen bygger på att även de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen är kursplanestyrd och i sin helhet föremål för skolhuvudmannens fulla kontroll och insyn. Skolhuvudmannen kommer således att ha ett omedelbart ansvar för utbildningen i dess helhet. Dessa förutsättningar skiljer sig väsentligt från de föredraganden utgick ifrån när han behandlade fallet med praktisk yrkesorientering, nämligen att eleverna mer tillfälligt skulle vistas på en arbetsplats och då också rent faktiskt stå helt under arbetsgivarens tillsyn. Eleverna i den gymnasieutbildning som jag nu föreslår utför däremot sina uppgifter under tillsyn av en handledare som företaget har avdelat för undervisning. De är på arbetsplatsen endast för sin utbildnings skull och står inte i något avseende till företagets förfogande som arbetsstyrka. Tvärtom avses ju att företagen skall få ersättning för det avbräck det innebär att låta utbildningen ske hos dem. Enligt min bedömning bör

skolans fulla ansvar också för de arbetsplatsförlagda utbildningsmomenten som utförs under tillsyn innebära att skolhuvudmannen blir den egentliga principalen för gymnasieeleverna i försöksverksamheten även i den arbetsplatsförlagda delen. Därmed bör också skolhuvudmannen i enlighet med huvudregeln i skadeståndslagen vara den som bär principalansvaret för eleverna även under dessa utbildningsmoment.

Eftersom det är angeläget att det står klart vem som bär principalansvaret för eleverna bör skolhuvudmannen i sina avtal med de företag som tar emot elever ta in en bestämmelse om att det är skolan som bär detta ansvar även i de utbildningsmomenten.

Detta skall alltså gälla under hela försöksverksamheten. Jag vill dock anmäla att jag inför mitt definitiva ställningstagande till hur yrkesutbildningen bör utformas i framtiden kommer att tillkalla en särskild utredare rörande denna fråga. En ny uppläggning av yrkesutbildningen initierar nämligen ett behov av att på sikt se över ansvarsfördelningen i pedagogiska och finansiella frågor. Jag räknar med att ett underlag för mina kommande beslut skall föreligga hösten 1991.

5 Tim- och kursplaner för försöksverksamheten

5.1 Allmänna utgångspunkter

Med *allmänna ämnen* avses i detta sammanhang följande ämnen som har en kursplan som är gemensam för flera studievägar: svenska, engelska, samhällskunskap, idrott samt tillvalsämnena. Tillvalsämnena skall vara matematik, bild och musik. Det kan också vara något annat ämne som förekommer i gymnasieskolan och som bestäms genom lokala beslut. Svenska och idrott är i dag de enda ämnen som samtliga elever har oavsett linje i gymnasieskolan. Som framgår av mina förslag i det följande kommer de allmänna ämnena också att kännetecknas av att ämnena inte modulindelas samt att graderade, relativa, betyg och inte kompetensbevis utfärdas.

Utöver de allmänna ämnena förekommer på de yrkesinriktade studievägarna minst ett för varje yrkesutbildningen karaktäristiskt ämne, vilket jag benämner *karaktärsämne*, inom vilket eleverna i huvudsak får sitt yrkeskunnande.

Sedan den nu gällande läroplanen för gymnasieskolan (Lgy 70) började tillämpas år 1971 innehåller alla yrkeslinjer allmänna ämnen i varierande omfattning. Om man jämför timplaner som har tillkommit vid olika tidpunkter skall man finna att ju senare en timplan fastställts eller reviderats, desto flera allmänna ämnen ingår. Drift- och underhållsteknisk linje (Du) och social servicelinje (Ss) är exempel på linjer som har tillkommit under senare år, medan konsumtionslinjen (Ko) och vårdlinjen (Vd) är exempel på studievägar som nyligen har reviderats kraftigt. Fem olika grupper kan för närvarande urskiljas.

Linjer	Ämne	Antal vtr		Summa
		åk 1	åk 2	
A. Ba, Bc, Dk, Et Fo, Jo, Li, Pr Sb, Td, Tr, och Ve	Svenska	4	3	
	Arbetslivsor.	1	1	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	
	Obl. tillval	3	—	
	Summa:	11	6	17
B. Vd gren Hv och Hs	Svenska	4	3	
	Arbetslivsor.	1	1	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	
	Obl. tillval	3	3	
	Summa:	11	9	20
C. Ss Vd gren Bu	Svenska	4	3	
	Samhällsk.	3	3	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	
	Obl. tillval	3	3	
	Summa:	13	11	24
D. Du	Svenska	4	3	
	Engelska	3	3	
	Matematik	3	3	
	Arbetslivsor.	1	1	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	1	
	Summa:	14	13	27
E. Ko	Svenska	4	3	
	Engelska	3	3	
	Samhällsk.	3	3	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	
	Obl. tillval	3	3	
	Summa:	16	14	30

Förändringar i samhället och arbetslivet medför ökade krav på allmän orientering och på kommunikationsfärdigheter hos enskilda individer. Den tekniska utvecklingen i arbetslivet påverkar miljön och innehållet i arbetsuppgifterna.

Gymnasieskolan skall även i framtiden ge eleverna både goda yrkeskunskaper, och beredskap att möta förändringar och att påverka förhållanden i arbetslivet. Utbildningen skall också ge eleverna goda förutsättningar för att som anställda utöva rätten till medbestämmande liksom för personlig utveckling och möjlighet till en rik fritid.

Genom den förlängda studietiden skapas bättre förutsättningar för ökade kunskaper inom yrkesområdet, en bredare medborgarkompetens och ett rikare liv.

Försöksutbildningens inledning bör vara klart yrkesinriktad. Undervisningen bör därför i början koncentreras till studievägens karaktärsämne(n) med betoning på det praktiska kunnandet. Det sker lämpligen genom att elevernas schema i den första årskursen upptar allmänna ämnen i mindre omfattning än vad som sker i dag. Vidare skall arbetsplatsförlagd utbildning förekomma redan i första årskursen. Detta kommer att främja ungdomarnas motivation och öka deras kunskaper om arbetslivet.

Mitt förslag: Alla elever i försöksverksamheten skall studera svenska, samhällskunskap, engelska, idrott och ett obligatoriskt tillvalsämne. Som tillvalsämnen skall alltid erbjudas matematik, bild och musik. Därutöver kan varje skolstyrelse/utbildningsnämnd besluta om att erbjuda ytterligare tillvalsämnen bland de ämnen som finns i gymnasieskolan och vilka dessa i så fall skall vara.

Arbetsgruppens förslag: Avviker i flera avseenden från mitt förslag. Jag skall strax återkomma till detta. Här vill jag peka på två väsentliga skillnader. Jag föreslår att samhällskunskap och engelska läses av eleverna på samtliga studievägar.

Remissinstanserna: SÖ:s principiella uppfattning är att en reformering av gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar borde gå längre vad gäller allmänna ämnen än vad ÖGY av kostnadsskäl föreslagit.

SÖ tillstyrker ÖGY:s förslag om återgång till ett tvåårigt obligatoriskt tillval för alla elever på yrkesinriktade linjer. I kommande kursplanarbete får man pröva vilka ämnen som bör ingå i tillvalet. Det är enligt SÖ:s mening angeläget att utrymme skapas för den enskilde eleven att läsa både engelska och matematik.

TCO delar ÖGY:s uppfattning att de allmänna ämnenas ställning bör förstärkas, men föreslår till skillnad från ÖGY att engelska skall bli obligatoriskt. TCO ser inte sina förväntningar på att s.k. de praktisk-estetiska ämnena skulle få en förstärkt ställning infriade i ÖGY:s förslag.

Landstingsförbundet anser att omfattningen av de allmänna ämnena bör vara större än den som utredningen föreslår. Det är mycket angeläget att matematikämnet förstärks och införs som ett fristående ämne på de linjer som landstingen är huvudmän för. En sådan ändring skulle underlätta övergången till högskolan. Även naturvetenskapliga kunskaper bör ges en större vikt i den nya yrkesutbildningen.

Småföretagens Riksorganisation stöder förslaget att utöka antalet timmar för allmänna ämnen under förutsättning att man i största möjliga mån integrerar dessa med yrkesutbildningens karaktärsämnen. Risk finns att en liten grupp elever skräms bort av undervisning i allmänna ämnen. För elever inom lärlingsutbildningen skall allmänna ämnen inte vara obligatoriska.

Svenska kommunförbundet finner det motiverat med ett utökat inslag av allmänna ämnen. Innehållet bör delvis anknyta till yrkesämnena. Därför ökar behovet av tätare kontakter och samverkan mellan yrkeslärare och lärare i allmänna ämnen. Elever som inte orkar med allmänna ämnen bör liksom i dag kunna befrias från undervisning och efter utbildningstidens slut ha rätt till förlängd undervisning.

LO betonar att den yrkesinriktade gymnasieutbildningen skall ge en yrkeskompetens och samtidigt en bred allmänkompetens. All yrkesinriktad utbildning bör därför innehålla svenska, matematik, engelska och samhällskunskap. Utbildningen i tekniska och naturvetenskapliga ämnen bör rustas upp inom alla gymnasielinjer.

Skäl för mitt förslag: Inledningsvis har jag betonat vikten av att de yrkesinriktade studievägarna får ett ökat inslag av allmänna ämnen. Flertalet remissinstanser är positiva till en sådan utveckling. I jämförelse med dagens situation innebär mitt förslag en avsevärd förbättring i detta avseende.

Genom utvärderingar har man konstaterat att elevernas syn på de allmänna ämnena under åren har utvecklats i positiv riktning. Majoriteten av före detta elever upplever de allmänna ämnena som nyttiga för yrkesutövningen, även om kritik framförs mot att de för litet anknyt till linjernas yrkeskaraktär.

Mitt förslag innebär att alla elever i försöksverksamheten får kunskaper i svenska, samhällskunskap, engelska och idrott samt ett obligatoriskt tillvalsämne. Detta kan vara matematik, bild, musik eller något annat ämne som beslutas lokalt. Det lokala tillvalsämnet skall dock vara hämtat från gymnasieskolans kursplaner.

Med utgångspunkt i utbildningsmålen får det kommande kursplanarbetet pröva om det på vissa studievägar kan anses vara motiverat att införa större utbildningsinslag av allmän karaktär. Jag vill i detta sammanhang betona att det numera inte existerar någon skarp gräns mellan allmänna ämnen och karaktärsämnen med avseende på hur teoretiskt krävande utbildningen är. Därför är svaret på frågan om huruvida nya ämnesinslag skall betraktas som allmänna ämnen eller som en del av linjens karaktärsämnen inte på förhand givet. Min övergripande uppfattning är dock att de normalt bör betraktas som karaktärsämnen, antingen separata sådana eller integrerade med andra karaktärsämnen.

5.3 Ramtimplan

Mitt förslag: De yrkesinriktade studievägarna i försöksverksamheten omfattar följande ämnen och lektioner (timmar).

Åk 1-3	Svenska	7 vtr	238 lektioner
" "	Samhällskunskap	5 "	170 "
" "	Engelska	6 "	204 "
" "	Idrott	4 "	136 "
" "	Obl. tillval	6 "	204 "
" "	Ttf	1 "	34 "
Summa		29 "	986 "
Åk 3	Specialarbete	3 "	102 "
" "	Karaktärsämne(n)	3 "	102 "
Åk 1-3	Karaktärsämne(n)	79 "	2 686 "
Totalt		114 "	3 876 "

Härutöver tillkommer under åk 3 en resurs motsvarande två (lärar) veckotimmar för tillsyn av elever i arbetsplatsförlagd utbildning per 16- alt 15-grupp.

Anm: Omräkning från veckotimmar (vtr) till lektioner/undervisningstimmar med faktorn 34.

Arbetsgruppens förslag:

Svenska	7 vtr	238 lektioner
Ekonomi och samhällsfrågor	4 "	136 "
Idrott	6 "	204 "
Tillval	6 "	204 "
Ttf	1 "	34 "
Summa	24 "-	816 "-
Projektarbete	5 "	170 "
Fackteori	3 "	102 "
Karaktärsämne(n)	82 "	2 788 "
Totalt	114 "	3 876 "-

Anm: Vid omräkning från veckotimmar (vtr) till lektioner använde ÖGY faktorn 36. Här redovisas, liksom i mitt förslag omräkning med faktorn 34. Se nedan.

Mitt förslag avviker således från ÖGY:s i flera avseenden. Jag anser t. ex. att de allmänna ämnena sammanlagt under de tre årskurserna skall omfatta 29 veckotimmar medan ÖGY föreslår 24 veckotimmar. Jag anser att ämnet samhällskunskap skall införas i timplanen, och att engelska skall vara obligatoriskt ämne på de yrkesinriktade studievägarna i försöksverksamheten. Tiden för specialarbete, som ÖGY benämner projektarbete, bör i årskurs 3 vara 3 veckotimmar (102 lektioner). Jag anser även att yrkeslärares tillsynsmöjlighet i åk 3 bör öka något. Jag beräknar denna resurs till att omfatta två (lärar)veckotimmar. Några enskilda ämnen, bl. a. samhällskunskap, kommer jag strax att kommentera särskilt.

Remissinstansernas synpunkter har redovisats i det tidigare (avsnittet 5.2).

Skäl för mitt förslag: Det är mitt intryck att undervisningstiden inte alltid kunnat utnyttjas ändamålsenligt. Schemabrytande aktiviteter av skilda slag kan ibland verka hindrande och avsevärt försvåra genomförandet av en planerad undervisning. Enligt min mening är det i försöksverksamheten särskilt angeläget att slå vakt om den ämnesbundna tiden och därmed tillförsäkra eleverna ett visst bestämt antal undervisningstillfällen i olika ämnen.

ÖGY har föreslagit att karaktärsämnena skall tilldelas en fastställd nettotid vilket liknar det system med nettotid som tillämpas inom komvux, där varje ämne har ett bestämt antal lektioner som eleverna skall fullgöra.

Jag finner dessa tankegångar välmotiverade och anser därför att nettotid utöver karaktärsämnena även bör gälla de allmänna ämnena i försöksverksamheten. Enligt gymnasieförordningen (1987:743) omfattar ett läsår 178 dagar då lovdagar, helgdagar och studiedagar, som infaller under läsåret, frånräknats. Detta motsvarar den tid som komvux använder som grund för omräkning till undervisningstimmar, 36 veckor motsvarande 180 dagar. För gymnasieskolan tillkommer även friluftsdagar, centrala prov i vissa ämnen, introduktions- och temadagar m.m. varigenom undervisningen inställs ytterligare under ungefär 8 dagar. Den återstående tiden för schemabunden undervisning utgörs således av 170 dagar, motsvarande 34 veckor. Därför har faktorn 34 använts vid omräkningen från veckotimmar (vtr) till lektioner (undervisningstimmar).

Jag har i det föregående avsnittet redogjort för vilka ämnen som föreslås ingå i försöksverksamheten och hur många lektioner/timmar dessa bör omfatta under en treårsperiod. Min avsikt är nu att kortfattat anföra några synpunkter på vissa ämnens kursinnehåll. Av speciellt intresse är ämnet *samhällskunskap*, som intar en central roll i undervisningen på många studievägar i gymnasieskolan. För närvarande får emellertid flertalet elever på de yrkesinriktade linjerna inte del därav.

Många remissinstanser ställer sig tveksamma till det ämnesområde som av ÖGY betecknades *ekonomi och samhällsfrågor* och förordar i stället ämnet *samhällskunskap*. Men remissbilden är inte entydig.

SÖ har under några år bedrivit försöksverksamhet med samhällskunskap på vissa yrkesinriktade linjer i stället för arbetslivsorientering. I sin redovisning rapporterar SÖ att försöksverksamheten i stort har fungerat tillfredsställande. Enligt SÖ:s bedömning är det möjligt att införa samhällskunskap även på de yrkesinriktade studievägarna som obligatoriskt ämne i stället för arbetslivsorientering.

Sedan början av 80-talet har SÖ arbetat med att utveckla en helt ny kursplan för ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan. Våren 1987 överlämnade SÖ sitt förslag till regeringen. SÖ anser att denna kursplan bör kunna gälla för alla studievägar där ämnet studeras. SÖ:s kursplaneförslag bereds för närvarande inom regeringskansliet. För den nu aktuella försöksverksamheten skall den befintliga kursplanen för tvåårig social och ekonomisk linje tillämpas.

Flertalet remissinstanser har i samband med kommentarerna till konsumtionslinjens avveckling även berört *kost- och konsumentkunskapens* betydelse ur både individens och samhällets synpunkt. Jag anser att frågor som har att göra med kost- och näringslära i huvudsak bör föras till studievägar, vars utbildningsmål motiverar sådana inslag. I det fortsatta kursplanearbetet får man således ta ställning till i vilken omfattning och under vilka former kost- och näringslära skall tas med i kursplanerna för studievägar inom vård- och omsorgsområdet, storhushålls- och restaurangutbildningen m. fl. Till frågor om konsumtionslinjen återkommer jag senare (i avsnittet 6.4).

Ämnet *svenska* bör bibehålla sin nuvarande omfattning. Undervisningen skall ge eleverna vidgade kunskaper om både svenska språket och litteraturen och utveckla deras förmåga att använda språket. Under senare år har ämnets timantal ökat på vissa studievägar och dessutom har en metodisk utveckling av ämnet ägt rum i syfte att stärka svenskans ställning på de yrkesinriktade studievägarna. Resultatet av dessa ansträngningar utgör enligt min mening en god grund för ökad ämnessamverkan mellan svenska och linjens karaktärsämne. Jag anser att det största behovet av samverkan föreligger under den inledande delen av studietiden. Det är viktigt att eleverna tränas att skriftligen och muntligen behandla språket. Eleverna skall också genom litteraturstudier ytterligare kunna utveckla sitt språk och skaffa sig kunskaper om vår egen och andra kulturkretsar, om människor och olika problem för att därigenom öka förståelsen av sig själva och sin omvärld.

I ett land som Sverige ingår kunskaper i *engelska* numera i allmänbildningen. För yrkesutbildningen förtjänar det dessutom att påpeka att arbetsinstruktioner nu ofta är på engelska. Därför föreslår jag att engelska skall vara obligatoriskt ämne inom försöksverksamheten. Jag är medveten om att språkstudier kan innebära svårigheter för vissa elever. Ett sätt att öka elevernas intresse och ambition kan vara att undervisningen i engelska liksom när det gäller andra ämnen i viss utsträckning knyter an till studievägens karaktärsämnen.

Idrottsämnet får i jämförelse med nuvarande omfattning oförändrat timtal (4 vtr). Inom ramen för nu gällande mål bör undervisningen i ökad utsträckning inriktas mot kunskaper och färdigheter i ergonomi samt att tillgodose behovet av fysisk aktivitet. Därutöver är det speciellt viktigt att belysa ergonomiska principer inom studievägens karaktärsämne.

Utöver de för närvarande mera etablerade *tillvalsämnena* som bild, musik och matematik bör varje skolstyrelse/utbildningsnämnd besluta om utbudet av tillvalsämnen bland existerande kursplaner inom utrymmet för de föreslagna 6 veckotimmarna.

Riksdagen uttalade vid 1985/86 års riksmöte i anledning av motioner om ämnet *religionskunskap* samt undervisning i livsåskådningsfrågor att "det är av värde att religionskunskapsämnets ställning blir föremål för överväganden i samband med beredningen av ÖGY:s förslag. Därvid bör möjligheten prövas att föra in religionskunskap som obligatoriskt ämne på vårdlinjen och sociala servicelinjen".

För egen del vill jag starkt understryka vikten av att de som utbildas till vård- och omsorgsyrken får sådana kunskaper och insikter i livsåskådningsfrågor och religiösa spörsmål att de i sin yrkesutövning på ett tillfredsställande sätt kan möta de krav som ställs. Vid vården och omsorgen om exempelvis gamla och svårt sjuka personer måste således personalen på ett grannliga och ömsint sätt kunna stödja patienten och visa respekt för dennes etiska och religiösa frågor, tvivel eller övertygelse. Behovet av kunskaper om våra invandrades olika religioner, frågor, tvivel eller övertygelse och livsåskådningar samt deras kulturella och historiska bakgrund får också en allt större aktualitet i vård- och omsorgssammanhang. Jag anser att sådana kunskaper och insikter är så väsentliga för och så nära förknippade med vård- och omsorgsyrkens krav att de bör ingå i karaktärsämnena för berörda studievägar. Jag förutsätter att SÖ i det framtida kursplanearbetet beaktar vad jag nu har anfört. Dessutom kan ämnet religionskunskap erbjudas som tillvalsämne efter lokala beslut.

Specialarbete förekommer i dag på gymnasieskolans tre- och fyraåriga studievägar. Det utgör en fördjupningsmöjlighet inom ramen för studievägens karaktärsämnen. Jag finner denna möjlighet så värdefull att den bör finnas också för eleverna i årskurs 3 inom försöksverksamheten.

Specialarbetet bör få väljas med stor frihet men skall innebära en fördjupning i ett eller flera av utbildningens karaktärsämnen. Det bör också ha ett förhållandevis stort tidsutrymme. Vidare bör man eftersträva att eleverna får träna ett mer projektinriktat arbetssätt.

Jag föreslår sålunda att specialarbete införs på alla linjer inom försöksverksamheten. Det skall förläggas till årskurs 3 och ha en omfattning

av tre veckotimmar. I specialarbetet bör också angelägna ämnesövergripande frågor kunna ingå. Lämpligt kan t. ex. vara att specialarbetet inriktas mot kulturfrågor, miljöfrågor och miljöpåverkan i anslutning till aktuella yrkesämnena. Studierna bör härvid vinna på att lärare med olika utbildningsbakgrund medverkar i både planeringen och genomförandet av specialarbetet. Sammantaget anser jag att specialarbetena kan åstadkomma en mer problemorienterad undervisning, som griper över flera sektorer. Jag ämnar senare föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att utarbeta ett servicematerial som stöd för specialarbete inom försöksverksamheten.

Varje yrkesinriktad studieväg innehåller utöver de allmänna ämnena minst ett för studievägen kännetecknande *karaktärsämne*. Det är i huvudsak genom denna undervisning eleverna förbereds inför övergången till arbetslivet. Studievägarnas karaktärsämnena bör inom försöksverksamheten liksom tidigare omfatta ett betydligt större timtal än vad de allmänna ämnena gör. Karaktärsämnena uppdelas som jag tidigare utförligare redovisat (avsnitt 4.4) i ett antal moduler, där var och en utgör ett pedagogiskt väl avgränsat avsnitt. Eleverna inhämtar kunskaper och uppövar sina färdigheter inom områden som motsvarar en bestämd verksamhet i arbetslivet. Praktiska och teoretiska moment integreras med varandra eller varvas på ett ändamålsenligt sätt i utbildningen. Genom en förstärkt tid för karaktärsämnena och en ökad arbetsplatsförläggning ges enligt min mening goda förutsättningar att höja yrkesundervisningens kvalitet.

Under det tredje året är karaktärsämnet till sin huvuddel arbetsplatsförlagt. Yrkesläraren utövar under denna tid tillsyn över eleverna under 2 veckotimmar per 15/16 grupp beroende på studieväg. För att få en naturlig koppling mellan de arbetsplatsförlagda modulerna och de skolförlagda bör en del av karaktärsämnet som sammanlagt omfattar 3 veckotimmar (102 lektioner) vara skolförlagd också i denna årskurs. Det är då lämpligt att den del av karaktärsämnets *fackteori* som ställer störst krav på elevernas teoretiska förmåga förläggs till det tredje året. På så sätt sker en naturlig koppling mellan arbetslivet och skolan även under årskurs 3. Eleverna har då erfarenheter från vistelser på olika arbetsplatser och har tillägnat sig tillfredsställande kunskaper i skilda ämnen samt uppnått en ökad grad av personlig mognad vilket sammantaget ger bättre förutsättningar att tillgodogöra sig de mera teoretiska delarna av kursplanen. Dessa tre timmar under sista årskursen skall användas både för ämnesfördjupning och för att skapa helhet, överblick och förståelse. Den bästa garantin för detta fås inom klassens ram genom ökad lärarsamverkan, där elevernas erfarenheter från skilda arbetsplatser tillvaratas. I årskurserna 1 och 2 bör fackteoretiska moment liksom hittills integreras med arbetstekniken under hela studietiden.

Den nya struktur av yrkesutbildningen inom försöksverksamheten jag tidigare redovisat (avsnitt 4) med större inslag av arbetsplatsförlagd utbildning och ett tillkommande tredje år kan överbrygga och avdramatisera övergången till arbetslivet. Det utökade samspelet mellan skola och arbetsplatser under en förlängd studietid ser jag som ett väsentligt instrument för att höja yrkesutbildningens kvalitet och attraktivitet.

Mitt förslag: I försöksverksamhetens timplaner anges för de ingående ämnena både antalet veckotimmar (vtr) och antalet lektioner (undervisningstimmar). Skolhuvudmännen får årskursfördela lektionerna efter lokala önskemål och förutsättningar att anordna utbildningen med följande begränsningar – det totala antalet veckotimmar skall under skolförlagd utbildning högst uppgå till 40 per årskurs. Omfattningen av allmänna ämnen i årskurs 1 utöver idrott bör ej överstiga 238 lektioner ($7 \text{ vtr} \times 34 \text{ veckor}$). I årskurs 3 skall förekomma 3 veckotimmar (102 lektioner) av vardera specialarbete och skolförlagt karaktärsämne.

Vid arbetsplatsförlagd utbildning skall eleverna i princip följa arbetsplatsernas dagliga tider. Tidsmässigt motsvarar en hel veckas arbetsplatsförläggning därför en skolförlagd vecka även om timmarna ej exakt överensstämmer.

Arbetsgruppens förslag: Avviker från mitt förslag beträffande den lokala friheten att fördela lektionerna mellan årskurserna.

Remissinstanserna: Endast ett fåtal remissinstanser har berört frågan om årskursfördelningen. Ludvika kommun anser emellertid att ämnet svenska bör koncentreras till två årskurser.

Skäl för mitt förslag: Tidigare har jag framhållit att samarbetet mellan skolan och arbetslivet kommer att intensifieras i och med att mina förslag till förnyad yrkesutbildning förverkligas. För att underlätta detta samarbete är det angeläget att yrkesutbildningen får en flexibel utformning med statliga bestämmelser av ramkaraktär.

Syftet med mina förslag är således att öka möjligheterna att åstadkomma en ändamålsenlig planering och uppnå ett effektivt utnyttjande av undervisningstiden oavsett om det gäller skolförläggning eller arbetsplatsförläggning. Genom att inte bindande föreskrifter meddelas om hur undervisningstiden för olika ämnen skall fördelas på årskurser och genom att elevtiden inte längre räknas i veckotimmar ökar den lokala friheten högst väsentligt att planera och genomföra utbildningen efter rådande förhållanden.

5.6 Ämnessamverkan

Jag har i årets budgetproposition (prop. 1987/88: 100, bil. 10 sid. 147–148) föreslagit att gymnasieskolans förstärkningsresurs bör utvidgas med 10 milj. kr. för att ge ökad möjlighet att minska gruppstorlekarna i ämnet svenska på de yrkesinriktade linjerna. Syftet är att kunna förbättra undervisningen i basämnet svenska och stödja elever med svårigheter i ämnet. Redan under studieinledningen är det därför viktigt att åstadkomma en ämnessamverkan som under hela utbildningstiden kan utvecklas och i årskurs 3 avslutas med mera brett upplagda projektarbeten.

Kopplingen mellan de allmänna ämnena och karaktärsämnena får emel-

lertid inte drivas för långt. Det i kursplanerna angivna syftet med undervisningen får ej skymmas. Jag ser således inte ämnessamverkan som ett mål i sig utan som en angelägen pedagogisk metod. Det gäller att hitta en lämplig avvägning mellan å ena sidan att ge nödvändiga kompetenser i det svenska språket och väcka elevernas intresse och lust att läsa skönlitteratur och å andra sidan att utbilda eleverna för den fortsatta yrkesverksamheten.

Jag ser möjligheterna till mindre undervisningsgrupper i svenska som en viktig åtgärd för att stärka detta basämne på yrkeslinjerna. Genom detta har förutsättningarna för ämnessamverkan ytterligare förbättrats sedan skolhuvudmännen också med det nya statsbidragssystemet själva fått större möjlighet att avgöra hur och när resursen skall utnyttjas.

Även om utvärderingar under senare år visar att eleverna i allt högre utsträckning intresserar sig för de allmänna ämnena och anser att de är nyttiga för yrkesutövningen kvarstår en viss kritik mot dessa. Kritiken grundas på att de allmänna ämnena i allt för hög grad utgjort en repetition av grundskolans kurs eller att undervisningen i de flesta fall varit för abstrakt och ej haft tillräckligt stark anknytning till yrkesämnena.

Inom grundskolan pågår en intensiv utveckling av arbetssätt och undervisningsmetoder i kommunikations- och färdighetsämnena, främst i svenska och matematik. Detta bör leda till att behovet av repetitiva insatser i gymnasieskolan på sikt minskar. Där bör lektionstiden i ökad utsträckning kunna användas för att fördjupa och bredda elevernas kunskaper. Jag fäster också stora förhoppningar vid de försök som pågår med en metodutveckling av svenskämnet på yrkeslinjerna. Jag har i årets budgetproposition markerat sådana försök såsom särskilt väsentliga.

5.7 Betygssystem och intagningsfrågor

5.7.1 Kompetensbevis

Mitt förslag: I de delar av försöksutbildningarna som kommer att vara uppbyggda av moduler – nämligen karaktärsämnena – skall varje elev i stället för traditionella betyg i slutet av varje termin få ett kompetensbevis, som ger information om vilka godkända moduler eleven hittills har avslutat i sin utbildning.

Arbetsgruppens förslag: Man bör utreda och pröva "andra former av betyg än det relativa betygssystemet" i yrkesutbildningens karaktärsämnena. Vid övergång från en utbildningsform till en annan måste det av betygsdokumentet klart framgå vilka utbildningsmoment eleverna redan har inhämtat.

Remissinstanserna: Sö menar att det inte behövs någon ny utredning, eftersom tillräckligt underlag redan finns i de senaste årens utredningar. UHÄ tillstyrker däremot förslaget om utredning.

Småföretagens Riksorganisation efterlyser "en snar utredning kring ett fullgott system som dokumenterar inhämtad yrkeskunskap".

Skäl för mitt förslag: Som jag tidigare har framhållit i (avsnitt 3.4)

innehär det förordade modulsystemet, där tiden för inläring tillåts variera mellan olika elever obestridliga fördelar. En sådan är att eleverna får använda den tid som behövs för att lära sig en sak ordentligt. Varje termin skall de därför få ett kompetensbevis med en förteckning över godkända moduler. Kompetensbeviset bör innehålla en kort beskrivning av innehållet i varje modul, om detta inte framgår av beteckningen.

Som information om vad eleverna lärt sig och kan är kompetensbevisen överlägsna. Detta sätt att mäta elevernas prestationer och inhämtade kunskaper bör också få en gynnsam effekt på undervisningssituationen. Jag vill erinra om att det såväl inom vissa specialkurser i gymnasieskolan som inom de särskilda yrkesinriktade kurserna i komvux förekommer en betygsskala med endast godkänd och icke godkänd, vilket företer vissa likheter med det bedömningssystem jag här föreslår. Kompetensbevisen är väl ägnade att dokumentera behörighet av olika slag. Som urvalsinstrument är kompetensbevisen däremot inte lämpliga eftersom de bygger på en bedömning av individen och således är de inte grupprelaterade.

Vid antagning till högre studier måste därför urvalet av elever från försöksverksamheten med den treåriga yrkesutbildningen ske på andra grunder än hittills. Frågan blir inte aktuell förrän vid antagning till högskolan 1991. Jag anser att SÖ och UHÄ bör pröva hur urval till högre utbildning skall ske för elever i försöksverksamheten. Jag kommer att inom kort föreslå regeringen att ge dessa myndigheter i uppdrag att lämna förslag härom.

5.7.2 Intagning av underrepresenterat kön

Mitt förslag: I syfte att påverka den sneda könsfördelningen i gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar skall minst 20% av intagningsplatserna inom försöksverksamhetens tekniskindustriella linje och social service- och omvårdnadslinje avsatts för flickor resp. pojkar.

Skäl för mitt förslag: Jag har nyligen givit SÖ i uppdrag att utveckla kompletterande urvalskriterier, andra än betyg, vid intagning till gymnasieskolan. Jag har därvid framhållit det som önskvärt att SÖ utvecklar modeller som omfattar särskilda åtgärder för att gynna underrepresenterat kön vid intagning till yrkesinriktade studievägar i gymnasieskolan.

När det gäller den nu pågående försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade linjer gjordes på regeringens initiativ i förra årets budgetproposition en särskild satsning på att rekrytera flickor till den industriella tekniska linjens elmekaniska gren. Jag har tidigare (avsnitt 2) redovisat att erfarenheterna har varit positiva.

Jag föreslår att den påbörjade satsningen i den fortsatta utvidgade försöksverksamheten skall gälla den teknisk-industriella linjen i dess helhet och att således minst 20% av platserna avsatts för kvinnliga elever. Det är viktigt att ansträngningarna att rekrytera flickorna inte stannar vid denna

första insats utan att både skolan och arbetslivet i kommunen engageras för att bistå dessa flickor dels att fullfölja studierna, dels att få ett kvalificerat arbete i linje med utbildningen. Jag kommer senare bl. a. i redovisningen av mina överväganden och förslag med avseende på yrkeslärares fortbildning och handledarutbildning att särskilt beröra frågan om undervisningen av flickor som gjort otraditionella studieval.

Analogt med detta föreslår jag även att minst 20 % av platserna inom social service- och omvårdnadslinjen på samma sätt avsätts för pojkar. Könsfördelningen på den nuvarande vårdlinjen är inte lika extremt sned som på många av de tekniskt-industriella studievägarna: 10 % av eleverna är redan nu pojkar. Jag anser emellertid att det är angeläget att fler pojkar rekryteras till vårdutbildningarna. Enligt min mening är det viktigt att vårdpersonalen inte i alltför övervägande grad består av kvinnor likaväl som att ansvaret för vården av barn och äldre, av sjuka och handikappade i hela samhället inte bara bör vara ett kvinnornas ansvar utan ett gemensamt ansvar för alla.

Det bör nämnas att ända sedan tillkomsten av dagens gymnasieskola år 1971 har stora ansträngningar gjorts för att minska de könsrollsbestingade skillnaderna i ungdomarnas val av studieväg i gymnasieskolan. Således får sökande till studieväg med färre än 30 % elever av minoritetskön extra poängpåslag i en urvalssituation vid intagning till gymnasieskolan om han/hon tillhör minoritetskönet. Detta har möjligen resulterat i att fler pojkar sökt till flickdominerande studievägar men något resultat vad gäller flickornas val kan inte beläggas.

Jag anser att dessa två satsningar är av stor principiell vikt för att nå de mål som regeringen uppställt för jämställdhetsarbetet (jfr. avsnitt 2). Genom att minska den sneda könsfördelningen i gymnasieskolan kan man få ett medel att påverka den minst lika sneda könsfördelningen på arbetsmarknaden.

6 Studievägsstruktur

6.1 Utbildning och arbetsmarknad

En av de specialstudier som utarbetades inom ÖGY gällde yrkesutbildningen inför 1990-talet (DsU 1985:13) – en analys av utbildning, yrkesstruktur och arbetsliv inför framtiden. En kort summering av denna analys samt av den senaste långtidsutredningen ger en utgångspunkt för min redovisning i det följande av hur studievägsorganisationen för gymnasieskolan i framtiden bör gestalta sig.

De yttre förutsättningarna för en modernisering av yrkesutbildningen är nu inför 1990-talet i många avseenden annorlunda än de som gällde när dagens läroplan tog form i mitten av 1960-talet. Bristen på arbetskraft var då påtaglig på många områden. Industrin expanderade efter en stark strukturomvandling. Utbyggnaden av den offentliga sektorn hade inte fått den kraft och inriktning den fick på 1970-talet. En tredjedel av dem som gick ut från grundskolan fortsatte då direkt ut i arbetslivet. Förvärvsfrekvensen för kvinnor var jämförelsevis låg.

I början av perioden 1960–1985 var det industrin som ledde sysselsättningsexpansionen. Yrkeskolan med dess inriktning mot industri och hantverk var då den naturliga utgångspunkten för att diskutera linjestrukturen i den nya gymnasieskolan.

De linjer med inriktning mot vård, handel och kontor som tillskapades under denna tid byggde på kortare kurser, ofta utformade för elever med tidigare yrkeserfarenhet. Under 1970-talet har arbetsmarknaden inom områdena hälso- och sjukvård samt socialvård inklusive äldre- och barnomsorg stått för en väsentlig del av expansionen. Under samma period gick sysselsättningen inom industri och detaljhandel ned. De traditionella yrkesvalen för pojkar och flickor bestod emellertid.

Vad är det för arbetsmarknad den gymnasiala yrkesutbildningen skall utbilda för på 1990-talet? 1970- och 1980-talens utveckling kan ge en utgångspunkt för tänkbara utvecklingslinjer.

Flera yrkesområden, som tidigare var stora, har krympt mellan år 1964 och år 1980 och samtidigt har andelen individer verksamma inom dessa områden också minskat. Detta gäller jordbruket, tillverkningsindustrin och varuhandeln. De yrkeskategorier som har ökat sina andelar är i första hand utbildningsintensiva yrken. Ekonom-, ingenjör- och teknikertätheten i industrin har ökat. Motsvarande utveckling återfinns också inom de andra näringsgrenarna. Detta innebär en ökad efterfrågan på ekonomer och tekniker.

Tillverkningsindustrin kommer enligt många bedömare även framdeles att utgöra ryggraden i samhällsekonomin. Industrin är därmed ett ur sysselsättningssynpunkt oförändrat viktigt område. Andra kvalifikationskrav för industrianställda är däremot med stor sannolikhet att förutse.

Informationsteknologi och annan teknisk utveckling torde inte minska sysselsättningen i varuproduktionen men de kvalitativa förändringarna av befattningsinnehållet i industrin kommer att bli betydande. Expansionen av tjänster som riktar sig till industrin innebär ofta en utflyttning av tjänster från varuproducerande företag till tjänsteproducerande företag. Det privata näringslivet, som i Sverige i jämförelse med många andra industriländer har haft en hög andel anställda med relativt låg skolutbildning, kommer att öka sin efterfrågan på högt utbildad arbetskraft.

Trots industrins centrala roll i den samhällsekonomiska utvecklingen står andra delar av arbetsmarknaden numera för en större del av den totala sysselsättningen i landet. Den näringsgren som har haft den snabbaste tillväxten under de senaste tjugo åren är offentlig förvaltning och andra tjänster.

Det scenario som ÖGY skisserar för den framtida utvecklingen stämmer väl med den senaste långtidsutredningens (LU 87). Enligt denna kommer under den närmaste tioårsperioden ett genomgående drag i näringslivets utveckling att vara en fortsatt utveckling mot tjänsteproduktion och kunskapsintensiv produktion. Verkstadsindustrin, kemisk industri och den privata tjänstesektorn väntas öka starkt medan textil- och konfektionsindustrin, jordbruket, varven och basindustrierna får minskad betydelse.

De regionala skillnaderna i landet ökar genom att storstäderna växer kraftigt. Utflyttningsorterna kommer att värna om de lokala arbetstillfällena.

Enligt LU 87 bör det emellertid också kunna öppnas nya möjligheter för en positiv regional utveckling, bl. a. genom de nya produktionsvillkor som utvecklingen på informationsteknologins område skapar. Åtgärder för att förbättra infrastruktur, utbildningsmöjligheter, teknikspridning och nyföretagande torde bli alltmer centrala för regionalpolitiken i framtiden. Jag har i 1987 års budgetproposition utvecklat min syn på det framtida kunskapssamhället, på kunskap som en produktiv tillgång och hur utbildningsorterna kan fungera som kraftcentra som drar till sig industri och övrigt näringsliv. En förbättrad yrkesutbildning kommer att kunna fungera som en hävstång för lokal och regional utveckling.

Jag har dessutom tidigare detta budgetår i propositionen om särskilda regionalpolitiska insatser i delar av Bergslagen och norra Sveriges inland (prop. 1987/88:64) lagt fram förslag som syftar till att med olika utbildningsinsatser främja infrastrukturen och öka teknikspridningen.

Att utbildningsnivån successivt höjs bland befolkningen liksom att andelen kunskapsbaserade yrken ökar är i sig inget nytt. Vad som är nytt är att förändringarna kan förväntas ske i en allt snabbare takt. Numera har fyra femtedelar av en årskull gymnasial utbildning när de går ut på arbetsmarknaden. Ändå tar det i dag längre tid än för några år sedan innan ungdomarna får fasta anställningar.

Enligt ÖGY:s mening är kopplingen mellan utbildningsbakgrund och yrkesinriktning på arbetsmarknaden förhållandevis svag. ÖGY pekar på de tendenser till breddning av befattningsinnehåll och uppluckring av de yrkesroller som finns inbyggda i dagens yrkesutbildning. Med en gymnasieskola dimensionerad för samtliga ungdomar kommer arbetsmarknadshänsyn vid dimensionering att spela en underordnad roll. Man kan av dessa båda skäl, menar ÖGY, vänta sig en ökad spridning på utbildningsbakgrund bland ungdomar som rekryteras till olika yrkesområden. Situationen har redan under 1970-talet för de flesta utbildningslinjer som vänder sig mot den privata arbetsmarknaden präglats av en sådan spridning.

Redan yrkesutbildningsberedningen (YB) föreslog i sina betänkanden under åren 1966–1968, att den grundläggande yrkesutbildningen inte längre från början skulle specialiseras mot ett visst yrke eller efter den då rådande branschstrukturen. En sådan bredd fick dock inte undantränga behovet av en målinriktad utbildning. Om dessa mål skulle kunna uppfyllas, måste yrkesutbildningen byggas upp så att den i ett inledande skede blev bred för att successivt smalna mot utbildningstidens slut. YB:s förslag om breda utbildningar kom i huvudsak att genomföras vid gymnasieskolreformen. Den dåvarande departementschefen framhöll därvid att den närmare utformningen av linjerna var en fråga som i det stora hela inte fordrade beslut av riksdagen utan kunde behandlas i det fortsatta läroplansarbetet.

Det totala antalet linjer i gymnasieskolan uppgår för närvarande till 27. Av de 16 direkt yrkesinriktade linjerna är 14 grendelade. Det finns totalt 44 grenar. I de flesta fall sker grendelningen mellan årskurserna 1 och 2. Det finns också linjer som är grendelade redan från starten i årskurs 1. Dessa är alltså i realiteten helt olika studievägar fast med samma linjebeteckning. Varianter är en finare indelning av grensystemet på vissa linjer. Utöver

linjerna finns i gymnasieskolan dessutom ca 550 specialkurser av olika längd.

Prop. 1987/88:102

I det följande redovisar jag mina förslag till åtgärder avseende studie-
vägsstruktur samt de skäl som ligger bakom.

6.2 Avveckling av de tvååriga ekonomiska och tekniska linjerna

Mitt förslag: Intagningen till de tvååriga ekonomiska och tekniska linjerna upphör från och med läsåret 1991/92.

Arbetsgruppen: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissvaren: Med några få undantag godkänns förslagen av remissinstanserna. SAF understryker härvid vikten av att, såsom redan skett på ingenjörs- och teknikerområdet, yrkesinriktade utbildningar utvecklas på mellannivå för ekonomi – administration – handel och att administrativ databehandling inkluderas.

Skäl för mitt förslag: Sedan början av 1980-talet har de kortare teoretiska studievägarna fått ett minskande sökandeintresse. Detta gäller bl. a. de kortare alternativen till den treåriga ekonomiska linjen och den fyraåriga tekniska linjen, nämligen de tvååriga ekonomiska och tekniska linjerna. Detta beror till stor del på att arbetslivets efterfrågan på utbildade från linjerna stadigt minskat eftersom den teoretiska grunden från dessa linjer anses vara otillräcklig utan tidigare långvarig yrkeserfarenhet. Eftersom motsvarande utbildningar också förekommer inom komvux avser jag att föreslå regeringen att uppdra åt SÖ att inkomma med förslag om de förändringar detta kan föranleda inom komvux.

Sista intagning på dessa studievägar bör äga rum läsåret 1990/91. Fr. o. m. läsåret 1991/92 skall således någon ny intagning inte ske.

6.3 Yrkesutbildningens linjesystem

De femton yrkesutbildande linjer, av vilka två i dag utbildar för vård och omsorg, tre för jord-, skogs- och trädgårdsnäringarna, en för handels- och kontorsområdet och övriga nio för det teknisk-industriella området skall utgöra kärnan i det utvecklingsarbete jag föreslår i det följande.

SÖ:s kursplancarbete för de yrkesinriktade studievägarna bör ej bedrivas isolerat bransch- eller linjevis utan sträva efter en samverkan i riktning mot bredare studievägar. För att begränsa antalet studievägar avser jag föreslå regeringen att SÖ i anslutning till kursplancarbetet också får i uppdrag att senast den 1 mars 1989 framlägga ett förslag till ny linjestruktur med siktet inställt på att begränsa antalet linjer i gymnasieskolan. Ett exempel som skisserats vid överväganden inom utbildningsdepartementet och som kan ge viss inriktning för detta arbete redovisar jag i det följande.

Enligt sina direktiv hade ÖGY bl. a. till uppgift att utifrån sina överväganden om den framtida yrkesutbildningens innehåll belysa behovet av

eventuella justeringar i den nuvarande strukturen av gymnasieskolans studievägar. ÖGY framlägger få konkreta förslag kring framtida linjer. Däremot föreslås att bl. a. Dk- och Ko-linjerna avvecklas.

I stället för detaljerade förslag till linjer har ÖGY, som jag tidigare redovisat, lagt fram en mer grundläggande och ny struktur för yrkesutbildningarna. Genom modulsystemet skapas enligt ÖGY större förutsättningar för smidig anpassning till utvecklingen i arbetslivet. ÖGY framhåller också att kursplanearbetet ej enbart bör bedrivas isolerat linje för linje, utan också ske i form av ett övergripande arbete för de linjer och utbildningsformer där modulsamverkan är motiverad.

Många remissinstanser efterlyser en mer principiell diskussion om den framtida studieorganisatoriska uppbyggnaden. Därvid önskas i allmänhet färre och "bredare" studievägar än vad ÖGY föreslagit.

Enligt RRV anger ÖGY själv flera faktorer som talar för att det i framtiden blir svårare att i planeringen innehållsligt och kvantitativt koppla samman specifika delar av skolan med specifika yrken eller delar av arbetslivet. Ett sådant perspektiv bör enligt RRV föranleda en mer principiell diskussion av yrkesutbildningens komplicerade struktur i form av sektorer/linjer/specialkurser än de enstaka förenklingsförslag som ÖGY har redovisat.

LO anser att de senaste årens utveckling har visat att tiden nu är mogen för att göra en samlad översyn av hur indelningen i linjer bör vara organiserad i gymnasieskolan. Det fortsatta arbetet bör inledas med att en ny linjestruktur i utbildningen läggs fast.

LO anser att antalet studievägar bör minska i gymnasieskolan. Utbildningar med likartat innehåll som leder fram mot en och samma arbetsmarknad bör läggas samman så att lärar- och andra utbildningsresurser kan samutnyttjas. Den nuvarande uppdelningen i sektorer bör göras så att utbildningar mot samma arbetsmarknad t.ex. teknisk eller ekonomisk samordnas.

Enligt LO bör det provas om det är möjligt att föra samman utbildningslinjer inom den ekonomisk-merkantila sektorn. LO anser att nuvarande E och Dk kunde föras samman. All ekonomisk utbildning skulle ges från en linje, där utbildning i handel ges från en variant och där någon ny Hk-linje inte inrättas.

TCO understryker att arbetslivsperspektivet framgent måste ställas i förgrunden när det gäller olika utbildningars innehåll och struktur. TCO menar dock att utbildningsväsendet hittills i alltför hög grad har planerats efter befintliga yrkesgrupperingar, nu gällande arbetsorganisation och rekryteringsmönster i arbetslivet.

Att mer exakt uttala sig om hur det framtida yrkeslivet kommer att se ut och vilka kvalifikationskrav som kommer att ställas finner TCO samtidigt inte möjligt. Det är därför en viktig uppgift för samhällets utbildningssystem att skapa en beredskap genom att forma utbildningen så att den inte enbart är knuten till en viss typ av produktion, vissa arbetsuppgifter och en viss typ av arbetsobjekt. Två skilda utbildningsbehov framträder emellertid tydligt: ett som är kopplat till en yrkesfunktion och ett annat som är mer generellt och med framtidsberedskap som utbildningsmål. Framtidens

gymnasieskola måste ge såväl ökat djup som större bredd i elevernas yrkeskunskaper.

En modulindelning av de yrkesinriktade linjernas ämnen enligt förslagen i betänkandet måste enligt SAF åtföljas av en motsvarande uppdelning av samtliga ämnen på de teoretiskt orienterade linjerna. Endast på det sättet kan den nu tämligen ensidigt linjeorienterade gymnasieskolan förändras i sin struktur så att den kan ge tillfredsställande möjligheter till personliga tillval, kombinationer av teoretiska och yrkesinriktade studier, byten av studieinriktning samt kompletteringsstudier.

Det samarbete som under en lång följd av år – med varierad intensitet – har pågått mellan SÖ och branscherna måste enligt SAF utvecklas och fördjupas. Det är i första hand hos företrädare för resp. branscher som kunskapen finns om vilka kvalifikationer som fordras för att framgångsrikt fungera i ett visst yrke eller befattning. Det är också från dessa branschföreträdare skolmyndigheterna måste skalfa sig underlag för sin planering.

Ett så genomgripande ingrepp i de nuvarande utbildningarna som ÖGY föreslår bör enligt SÖ inte göras utan att man samtidigt reviderar och moderniserar innehållet. Detta måste göras i fråga om såväl detaljerna i moment och moduler som studievägarnas struktur i stort.

Elevorganisationen (EO) ger exempel på ett antal yrkesinriktade studievägar som bör finnas i gymnasieskolan. Utöver dessa måste det också finnas specialkurser för mindre vanliga yrkesområden. Graden av specialisering bör enligt EO kunna få variera mellan linjerna. Gemensamt för alla linjer bör dock vara att de innehåller en tredjedel av vardera teoretiska yrkesämnena, allmänna ämnena, som är gemensamma för alla linjer och företagsförlagd praktik. Samtliga linjer bör ge allmän behörighet till högskolestudier, men de speciella kompetenskraven bör mer än i dag vara kopplade till yrkeskompetens.

I flera remissyttranden, bl. a. från SÖ, framhålls att ÖGY:s förslag till utbildningar inte är tillräckligt "breda". Några remissinstanser, t. ex. TCO och i viss utsträckning LO, aktualiserar åter frågan om s. k. gemensam start för större block av studievägar.

I budgetpropositionen 1986 framhöll jag att statsmakterna då för mindre än två år sedan i samband med propositionen om gymnasieskola i utveckling inte ansett att gymnasieutredningens (GU) förslag om s. k. gemensam start borde prövas. I stället borde olika möjligheter att uppnå *syftena* med den gemensamma starten utredas. I årets budgetproposition (prop. 1987/88:100, bil. 10 s. 154) föreslår jag också att det pågående försöket i Mora med en gemensam start i ekonomisk utbildning nu bör avvecklas.

Enligt min mening har ÖGY funnit en okonventionell lösning på ett klassiskt problem för yrkesutbildningen, genom att "vända upp och ned" på modellen med bred ingång och successiv specialisering. Av många skäl, som utvecklats av såväl gymnasieutredningen som ÖGY, är det önskvärt att de elever som inte omedelbart efter grundskolan vill fortsätta med en relativt allmänt upplagd utbildning får uppleva en "ny start" i gymnasieskolan i form av en mer yrkesinriktad studieupptakt med ett relativt begränsat inslag av allmänna ämnen. Sådana kommer i ÖGY:s förslag allt mer i årskurserna 2 och 3. Samtidigt tillkommer i årskurs 3 alternativkurser

av olika slag som kan innehålla breddning eller specialisering av karaktärsämnet eller också, vilket ofta förbises, sådana alternativ som gör det möjligt att byta studieinriktning. Den nya studievägsstrukturen blir härigenom betydligt "bredare" än flertalet av dagens linjer eftersom ingen studieväg blir någon återvändsgränd.

Ofta koncentreras diskussionen om bredd kontra specialisering till att helt enkelt omfatta frågan om hur många studievägar som skall finnas i gymnasieskolan. Yrkesskolan hade ett mycket stort antal läroplaner, som ofta var individuella, dvs. tillämpades endast vid en enda skola. Som tidigare framhållits erbjuder också dagens gymnasieskola trots en strävan mot breda yrkesinriktade linjer ett omfattande utbud: 16 direkt yrkesinriktade linjer, 44 grenar, ett antal varianter samt ca 550 specialkurser. En ung människa som just lämnat grundskolan ställs inför ett val mellan ca 30 olika reella linjealternativ samt ca 180 grundskoleanknutna specialkurser, dvs. 210 faktiska valmöjligheter inom det yrkesinriktade området.

Det går inte att nu exakt ange hur många yrkesutbildande studievägar som i framtiden bör finnas som valalternativ för de ungdomar som lämnar grundskolan. Alldeles klart är emellertid att alternativen bör bli färre än i dag men också i förhållande till vad ÖGY presenterat. Mycket ur den rikhaltiga och brokiga floran av specialkurser bör därvid försvinna liksom några av dagens linjer. I det utredningsarbete som föregått propositionen beräknades att de grundskoleanknutna, yrkesutbildande studievägarna totalt i landet kommer att reduceras från 210 till 60. Som en jämförelse kan dock nämnas att högskolan, — dit ca 30 % av gymnasieskolans elever söker sig — omfattar 120 utbildningslinjer.

Kunskaperna om hur det framtida arbetslivet kommer att se ut och vilka kvalifikationer som kommer att behövas växer successivt fram i första hand bland arbetslivets företrädare. Genom det utökade samarbetet i olika former mellan skolan och arbetslivet som jag nu föreslår kan förändringsbehov snabbt och smidigt fångas upp i det reguljära kursplanarbetet. Det är en fördel om detta samarbete kan ta sin utgångspunkt i de kanaler som redan finns upprättade, t. ex. centrala yrkesnämnder, lokala yrkesråd eller SSA-råd. En viktig utgångspunkt är dock att, som också ÖGY betonat, kursplanarbetet inte bedrivs isolerat bransch för bransch eller linje för linje utan sker i form av ett övergripande arbete. Detta skall vara en riktlinje för det kommande kursplanarbetet.

En intressant utgångspunkt för ett sådant system inom TI-området är förslaget om industriell-teknisk linje. Denna prövas fr. o. m. läsåret 1987/88 i en försöksverksamhet. Det är en yrkeskompetensmässigt bredare utbildning än dagens linjer, men bygger ändå på samma branschstruktur.

Jag avser, som jag tidigare anför, att inom kort föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att komma med förslag i fråga om studievägsstruktur. Det exempel som har skisserats vid övervägandena inom utbildningsdepartementet innebär att utbildningar motsvarande olika befintliga linjer förs till studieorganisatoriska områden enligt följande:

Bygg- och anläggning	t. ex. Bygg- och anläggningsteknisk linje (Bt, Tg, Mr) VVS-teknisk linje Målarlinje m. fl. och Installationselektriker
Industriteknik	t. ex. Verkstadsmekaniker Elmekaniker Livsmedelsproduktion Processteknisk linje Träteknisk linje Industrielektriker och Drift- och underhållsteknisk linje
Hantverksteknik	t. ex. Beklädnadsteknisk linje, Linje för manuell produktion, frisörer, Guldsmeder, optiker och Mikromekaniker
Underhåll och service	t. ex. Storhushåll och restauranglinje Turistutbildning Fastighetsunderhållslinje Fordonsunderhåll och Transportteknik
Handel och kontor	t. ex. Detaljhandel Marknadsföring, reklam och Kontors/Terminalarbete
Vård och omsorg	t. ex. Vårdlinje Social servicelinje Omvårdnadslinje och Sjukhustekniker
Jord, skog och trädgård	Kombinationsutbildning med vattenbruk

6.4 Övriga tvååriga, ej direkt yrkesinriktade linjer

Mina förslag avseende de tvååriga linjerna omfattar, som framgått tidigare, inte den sociala linjen, musiklinjen, estetisk-praktisk linje och konsumtionslinjen.

För att göra en översyn av dessa linjer, som inte är direkt yrkesutbildande avser jag föreslå regeringen att tillkalla en särskild utredningsman. Denne bör pröva i vilken utsträckning dessa linjers innehåll behövs och kan fogas in i gymnasieskolans struktur i övrigt. Andra lösningar än fyra separata tvååriga linjer bör eftersträvas. Utredningsmannen bör tillkallas omedelbart efter riksdagens beslut. Utredningsarbetet bör vara slutfört senast den 1 mars 1989.

ÖGY har i detta avseende endast behandlat konsumtionslinjen, som föreslås avvecklas som särskild studieväg. Konsumtionslinjens karaktärsämnen föreslås dock tillföras andra studievägar.

Remissinstanserna har ägnat frågan om konsumtionslinjens framtid stort intresse. Man har i huvudsak varit negativa till ÖGY:s förslag avseende konsumtionsutbildningen i den mån man har tolkat dem så att de skulle leda till ett totalt avskaffande av konsumtionsutbildningen. Remissopinionen har däremot varit i princip helt enig om att den nuvarande konsumtionslinjen måste förändras. Remissynpunkterna har fördelat sig på i huvudsak tre principiella ståndpunkter:

1. Linjen bör förändras helt eller försvinna men ämnesinnehållet bör finnas kvar i gymnasieskolan. Det är framför allt de viktiga kunskaperna i kost- och näringslära, i hushållning och i konsumentkunskap som man vill slå vakt om.

2. Linjen bör slås ihop med den tvååriga sociala linjen eller med vård- eller sociala servicelinjen eller med båda.

3. Linjen bör finnas kvar av elevvårdsskäl för främst flickorna. Den är en bra mognadslinje och fungerar som ett slags andningshål. Lanthushållsskolornas särskilda lämplighet i detta sammanhang har framhållits.

Jag har tagit intryck av den starka remissopinionen. Särskild tyngd får, enligt min mening, de argument som pekar på hur samhället har förändrats under de senaste 20 åren, att ansvaret för kost- och konsumentfrågor, för hälsa och hushållning inte längre omhänderhas av vissa grupper utan att det numera ankommer på varje medborgare, kvinna som man, ung som gammal, att ta sitt ansvar i dessa frågor. Hemmen spelar en viktig roll i detta sammanhang men skolan har också en viktig funktion att fylla när det gäller att ge ungdomarna kunskaper i dessa frågor. De grundläggande och praktiska kunskaperna ges i grundskolan i hemkunskapsämnet.

Konsumtionslinjen har successivt förlorat i betydelse både som studieförberedelse och som yrkesutbildning genom att andra studievägar har övertagit konsumtionslinjens roll som yrkesutbildning, först då den livsmedelstekniska linjen utökades och därefter genom att sociala servicelinjen blev den nya behörighetsgivande utbildningen för den kommunala hemtjänsten. Den textila grenen, som är mer yrkesprofilerad, är däremot behörighetsgivande för textillärodbildning.

Jag instämmer med ÖGY, att konsumtionslinjen som den ser ut idag, inte är en utbildning som leder till någon säker arbetsmarknad. Av de arbetslösa ungdomar som under 1984 och 1985 befann sig i ungdomslag och som hade någon form av gymnasieutbildning utgjorde de som hade gått konsumtionslinjen en stor grupp. Inte heller har konsumtionslinjen varit ett attraktivt valalternativ för dem som sökt gymnasieutbildning efter grundskolan; antalet förstahandssökande till konsumtionslinjen har minskat starkt sedan 1984. I det fortsatta kursplanarbetet bör övervägas huruvida vissa ämnen från konsumtionslinjen bör tillföras andra studievägar.

Även den tvååriga sociala linjen har de senaste tre åren haft drastiskt minskande elevtillströmning. Dess profil är allmänt studieförberedande genom att den ger allmän behörighet till högskolestudier. Många av eleverna från linjen har sökt till klasslärodbildningen.

Riksdagens beslut om lärodbildning för grundskolan (prop. 1984/85:122, UbU 31, rskr. 366) innebär att de särskilda behörighetsvillkoren för tillträde till den nya grundskollärodbildningen kommer att skärpas. Den nuvarande tvååriga sociala linjen kommer inte att räcka som grund för tillträde till denna utbildning.

Intresset för musiklinjen och den estetiskt-praktiska linjen är stort men elevplatser relativt få. Ingen av linjerna är direkt yrkesförberedande. Däremot ges stort tidsutrymme för musikämnen resp. estetiskt-praktiska ämnen. Genom sina mycket små undervisningsgrupper är de, i synnerhet musiklinjen, relativt dyra i drift.

På musiklinjen upptar musikämnena nästa halva utbildningstiden. Linjen fanns redan vid gymnasieskolans tillkomst läsåret 1971/72 men bedrevs ända fram till läsåret 1980/81 som försöksverksamhet. Estetisk-praktisk linje tillkom läsåret 1984/85 och bedrivs som försöksverksamhet under en femårsperiod, fram till och med läsåret 1988/89. I årets budget-proposition föreslår jag en förlängning av försöksverksamheten t. o. m. läsåret 1990/91.

Enligt min mening är det angeläget att, oberoende av den pågående försöksverksamheten, utreda dessa linjers ställning i gymnasieskolan med hänsyn bl. a. till elevernas möjligheter på arbetsmarknaden.

7 Studiernas organisation m. m.

7.1 Arbetsformer i yrkesutbildningen

ÖGY framhåller vikten av att uppmärksamma den ömsesidiga påverkan som finns mellan hur yrkesinriktad utbildning läggs upp och arbetsorganisationen i arbetslivet. Nya produktionsmetoder påverkar med nödvändighet också arbetsorganisationen. Förändringar av denna har i princip alltid som mål att effektivisera och rationalisera produktionen oavsett om den avser varor eller tjänster. För de anställda kan förändringar i sämsta fall leda till att arbetsuppgifterna blir ensidigare, mindre kvalificerade, bundna till den tekniska utrustningen och att arbetsgemenskapen minskar. Omvänt kan den leda till att arbetstagaren får mer kvalificerade och stimulerande arbetsuppgifter och att möjligheterna till personlig utveckling ökar. Hur utfallet blir är i stor utsträckning beroende av arbetstagarens kunskaper, förmåga och möjlighet att medverka i förändringsprocessen. Yrkesutbildningens innehåll, organisation och inte minst arbetssätt spelar därför en betydande roll för hur arbetsorganisationen utvecklas i framtiden. Jag anser i detta sammanhang att det är viktigt att betona den *yrkesidentitet* som eleverna skall få i den nya yrkesutbildningen. Det är rimligt att anta att de elever som genomgått en yrkesutbildning av det slag jag här föreslår utifrån sina mer gedigna kunskaper kommer att ställa stora anspråk på att själva få påverka sin arbetssituation ute i arbetslivet.

Inom utbildningen måste man i ökad utsträckning träna både samarbetsformer och självständigt arbete. Den systematiserade yrkesträningen måste kompletteras med projektarbeten.

Flera remissinstanser kommenterar ÖGY:s diskussion i fråga om arbetsformer. Så menar t. ex. *LO* att ett utökat samarbete mellan skola och arbetsliv kan leda till att nya arbetsformer utvecklas även i skolan. *Länsskolnämnden i Gotlands län* ifrågasätter om det inte är själva sättet att arbeta i skolan och inte bara arbetsformerna i yrkesutbildningen som måste vidareutvecklas. *Länsskolnämnden i Västernorrlands län* anser att arbetsformerna också påverkas av andra faktorer, såsom hur modulindelningen behandlas i det fortsatta kursplanarbetet, läromedlen samt utbildningen och fortbildningen av lärare och instruktörer. *SÖ* påtalar den ensidiga könsuppdelningen av elever på de nuvarande tvååriga yrkesinriktade linjerna. Yrkeslärarna har ett stort ansvar, enligt *SÖ*, när det gäller be-

handlingen av ämnesstoffet så att det blir lika tillgängligt för pojkar och flickor och även hur arbetsformerna kan utvecklas för att främja detta syfte.

Undervisningens uppläggning och arbetsorganisationen är därför enligt min mening särskilt angelägna frågor att uppmärksamma på sådana yrkesinriktade studievägar där flickorna är i minoritet. Det är viktigt att flickorna, särskilt i början av utbildningen, möts av positiva förväntningar både i skolan och på arbetsplatsen. Utgångspunkten för flickorna, särskilt när det gäller tekniska inlärningsmoment, är ofta att de inte har samma erfarenhetsbakgrund att bygga på som pojkarna. Det faktum att de har valt en otraditionell utbildning bör vittna om deras seriösa avsikt med yrkesutbildningen. Detta bör tas tillvara så snart som möjligt i utbildningen exempelvis genom att de får särskilt grundlig handledning och färdighetsträning i vissa tekniska avsnitt.

7.2 Hjälp till elever med studiesvårigheter

ÖGY redovisar resultatet av två undersökningar från början av 80-talet, som båda visar att en stor andel av eleverna i gymnasieskolan hellre skulle ha arbetat än gått i skolan.

Det råder i gymnasieskolan stor spridning mellan elevernas förkunskaper, mognad och intressen. Vissa elever är skoltrötta efter nio år i grundskolan. Det är därför enligt ÖGY angeläget att eleverna inte upplever gymnasieskolan som en direkt fortsättning på grundskolan. Många elever har känt skolleda under högstadietiden och ser med stort intresse fram mot att få möjlighet att utbilda sig för ett bestämt yrke eller yrkesområde. För dessa är det viktigt att studieinledningen har en klar yrkesinriktning och att skolan tar deras yrkesplaner på allvar. Enligt min mening är det därför viktigt att arbetsplatsförlägga en del av utbildningen redan i årskurs 1. Särskild omsorg bör härvid läggas i inledningsskedet på undervisningen av flickor, som valt att gå på en för flickor otraditionell studieväg. Detta bör gälla för både den skolförlagda och kanske, i synerhet, den arbetsplatsförlagda undervisningen.

Vissa elevers svårigheter i den första årskursen kan enligt ÖGY till en del förklaras av en för stor andel allmänna ämnen. Stoffet i dessa ger inte eleverna ett tillräckligt konkret intryck av den yrkesinriktning de valt. Det är därför naturligt att något minska inslaget av sådana ämnen under denna årskurs och omfördela ämnena över de tre årskurserna. Genom att ansvaret för timmarnas årskursfördelning överläts till skolhuvudmännen anser jag att förutsättningarna påtagligt förbättras att tillmötesgå elevernas skiftande behov.

ÖGY påpekar att representanterna för arbetslivet under utredningstiden nästan genomgående framfört önskemål om ambitionshöjningar i olika avseenden. Härvid har bl. a. kraven på ökade kunskaper inom matematik, data och språk speciellt betonats. Förväntningarna på elevernas studieresultat är således högt ställda. Däremot hade arbetslivsrepresentanterna nästan inga förslag som syftar till att underlätta studierna för elever som kan få svårigheter.

Mina förslag får ses mot denna bakgrund. Syftet är att genom olika åtgärder skapa balans mellan dels elevernas önskemål och förutsättningar att klara studierna och dels att tillfredsställa samhällets och arbetslivets krav på väl utbildade samhällsmedborgare och kunnig arbetskraft.

ÖGY föreslår att elevernas förstahandsval skall få större genomslag i gymnasieskolan så långt som tillgängliga resurser medger detta. Förstahandsvalets betydelse för elevernas motivation får ej underskattas. Även denna uppfattning delar jag i princip men anser liksom ÖGY att ett fullständigt tillmötesgående av elevernas önskemål inte är möjligt att realisera av bl. a. arbetsmarknadsskäl. Denna aspekt kommer jag senare att belysa närmare (avsnitt 8.1).

Invandrarungdomar har som jag tidigare framhållit i högre grad sökt sig till de yrkesinriktade linjerna än till de mer teoretiskt inriktade. Jag vill erinra om att det för dessa elever finns en möjlighet att delta i de introduktionskurser för invandrare som erbjuds i gymnasieskolan. Det är också i fortsättningen viktigt att deras särskilda behov av stöd beaktas, alldeles speciellt i de fall då de inte genomgått hela sina grundskola i Sverige.

I det föregående (avsnitt 3.4) har jag redovisat skälen för en indelning av karaktärsämnenas kursplaner i moduler. Jag vill här helt kort beskriva några av fördelarna med detta system ur den enskilde elevens perspektiv.

Genom modulindelningen får eleverna bättre överblick över ämnesstoffet samtidigt som varje elev kan notera sina egna framsteg genom att väldefinierade delmål uppnås. Elever som får svårigheter att tillägna sig kunskapsstoffet inom en modul får möjlighet att använda längre tid för inlärnigen.

Genom införandet av det nya statsbidragssystemet fr. o. m. den 1 juli 1987 har skolhuvudmännen fått större frihet att fördela timresursen efter de lokala behoven. Styrelsen för skolan är skyldig att fastställa en plan med allmänna riktlinjer för användningen av timmar för förstärkningsändamål. Härvid skall främst hänsyn tas till elever med särskilt behov av stöd och hjälp i sitt skolarbete. Även behovet av extra stöd till flickor som valt otraditionella studievägar bör omfattas av denna plan.

Jag har i årets budgetproposition anslutit mig till ÖGY:s och SÖ:s förslag om en extra resurstilldelning så att gruppstorleken i undervisningen i ämnet svenska kan bli densamma som i karaktärsämnet. Detta förslag gäller generellt för de yrkesinriktade studievägarna alltså även sådana som ej är berörda av försöksverksamhet.

Om en elev trots stödinsatser har påtagliga studiesvårigheter, bör vederbörande enligt min uppfattning liksom redan i dag, få övergå till s. k. mindre studiekurs. Rätten att delta i förlängd undervisning bör också gälla enligt nuvarande bestämmelser.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis vill jag anföra att förslagen i denna proposition och årets budgetproposition innebär avsevärda förbättringar när det gäller att under försöksverksamheten ge elever med svårigheter i skolarbetet en bra yrkesutbildning. Jag vill särskilt peka på följande:

- yrkesinriktad studieinledning med en något mindre andel allmänna ämnen än i dag

- arbetsplatsförläggning redan i första årskursen
- förstahandsvalets betydelse
- modulindelningen av karaktärsämnet med möjligheter till varierande studietid och bättre överblick
- lokal frihet att årskursfördela undervisningstiden
- extra resurser för att minska gruppstorlekarna i t. ex. ämnet svenska.

8 Gymnasieskolans anpassning till ett samhälle i förändring

8.1 Ungdomarnas arbetsmarknad

Sedan 1975 har en ständigt ökande andel av ungdomskullarna fortsatt till gymnasieskolan efter grundskolan. För närvarande är det 97 procent av ungdomarna som efter grundskolan söker direkt vidare till gymnasieskolan. Denna utveckling är, enligt ÖGY, inte enbart ett uttryck för ett ökat studieintresse utan speglar också minskade möjligheter för ungdomar att få arbete efter grundskolan.

Under tiden fram till 1970 var sökandeintresset starkt inriktat på teoretiska studier. Därefter ökade intresset för yrkesinriktade studier. Mellan åren 1975 och 1983 skedde en 50-procentig ökning av andelen yrkeslinje-studerande. Den studieväg som växte kraftigast under 1970-talet var den tvååriga vårdlinjen. Under de senaste åren har de sökande visat ett förnyat intresse för treåriga linjer. Oroväckande däremot är de drastiskt minskande sökandetalen till verkstadsteknisk linje och social servicelinje.

ÖGY föreslår att stor hänsyn bör tas till ungdomarnas förstahandsval inför besluten om gymnasieskolans organisation. Detta främst med tanke på den bristande överensstämmelsen mellan ungdomarnas önskemål om utbildning och de yrkesinriktade studievägarnas utläggning. För närvarande brukar i medeltal ca 70 procent av de sökande få sina förstahandsval tillgodosedda men variationerna är stora mellan studievägarna och också lokalt sett. De största bristerna härvidlag företer inte oväntat de yrkesinriktade studievägarna.

En stor mängd remissinstanser, däribland AMS och många länskolnämnder, har anmält betänkligheter mot detta förslag. Man har därvid hänvisat till den stora vikten av att dimensionering av utbildning och, i möjligaste mån, ungdomars val bör svara mot arbetsmarknadens behov att utbildad arbetskraft. Jag vill i det följande försöka belysa några av de många aspekter som begreppet "arbetsmarknadens behov" har och vilka följer de har haft för ungdomarna.

Frågan om arbetsmarknadens behov av utbildad arbetskraft har inga entydiga svar. Skall den unge välja med hänsyn till det långsiktiga behovet eller ett framtida tänkt behov bör han studera LU 87 och annat prognosmaterial; är det det riksövergripande behovet som den unga flickan skall inrikta sig mot måste hon också vara beredd att flytta; om det är det regionala eller det lokala behovet eller det akuta behovet som skall vara vägledande kan förutsättningarna ha ändrats när den unga individen har avslutat sin utbildning.

För närvarande är det nästan uteslutande pojkarna som söker sig till utbildningarna inom det tekniskt-industriella studievägsområdet. Hösten 1985 fanns det ca 900 flickor bland de 18 500 intagna på dessa studievägar. I de relativt få fall då flickor har sökt och blivit intagna på pojkdominerade yrkesinriktade studievägar avbröt nästan hälften av flickorna studierna, enligt en undersökning som SÖ gjorde för två år sedan. Det är en avbrottsfrekvens som vida överstiger pojkarnas på dessa linjer och den avviker också markant från pojkarnas studieavbrottsfrekvens på flickdominerade linjer. Det har också visat sig att de flickor som genomgått pojkdominerande utbildningar har haft betydande svårigheter att få arbete inom utbildningsområdet.

Enligt min mening vilar det ett stort ansvar på skolläda, lärare, arbetsgivare, handledare och arbetskamrater att stödja flickor som väljer pojkdominerade yrkesutbildningar. När det blir aktuellt att söka arbete förutsätter jag att arbetsförmedlingen särskilt aktivt engagerar sig för flickorna. Härvidlag borde de nyinrättade lokala arbetsförmedlingsnämnderna ha en uppgift att fylla.

Det rapporteras stora skillnader i arbetslöshet beroende på vilken linje i gymnasieskolan ungdomarna har gått. Exempel på linjer som har givit eleverna särskilda svårigheter på arbetsmarknaden är, enligt en undersökning som SCB gjort, konsumtionslinjen och linjen för social service. I ungdomslagen utgör flickor från konsumtionslinjen, den tvååriga distributions- och kontorslinjen och den tvååriga ekonomiska linjen det dominerande inslaget, enligt AMS. De nämnda linjerna är starkt flickdominerade.

Ändå torde inte flickornas och pojkarnas olika utbildningsval och möjligheterna att få fram lämplig sysselsättning efter olika utbildningar förklara varför betydligt fler kvinnor än män deltar i ungdomslag. Den andel som deltagit i ungdomslag är nämligen högre för kvinnor än för män efter praktiskt taget samtliga utbildningar. En förklaring härtill kan vara att kvinnor med t. ex. tekniskt inriktade utbildningar har svårare att få arbete inom sitt yrkesområde och att de då är tvungna att acceptera arbetsuppgifter av vård- eller servicekaraktär, även om de har en teknisk utbildning.

En annan förklaring skulle kunna vara att även icke studiemotiverade flickor väljer en yrkesobestämd och i grunden studieinriktad utbildning, som kräver ytterligare studier för att leda till arbete. En tredje orsak kan vara att de yrkesutbildningar som flickorna väljer framförallt inom vård- och kontorsområdet leder huvudsakligen till den statliga och kommunala/landstingskommunala arbetsmarknaden. Kraven på meritering är oftast strängare där än i det privata näringslivet.

Jag kommer att i det följande ge exempel på två verksamhetsområden med stor obalans mellan arbetsmarknadens behov av utbildad arbetskraft och ungdomarnas val av utbildning.

Inom den offentliga tjänstesektorn är svårigheterna att rekrytera arbetskraft stora, särskilt inom områdena hälso- och sjukvård samt barn- och äldreomsorg. Orsakerna är liknande dem inom industrin. Brist på arbetskraft med adekvat utbildning samt ett för litet intresse bland arbetssökande att ta dessa arbeten. Flera av de studievägar i gymnasieskolan som leder till dessa arbeten har tidigare varit mycket eftersökta men under senare år

har sökandeintresset för dem avtagit. Gymnasieskolans tvååriga sociala servicelinje, som leder till arbete inom äldreomsorgen, har nästan ända sedan utbildningen startade haft svårt att rekrytera elever.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att minä förslag avseende försöksverksamhet omfattar den sociala servicelinjen, vilket också innebär att linjen ses över inom ramen för SÖ:s kursplanearbete. I sammanhanget vill jag också nämna den försöksverksamhet med en social service- och omvårdnadslinje som startat läsåret 1987/88. Datakunskap är ett av ämnena på tim- och kursplanen. Detta är enligt min mening ett utmärkt exempel på hur teknologi kan föras in i vårdutbildningar som oftast är "flickutbildningar".

Det är viktigt att vård- och omsorgsutbildningarna får en bättre balans mellan pojkar och flickor. Detta senare är en ytterst viktig aspekt av jämställdhetsarbetet som ofta förbises. Jag kommer som tidigare framgått uppmärksamt att följa de nya försöksverksamheterna i detta avseende.

Problembilden är i viss mån densamma när det gäller den verkstadstekniska utbildningen. Svårigheterna att besätta platserna tillskrivs av AMS främst "ointresse" från de arbetssökandes sida att ta ett industriarbete. Detta ointresse avspeglas, enligt AMS, också i ungdomarnas bristande intresse att söka gymnasieutbildning som leder till dessa arbeten inom industrin.

Det är uppenbart att det inte brustit i kommunernas vilja att anordna den tvååriga verkstadstekniska linjen, trots att investeringskostnaderna är höga. Tvärtom har det kommit att bli betydligt fler platser i förhållande till antalet förstahandssökande vilket har lett till att klasserna till mer än en tredjedel har fyllts med elever som inte valt utbildningen i första hand. Dessutom har verkstadslinjen hela tiden haft stora vakanser i klasserna och många avhopp.

Verkstadsteknisk linje har en stor arbetsmarknad. Enligt min mening har skolmyndigheter och huvudmän alltför mycket tagit hänsyn till arbetsmarknadens behov och inte tillräckligt beaktat ungdomarnas låga intresse för utbildningen. Detta senare gäller också branschintressenterna. Om ungdomar systematiskt flyr en utbildning är det en signal, ett symptom, som måste tas på allvar. Detta bör snabbt kunna leda till exempelvis en granskning av utbildningsinnehållet eller en analys av de arbetsuppgifter som i realiteten står den nyutbildade till buds på arbetsmarknaden. ÖGY:s betänkanden innehåller i detta sammanhang många förslag till det nu förestående utvecklingsarbetet.

8.2 Signal- och planeringssystem, beslutsnivåer

Användningen av begreppet signalsystem i utbildningsdebatten härstammar från den utbildningsekonomiska utredningen. Härmed avses den process som krävs för att sända och mottaga signaler om förändringsbehov i utbildningssystemet. För att ett sådant system skall fungera krävs att det finns såväl signalavsändare som signalmottagare och att dessa befinner sig "on line" med varandra.

Signalsystem och planeringssystem är länkar i en kedja som syftar till att

anpassa utbildningsväsendet efter de skiftande behov som finns i det omgivande samhället. Signalsystemet är de impulser på vilket det mer formaliserade planeringssystemet reagerar. Planeringssystemet avslutas med beslut om dimensionering, organisation och lokalisering på skilda nivåer.

Den utbildningsekonomiska utredningen fann att dagens signalsystem uppvisar brister i flera olika avseenden. Motsvarande iakttagelser har också RRV redovisat i en revisionsrapport som framlagts i mars 1986 "Dimensionering och lokalisering av viss yrkesutbildning".

En väl fungerande beslutsordning för gymnasieskolan bör beakta avvägningen av utbildningsutbudet mellan arbetsmarknadens behov och elevernas val, kraven på likvärdig tillgång till utbildning i olika regioner samt en ändamålsenlig hushållning med samhällets resurser.

Gymnasieskolans planeringssystem omformades inför läsåret 1983/84 i riktning mot decentraliserade, av länskolnämnderna fattade beslut om gymnasieorganisation inom de länsramar som SÖ årligen beslutar om. Regeringen uppdrog 1983 åt SÖ att i samråd med statskontoret utvärdera det nya planeringssystemet för gymnasieskolan. Underlag för redovisningen skulle enligt regeringsbeslutet tas fram i samverkan med länskolnämnderna samt Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet. SÖ har överlämnat delredovisningar 1983 och 1984 samt slutredovisning i augusti 1986.

SÖ:s förslag till förbättring av planeringssystemet innebär:

- att statsmakernas beslut om årselevplatser skall avse totalt antal platser för riket fördelat på direktramen och lilla ramen och att SÖ skall fördela platserna på länen med samma uppdelning dvs. att avskaffa sektorsramarna inom direktramen
- att statsmakerna vid behov skall kunna styra dimensioneringen av enskilda linjeområden eller studievägar genom allmänna riktlinjer eller genom angivande av ett högsta antal årselevplatser
- att huvudmännens och länskolnämndernas mer långsiktiga ställningstagande till organisationen av gymnasieskolan skall avse år 4 och att det skall redovisas på våren i samband med omfördelningsbesluten för den organisation som startar kommande höst
- att berörda myndigheter skall få i uppdrag att utarbeta förslag om samordning av de olika informationssystemen på gymnasial nivå.

SÖ framhåller också att en reell utbildningssamverkan skulle kunna underlättas om beslutstillfällena på länsplanet i fråga om gymnasieskolans organisation och timresurser till komvux ägde rum vid en och samma tidpunkt.

De förslag som jag här förut har lagt fram angående riktlinjer för yrkesutbildningen innebär att premisserna ändras i flera avseenden. Det torde t.ex. i framtiden komma att krävas ett ännu bättre samarbete mellan utbildningsplanerande myndigheter och organisationer på olika nivåer. Som exempel kan tas den ökade arbetsplatsförläggningen och de centrala respektive lokala urvalen av moduler att förlägga till arbetslivet, den ökade kontakten med arbetsplatser för yrkesläraren i form av både tillsyn och yrkesstudier samt utbildning av handledare.

ÖGY föreslår att permanenta kursplanegrupper bildas med representanter för utbildningsmyndigheter och yrkesnämnder eller motsvarande branschparter. SÖ bör svara för ledningen av dessa gruppers arbete.

I det nu föreslagna modulsystemet ökar möjligheterna för signalerna att få genomslagskraft via kursplanegrupperna under förutsättning att kursplanerna får fastställas av SÖ. Snabbast genomslagskraft i landets gymnasieskolor får signalerna i den modell jag föreslagit för försöksverksamheten och där riksdagen fastställer en gemensam ramtimplan för de yrkesinriktade studievägarna.

Det är min bestämda uppfattning att gymnasieskolans planeringssystem sedan starten hela tiden blivit mer flexibelt. Trots detta uppfattas rutinerna fortfarande av många som stela och svåra att överblicka. Många skolhuvudmän framhåller i sina remissvar att den nuvarande uppdelningen av årselevplatserna på sektorer verkar hindrande då det t. ex. gäller att tillmötesgå elevernas förstahandsval och det lokala arbetslivets behov.

Regeringen har tidigare i olika sammanhang uttryckt önskemål om att den regionala utbildningsplaneringen bättre än i dag måste samordnas. En strävan är att i ökad omfattning aktivera länsstyrelsen och utbildningsplanerande myndigheter samt skolhuvudmännen för att få ökad effektivitet vid planeringen av det lokala utbildningsutbudet.

I propositionen (prop. 1986/87:127) om fortsatt decentralisering inom högskolan har jag betonat vikten av att länsstyrelsernas roll i utbildningsplaneringen i länen stärks och att regeringen får större möjligheter att samordna olika regionalpolitiska insatser som även innefattar högskoleutbildningen.

Signal- och planeringssystemet bör således ses som delar i ett större system, där det allt mer tydligt framgår att kommunernas ansvar för ungdomarnas sysselsättning ökar samtidigt som kraven på hushållning med samhällets resurser måste kvarstå.

Därför är det enligt min mening angeläget att kommunerna får ökade möjligheter att friare organisera sin gymnasieskola efter lokala önskemål och behov. Som stöd för sin långsiktiga planering bör skolhuvudmännen inom ett län tillsammans med länsstyrelsen och utbildningsplanerande myndigheter i större utsträckning än vad som sker i dag kontinuerligt diskutera och pröva det samlade utbildningsutbudet. Mina förslag i det följande syftar således dels till att stärka utbildningsplaneringen på länsnivå, dels till att öka den lokala friheten att organisera gymnasieskolan.

8.2.1 Signalsystemet

Enligt arbetsgruppen borde signalsystemet kunna förbättras genom olika åtgärder. På den lokala nivån måste yrkesrådets roll som rådgivande organ till skolstyrelsen utvecklas och stärkas. De länsplanerande myndigheterna bör i större utsträckning samverka med skolhuvudmännen och parterna på arbetsmarknaden. På central nivå bör inom SÖ finnas kursplanegrupper med företrädare för utbildningsmyndigheter, skolhuvudmän och branscher. Grupperna bör representera flera branscher som har samhörighet i olika avseenden.

Detta har kommenterats av flera remissinstanser. RRV pekar på att ÖGY inte tillräckligt har diskuterat problemen med arbetslivets svårigheter att klargöra utbildningsbehovet, utbildningsanordnarnas brist på samordningsincitament och tröghet i skolans anpassning till förändringar i elevernas utbildningsval.

Statskontoret anser att möjligheter till beslutsdecentralisering måste omsättas i praktiken. Dessutom förbereds på annat håll långtgående förändringar i bl. a. den regionala statsförvaltningens struktur. Gymnasieskolans planeringssystem – och andra administrativa beslut behöver anpassas till och inordnas i denna nya förvaltningsstruktur på ett genomtänkt och ändamålsenligt sätt.

Skolstyrelsen i Vara konstaterar att det varit mycket svårt att göra förändringar i innehållet i gymnasieutbildningen. Branschorganisationerna måste aktivt medverka mera direkt via t. ex. yrkesråd för att åstadkomma förändringar.

Jönköpings kommun anser att det finns många skäl till ett nära samarbete mellan de utbildningsplanerande myndigheterna och arbetslivets samarbetsorgan. Här bör SSA-rådets och yrkesrådets uppgifter klarare beskrivas.

Stockholms stad tillstyrker den föreslagna förstärkningen av yrkesrådets ställning. Från olika yrkesråd i Stockholm har framförts ett behov av samarbetsorgan för tvärkontakter, främst på lokal nivå, för att bevaka att samordningsvinster tas tillvara.

Skolstyrelsen i Mora betonar att SSA-rådets och yrkesrådets ställning behöver stärkas bl. a. genom bättre medelstildelning och genom ett mer frekvent användande av dem som remissinstanser i skola-arbetslivsfrågor.

Skolförvaltningen i Örebro kommun framhåller att de lokala yrkesråden enligt nuvarande bestämmelser sammansätts utgående från lokala behov och förutsättningar. Den av ÖGY föreslagna organisationen, överensstämmande med de centrala läroplansgrupperna, behöver inte innebära någon förändring av rådets sammansättning. Det synes därför inte nödvändigt att i en ny skolförordning ytterligare reglera rådets sammansättning eller formerna för hur ledamöterna skall utses.

Vidare framhåller Örebro att en viktig uppgift för yrkesråden är att bistå den lokala skolstyrelsen inför beslut om gymnasieskolans organisation. I dessa sammanhang har råden visat stor realism i sina bedömningar. Det finns anledning tro att detta förhållande inte kommer att förändras. Tvärtom kan det förväntas att yrkesråden, mot bakgrund av de allt större uppgifter som kommer att åläggas dem, vill ta ett större ansvar för gymnasieskolans dimensionering. En sammanjämkning av å ena sidan yrkesrådets förord och avvägning mot samhällets behov och å andra sidan ungdomarnas önskemål kan skolstyrelsen göra med hjälp av SSA-rådet. För att yrkesråden skall kunna fullgöra de uppgifter som enligt ÖGY bör åligga dem fordras en relativt omfattande utbildning av ledamöter.

För min egen del vill jag i denna fråga anlägga följande synpunkter. Signaler om förändringsbehov måste få snabb och verkningfull genomslagskraft så att kursplanerna fortlöpande kan anpassas till nya förhållanden. Signalsändare kan vara t. ex. länskolnämnder, länsstyrelser, arbets-

förmedlingar, intagningsnämnder, SSA-råd eller liknande organ, yrkesråd och övriga parter på arbetsmarknaden. Företrädare för arbetslivet, skolan och utbildningsplanerande myndigheter får genom mina förslag till förbättring av yrkesutbildningen anledning att i framtiden i ökad omfattning upparbeta ett finförgrenat kontaktnät.

På det lokala planet, särskilt inom försöksverksamheten, måste yrkesrådet snabbt utvecklas till viktiga instrument för att fånga upp och bearbeta signaler och verka som rådgivande organ till skolstyrelsen. Det är angeläget att skolstyrelserna får ett så bra beslutsunderlag som möjligt för att kunna ta ställning till hur en signal om ändrat utbildningsinnehåll kan fångas upp och utvecklas på det lokala planet eller om signalen skall gå vidare till regionala eller centrala myndigheter. På samma sätt bör självfallet också behov av ändrad dimensionering av utbildningsutbudet bevakas inom systemet.

SÖ har det riksövergripande ansvaret för att uppgifter om att utbildningen behöver moderniseras verkligen leder till att kursplanerna utvecklas i takt med uppkomna behov. Speciellt måste situationen för många s.k. framtidsbranscher beaktas. Här saknas ofta en tydlig branschstruktur med tunga signalsändare inom näringslivet.

Det är således enligt min mening viktigt att signalsystemet utvecklas från lägsta till högsta nivå till att bli ett effektivt instrument för att förnya innehållet i utbildningen och kontinuerligt anpassa utbildningsmålen till förändringar i arbetslivet och i samhället.

8.2.2 Gymnasieskolans dimensionering

Mitt förslag: Statsmakterna beslutar om det totala antalet intagningsplatser i gymnasieskolan för riket fördelade på direktramen och lilla ramen. Den nuvarande sektorsindelningen slopas. SÖ fördelar i princip platserna på länen med samma uppdelning på ramar. Vid behov skall statsmakterna kunna styra dimensioneringen av enskilda studievägar eller grupper av studievägar genom t.ex. allmänna riktlinjer eller genom angivande av ett högsta eller lägsta antal platser. SÖ ges i uppdrag att i samband med förslag om studievägsstruktur samtidigt ge förslag om vilka studievägar, som behöver regleras och hur detta bör ske.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser som berört frågan tillstyrker den föreslagna ändringen av sektorsramarna.

Länsskolnämnden i Gävleborgs län: anser att läsningen av direktramen i sektorsramar är ett av hindren för att planeringssystemet skall fungera smidigt.

Skolförvaltningen i Örebro tillstyrker ÖGY:s förslag att målet "en gymnasieskola för alla" skall kunna uppnås. Enligt Örebro kommuns mening finns det all anledning att gå ytterligare ett steg i decentralisering. Kommu-

nerna och de lokala skolstyrelserna har tillgång till det underlag som erfordras för beslut om gymnasieskolans organisation. Det är då ett rimligt steg att överlåta åt resp. kommun att fatta beslut om fördelning på studieväg. Möjligen skulle en begränsning till sektorer kunna tänkas. Någon anledning att förvänta sig ett kommunalt "missbruk" finns ju inte. Varje beslut om utökning av den yrkesinriktade utbildningen drar avsevärda kommunala kostnader och täta byten av utbildningar är mycket osannolika.

Helsingborgs kommun ger förslaget om en övergång till en totalram i gymnasieskolans direktram sitt fulla stöd. Såsom framhålles i betänkandet har den kommunala planeringen försvårats avsevärt genom den hårda bindning till sektorsramarna som funnits. Elevernas val har inte heller kunnat tillgodoses i önskad utsträckning. Framför allt måste studievägar som medför extremt höga kostnader undantas vid en övergång till totalram.

Borås kommun understryker behovet av att få till stånd ett enklare och smidigare planeringssystem för gymnasieskolan. Även om ÖGY ger förslag i den riktningen anser kommunen att man på lokal nivå skall ha möjlighet att inom givna ramar utforma sin organisation. Detta kan ske genom att skolhuvudmannen själv får disponera en del av platstilldelningen.

Skäl för mitt förslag: Gymnasieskolans dimensionering beslutas årligen av riksdagen. Systemet för dimensioneringen, det s.k. planeringssystemet, gäller fr. o. m. läsåret 1983/84 enligt förslag i prop. 1980/81:107 om den statliga skoladministrationen m. m. Det innebär bl. a. att *elevplatsramar* i gymnasieskolan fastställs för varje budgetår. Riksdagen beslutar om ramar för de två närmaste budgetåren och planeringsramar för ett tredje budgetår.

För hela riket fastställs en *totalram*. Den är uppdelad på dels en ram för utbildningar, vilka eleverna kan påbörja direkt efter grundskolan, *direktramen*, dels en ram för kurser för invandrarungdom och för utbildningar som kräver viss ålder, praktik eller utbildning utöver grundskolan för tillträde *lilla ramen*.

Direktramen är uppdelad på sex sektorsramar och en ram för ospecificerade platser.

Den tänkta kopplingen mellan gymnasieskolans planeringssektorer och arbetsmarknadens behov har visat sig i många fall vara svag. Analyser visar att de som anställs inom ett yrkesområde ofta har mycket olika utbildningsbakgrund. Den statliga skoladministrationen har vidare under senare år medgett rätt att omfördela platserna mellan sektorsramarna. Dessas betydelse har därmed successivt minskat. Jag anser därför att *sektorsramarna* kan avskaffas fr. o. m. 1989/90.

Därigenom ökar förutsättningarna att snabbare möta nya behov och tillgodose elevernas förstahandsval av utbildning. Länsskolnämnden får tillsammans med skolhuvudmännen på ett tidigare stadium frihet att organisera gymnasieskolan inom de för länet tilldelade platserna.

Förstahandsvalets betydelse är allmänt omvittnat, när det gäller elevernas situation i skolan. Särskilt stor roll har kanske förstahandsvalet för just de elever som väljer en yrkesinriktad linje.

Jag vill här också erinra om att utbildningsutskottet nyligen gett uttryck för uppfattningen att om en större utbytbart i fråga om utbildning än nu kommer att föreslås, måste ett sådant förslag i första hand främja de yrkesinriktade utbildningarna (UbU 1986/87:14 s. 14 ff).

Dessutom är det viktigt att de olika utbildningsanordnarna inom ett län i ökad utsträckning planerar utbildningsutbudet inom de frivilliga utbildningsformerna tillsammans. Min ambition är således att få till stånd en gemensam planering i varje län mellan gymnasieskolan, komvux och högskolan.

8.3 Ramar för gymnasieskolans dimensionering

Mina förslag i det föregående avseende försöksverksamhet med treåriga yrkeslinjer och med 5 000 intagningsplatser fr. o. m. läsåret 1988/89 föranleder en ökning i förhållande till förslaget i årets budgetproposition av beräknat antal årselevplatser på direktramen. Jag framlägger i det följande förslag till slutliga ramar för gymnasieskolans dimensionering budgetåren 1988/89 och 1989/90 samt planeringsram för 1990/91.

Förslag till slutlig ram för budgetåret 1988/89 på grundskoleanknutna studievägar (direktramen)

Sektor	Riksdagsbeslut våren 1987		SÖ:s förslag	Föredragandens förslag	
	intag- nings- platser (ip)	årselev- platser (åe)	åe	ip	åe
HS		47 000	47 800	18 300	47 800
VSK		35 600	36 000	19 800	37 000
EM		64 000	64 800	25 800	64 800
TN		79 750	80 000	24 300	79 100
TI		65 400	65 400	34 500	68 500
JST		5 350	5 350	2 675	5 550
Ospec		3 242	3 250	1 625	3 250
Totalt	127 000	300 342	302 600	127 000	306 000
Antal åe/ 16-åring		2,66	2,68		2,70
Procent av 16-åringar	112,8	112 550	112 932	112,5	

Budgetåret 1989/90

Sektor	Riksdagsbeslut våren 1987		SÖ:s förslag		Föredragandens förslag
	ip	åe	åe	ip	åe
HS		47 000	47 000		
VSK		35 600	35 600		
EM		64 000	64 000		
TN		79 750	79 750		
TI		65 400	65 400		
JST		5 350	5 350		
Ospec.		3 242	3 250		
Totalt	127 000	300 342	300 342	127 000	306 000
Antal åe/ 16-åring		2,71	2,71		2,76
Procent av 16-åringar	114,8	110 665	110 839	114,6	

Budgetåret 1990/91

Sektor	SÖ:s förslag, åe	Föredragandens förslag	
		ip	beräknat antal åe
HS	47 000		
VSK	35 600		
EM	64 000		
TN	79 750		
TI	65 400		
JST	5 350		
Ospec.	3 242		
Totalt	300 342	127 000	306 000
Antal åe/ 16-åring	2,69		2,74
Procent av 16-åringar		113,8	
	111 597		

Regeringen bör inhämta riksdagens godkännande av ramar för budget-åren 1988/89, 1989/90 och 1990/91 i enlighet med vad jag har förordat.

9 Läromedel och utrustning för gymnasieskolan

En framgångsrik strategi för förnyelse och kvalitetshöjning av den yrkesinriktade utbildningen kräver enligt min mening att insatserna inom försöksverksamheten samordnas i fråga om införande av nya kursplaner, produktion av nya läromedel, investeringar i utrustning samt satsningar på lärarfortbildning. Jag har tidigare redovisat riktlinjer för arbetet med kursplaner för försöksverksamheten. I detta och följande avsnitt framlägger jag förslag i fråga om läromedel, utrustning och fortbildningsbehov.

I samband med gymnasieskolreformen 1970 gjordes stora insatser för att få fram lämpliga läromedel anpassade till de nya utbildningarna. Det stora antalet utbildningar och inriktningar som gymnasieskolan erbjuder innebär att många utbildningsalternativ inte har så många elever. De allmänna ämnena har samma utformning på många utbildningar och marknaden för dessa läromedel blir därför ganska stor. Medan däremot yrkesämnena skiljer sig starkt från utbildning till utbildning. Därmed blir också målgruppen liten för varje enskilt läromedel. ÖGY redovisar följande fördelning över de ca 100 delmarknader som i dag beräknas finnas inom yrkesutbildningen.

Antal marknader	Antal elever/år
30	100
30	100–100
20	500–1000
20	1000

ÖGY framhåller att det i huvudsak endast är för den sistnämnda gruppen med över 1000 elever per år som läromedelsproducenterna anstränger sig att ta fram läromedel. Övriga målgrupper är endast intressanta under speciella förhållanden, t. ex. då någon myndighet eller organisation kan ge ekonomiska garantier.

Mitt förslag: Det statliga stödet för produktion av läromedel bör höjas med 1 milj. kr. för budgetåret 1988/89 i syfte att främja produktion av läromedel för gymnasial yrkesutbildning, anpassad till de nya kursplanerna.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer i princip med mitt.

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks genomgående. *Statens institut för läromedel* (SIL) framhåller att ÖGY:s förslag innebär betydande konsekvenser för läromedelssituationen. En så omfattande omarbetning och nyproduktion kräver framhåller SIL, god tid för förberedelser.

Skäl för mitt förslag: Statsrådet Göransson har i årets budgetproposition (prop. 1987/88:100, bil. 10, s. 14–16) redovisat regeringens syn på läromedelssituationen totalt för det allmänna skolväsendet. När förändringar genomförs i kursplaner måste alltid behovet av förändringar i befintliga läromedel eller behovet av nya läromedel bedömas. Jag har tidigare föreslagit ett system med modulindelning av kursplaner. Detta innebär att läromedlen behöver anpassas till det nya systemet inom försöksverksamheten. Men läromedelsfrågan är akut för hela yrkesutbildningen.

För så små målgrupper som för flertalet yrkesutbildningar där ingen läromedelsprodukt kan bli lönsam bör läromedelsproduktionen genomföras i anslutning till kursplanearbetet och bekostas med statliga medel. SIL bör utveckla former för att knyta några läromedelsproducenter till kursplanearbetet. Kostnaderna för läromedelsförnyelse måste ses som en del av

totalkostnaden för en utbildningsförnyelse tillsammans med kursplanarbete, utrustning och fortbildning av lärarna. Jag föreslår att anslaget för produktion av läromedel höjs i syfte att stimulera läromedelsproducenterna att förbättra läromedelssituationen för yrkesutbildningen. För budgetåret 1988/89 bör det höjas med 1 milj. kr. SIL bör göra kostnadsbedömningar, fördela och administrera medlen. SIL bör också beredas möjlighet att följa arbetet i de kursplanegrupper jag tidigare föreslagit för att vid behov vidta åtgärder.

9.2 Utrustning för yrkesutbildningen

9.2.1 Bidrag till utrustning inom försöksverksamheten

Mitt förslag: Statliga bidrag till utrustning i form av kompletteringsbidrag bör utgå till kommunerna inom försöksverksamheten.

Skäl för mitt förslag: Utrustningsbidraget har en strategiskt viktig roll då det gäller att snabbt åstadkomma en modernisering av yrkesinriktad utbildning som kräver ny utrustning. Som jag tidigare framhållit kräver en framgångsrik strategi för förnyelse av den yrkesinriktade utbildningen inom försöksverksamheten att införandet av kursplaner samtidigt kompletteras med vissa investeringar i ny utrustning. Mina förslag om en utökad arbetsplatsförlagd utbildning förutsätter en god och tidsenlig utrustningsstandard i försökskommunerna. De ökade kontakterna mellan skolan och arbetslivet och växlingen mellan perioder av skol- och arbetsplatsförlagda moduler skulle annars försvåras.

I dag förekommer statsbidrag till utrustning i två olika former, startbidrag och kompletteringsbidrag. Startbidraget är av särskild betydelse i en situation då helt nya utbildningar skall införas och då utbildningsvolymen skall ökas. I mina förslag till försöksverksamhet ligger tyngdpunkten varken på helt nya utbildningar eller på en avsevärd volymökning av yrkesinriktad utbildning. Regionalpolitiska överväganden kan dock leda till att startbidraget behöver utnyttjas för att viss yrkesinriktad utbildning skall kunna spridas till ytterligare orter. Jag har tidigare i den regionalpolitiska propositionen om delar av Bergslagen och norra Sveriges inland (prop. 1987/88:64) behandlat denna fråga.

Under den försöksperiod som förestår kommer däremot kompletteringsbidragen att spela en särskilt betydelsefull roll. Förnyelsen av den yrkesinriktade utbildningen innebär enligt min mening att ny utrustning kommer att behövas för att nya moment skall kunna tillföras utbildningen. Viss utrustning som eleverna skulle behöva ha tillgång till är dock av den karaktären att den knappast är möjlig för skolan att tillhandahålla. I vissa fall måste utbildningen därför repliera på utrustning som endast finns tillgänglig på arbetsplatser eller vid tekniska centra.

Kompletteringsbidraget är ett schablonbidrag med av SÖ angivet belopp för viss utbildning. Detta innebär således inga förändringar i nuvarande regelsystem. Det bör få ankomma på SÖ att i samband med försöksverk-

samheten avgöra vilka utbildningar samt vilka belopp som skall gälla. Enligt min mening rymms de utrustningskompletteringar för försöksverksamheten som kan bli aktuella inom de för budgetåret 1988/89 tillgängliga medlen.

Prop. 1987/88:102

9.2.2 Pedagogisk ledningsförstärkning för datafrågor

Mitt förslag: På varje gymnasieskola med datautbildning föreslår jag att personella resurser avsätts för att främja pedagogisk utveckling och viss fortbildning för datautbildningen samt visst ansvar för datautrustningen. Statliga medel bör därför fr.o.m. budgetåret 1989/90 tillföras skolledningsresursens specialfunktion för en lokal ledningsförstärkning för datoranvändning och datautbildning i gymnasieskolan och komvux. Jag beräknar för detta ändamål 5 milj. kr. per år.

Skäl för mitt förslag: Regeringen föreslår i årets budgetproposition (prop. 1987/88:100 bil. 10 s. 62 och 63) en rad åtgärder baserade på förslag från arbetsgruppen för datautbildningens framtida inriktning (Ds U 1986:10). Handlingsprogram för datautbildning i skola, vuxenutbildning och lärarutbildning.

Arbetsgruppen har beskrivit de oklarheter och brister i skolans datautbildning som upplevs som mest påtagliga och i behov av åtgärder under de närmaste fem åren. En av de mest angelägna frågorna är därvid frågan om en pedagogisk ledningsförstärkning. Regeringen har i årets budgetproposition föreslagit att en sådan resurs tillförs grundskolan. Jag menar att en motsvarande resurs i lika hög grad behövs inom gymnasieskolan och komvux. Som arbetsgruppen pekar på görs under de närmaste åren, delvis med statliga bidrag, avsevärda investeringar i datorer och programvara. I likhet med arbetsgruppen anser jag det angeläget att teknisk sakkunskap och pedagogisk-metodisk erfarenhet samverkar för att få en väl fungerande datormiljö i hela gymnasieskolan och ett effektivt utnyttjande av denna miljö.

Jag föreslår mot denna bakgrund att varje gymnasieskola för sin dataverksamhet tillförs en samlad resurs. Denna resurs skall vara gemensam för all verksamhet inom gymnasieskolans område och även innefatta komvux. Jag förordar att bidraget till specialfunktioner inom skolledningsresursen tillförs 5 milj. kr. per budgetår. Den föreslagna resursen bör i första hand avsättas för att främja metodisk, pedagogisk och administrativ utveckling, driftansvar samt återkommande lärarfortbildning.

I årets budgetproposition har regeringen förelagt riksdagen förslag om om en brett upplagd försöksverksamhet och utvecklingsarbete med datorn som pedagogiskt hjälpmedel m. m.

10 Personalen som resurs vid utveckling av yrkesutbildningen

10.1 Rekrytering och utbildning av yrkeslärare

En bra yrkesutbildning förutsätter tillgång på lärare i tillräckligt antal och med den inriktning och kompetens som kursplanerna ställer krav på. Kraven i fråga om kompetens kommer sannolikt att öka vid bifall till mina förslag till riktlinjer för utvecklingsarbetet. Dessa ställer krav på såväl breddat utbildningsinnehåll som ökad specialisering. Av detta skäl har jag tidigare pekat på lärarlagsprincipen som nödvändig utgångspunkt för arbetet inom försöksverksamheten. Även samverkan med handledarna i arbetslivet ställer krav i samma riktning.

Grundkompetensen för rekrytering till yrkeslärarutbildning är, förutom gymnasial yrkesutbildning, yrkesarbete inom relevanta områden i minst fem eller sju år beroende på inriktning. Därefter följer lärarutbildning i ett år vid någon av de sex högskolor som har yrkespedagogisk utbildning. Vid alla sex finns industri- och hantverkslärarlinje och vid fyra av dem också handels- och kontorslärarlinje.

Kravet på yrkeslivserfarenhet hos lärarna innebär naturligtvis att lärarkandidaterna kommer in i läraryrket relativt sent och att de i många fall redan fått ekonomiska förpliktelser som kan föranleda problem med finansieringen under studieåret. Svårigheterna att rekrytera studerande till vissa delar av yrkeslärarutbildningen har bland annat av detta skäl varit betydande. Inom många områden är medelåldern på lärarna hög. Situationen förvärras dessutom av att många yrkeslärare rekryteras över till näringslivet, som kan erbjuda förmånligare lönevillkor.

Regeringen föreslog därför i budgetpropositionen för 1987/88 att utbildningsarvode åter skulle utgå till studerande på industri- och hantverkslinjen fr. o. m. 1987/88. Riksdagen har beslutat i enlighet därmed (UbU 1986/87:19, rskr. 217). Avsikten med att återinföra utbildningsarvodet är självfallet att förbättra lärarsituationen inom de yrkesområden där det i dag råder brist. I min anmälan till regeringen framhöll jag vikten av att de platser inom utbildningen som är avsedda för dessa bristyrkesområden inte överförs till andra områden, där brist ej föreligger. Regeringen har i årets budgetproposition föreslagit att utbildningsarvode även skall utgå för studerande på handels- och kontorslärarlinjen.

Regeringen har för att minska bristen på behöriga yrkeslärare vidare beslutat dels om halvfartsutbildning, dels om en försöksverksamhet med utbildning i kombination med lärartjänstgöring. Den senare utbildningen får anordnas för studerande inom yrkesområden med stor brist på behöriga lärare.

I vissa fall har inga behöriga sökande funnits till ledigförklarade lärartjänster för teknisk och viss yrkesinriktad utbildning. För att öka möjligheterna för kommuner att anordna angelägen utbildning inom dessa områden får kommunerna sedan läsåret 1986/87 som lärare anlita personal vid företag inom näringslivet eller hos statliga och kommunala myndigheter för att genomföra undervisningen inom ramen för anställningen vid företaget eller myndigheten.

Regeringen har låtit UHÄ göra en översyn av utbildningarna på industri- och hantverkslärlarlinjen samt handels- och kontorslärlarlinjen. Uppdraget innehöll flera olika delar. En varierad uppläggning av lärarutbildningen skulle ligga till grund för förslagen. Organisation av motsvarande utbildningar i andra nordiska länder skulle studeras. Praktik- och handledarorganisation skulle ses över. UHÄ har helt nyligen redovisat översynen. Frågan bereds för närvarande i regeringskansliet.

10.2 Fortbildning av yrkeslärare

10.2.1 Utgångspunkter

Yrkeslärarnas behov av fortbildning har blivit allt påtagligare under senare år. Det finns ett nära samband mellan fortbildning och möjligheten att starta och driva vissa yrkesutbildningar samt anskaffning av utrustning, vilket har uppmärksamats alltmer. ÖGY konstaterar att den nuvarande fortbildningsvolymen för yrkeslärare, i genomsnitt en vecka vart sjätte eller sjunde år utöver studiedagarna, är klart otillräcklig. Enligt min mening innebär kraven från försöksverksamheten på en aktuell yrkesutbildning i realiteten ett krav på årligen återkommande fortbildning och att denna blir obligatorisk för yrkeslärarna.

I stora drag kan yrkeslärarnas behov av fortbildning indelas i följande områden:

- fortbildning inriktad mot övergripande mål och lokal skolutveckling
- ämnesinriktad fortbildning
- behov föranledda av en utökad arbetsplatsförlagd utbildning och av modulindelade kursplaner
- fortbildning inför en gymnasieskola för alla
- allmänt kompetenshöjande fortbildning.

Dessa är självfallet inte klart avgränsbara områden som kan behandlas var för sig. I det fortsatta kommer jag dock att betona kraven från försöksverksamheten på ämnesinriktad fortbildning samt konsekvenser av en utökad arbetsplatsförläggning och modulindelade kursplaner. Detta innebär att förtur bör ges åt fortbildningsåtgärder för de lärare som direkt deltar i försöksverksamheten. Detta gäller redan från budgetåret 1988/89. För dessa områden kommer jag att föreslå en utökad och förbättrad verksamhet. För övriga områden skall yrkeslärarnas medverkan ske liksom hittills.

Även skolledarnas och syo-funktionärernas fortbildningsbehov bör uppmärksammas i detta sammanhang. I skolledarutbildningen måste skolledarnas nya arbetsuppgifter, t. ex. i fråga om att samarbeta med arbetslivet samt som innovatörer och metodutvecklare i fråga om ämnessamverkan och vid anpassning av undervisningen till lärarlagsarbete, ägnas stor uppmärksamhet och ingå som ett viktigt inslag både som en kontinuerlig utbildning och som fördjupningsområde. Även syo-funktionärernas nya roll understryks av mina förslag i denna proposition, vilket delvis medför nya arbetsuppgifter.

Mitt förslag: Jag förordar en förstärkning av fortbildningsmöjligheterna för främst de yrkeslärare som är direkt engagerade i försöksverksamheten. Genom förslaget om en ökad arbetsplatsförlagd utbildning skapas inom försöksverksamheten tidsmässigt utrymme för en utökad fortbildning för yrkeslärare. Denna fortbildning skall vara obligatorisk. Ämnesinriktade kurser och yrkesstudier skall ges hög prioritet i denna fortbildning.

För 1988/89 anslås 3,8 milj. kr. för centralt planerad fortbildning.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Behovet av en förstärkt fortbildning för berörda lärargrupper omvittnas allmänt av remissinstanserna. Flera läns skolnämnder och kommuner understryker vikten av samplanering av fortbildningsinstanserna. De av utredningen prioriterade områdena är viktiga men som bl. a. *läns skolnämnden i Västernorrlands län* framhåller bör även fortbildning mot övergripande mål och lokal skolutveckling samt inför en gymnasieskola för alla komma med i ett tidigt skede av utvecklingsarbetet. Det är i samband med genomförandet då förändringsberedskapen är störst som det går att påverka kunskapssyn och målinriktning. Beträffande fortbildningen med inriktning mot de modulindelade kursplanerna får denna, enligt läns skolnämnden inte inriktas enbart mot hur modulindelning praktiskt skall genomföras utan även mot hur helhetssyn och "djupinläring" skall kunna uppnås.

Flera myndigheter, däribland *SÖ* samt *läns skolnämnderna i Hallands och Gävleborgs län*, påpekar i sina remissvar att även lärarna i allmänna ämnen har behov av speciell fortbildning i syfte att utveckla undervisningsformerna till de behov som eleverna på de yrkesinriktade linjerna har.

Förslagen om obligatorisk fortbildning, utbytestjänstgöring och delning av tjänster hälsas med tillfredsställelse av de flesta remissinstanser. *UHÄ* anser emellertid att fortbildningen av yrkeslärare inte bör splittras och särbehandlas på det sätt som utredningen föreslagit. En förutsättning för utvecklingen av samverkan mellan olika lärarkategorier såväl i grundutbildning som i fortbildning är, enligt *UHÄ*'s mening, att högskolan får ett mera odelat grepp över fortbildningen.

Skäl för mitt förslag: Den modell för yrkesutbildningen med ökade inslag av arbetsplatsförlagd utbildning som jag nyss föreslagit för försöksverksamheten lämnar ett tidsmässigt utrymme för en omfattande och återkommande fortbildning. Denna bör i princip motsvara femtio procent av den tid eleverna är ute på arbetsplatsförlagd utbildning. Jag anser att denna fortbildning, med hänsyn till kraven på att innehållet i utbildningarna skall vara modernt, skall vara obligatorisk. Hur stort utrymme som i realiteten kommer till stånd bestäms dels av lärarens behov, dels av möjligheterna att placera samtliga elever i en grupp samtidigt på arbetsplatser. Omfattningen av och strukturen på ortens näringsliv etc. kan utgöra begränsningar av möjligheterna till fortbildning. Av detta skäl bör läns skolnämnderna ta

initiativ till samverkan mellan kommuner, där utbudet av yrkesstudieplatser eller kurser ej är tillfyllest.

Enligt min mening är det angeläget att resurser för fortbildning kan avdelas redan för första året i försöksverksamheten, för vilket planeringen av fortbildningsresurser lokalt redan hunnit långt. Erfarenheter från försöket med elmekanisk utbildning har enligt SÖ visat på betydelsen av tidigare insatser i fråga om fortbildning. En resurs motsvarande 3,8 milj. kr. bör därför ställas till SÖ:s disposition för centralt planerad fortbildning i anslutning till försöksverksamheten. Från 1989/90 bör medel för fortbildning- en utgå enligt normala fortbildningsrutiner.

Jag vill också erinra om de andra former för fortbildning utöver sedvanlig kursform som ÖGY har behandlat. Enligt arbetsgruppen utnyttjas de möjligheter som i dag finns till yrkesstudier/näringslivspraktik endast i liten omfattning. Enligt min bedömning är detta en värdefull resurs som bör bli mer lättillgänglig när mina förslag om en ökad arbetsplatsförlagd utbildning genomförs och kontakterna mellan skola och arbetsliv blir intensivare.

I fortbildningen bör de pedagogiska och metodiska problem tas upp som hänger samman med undervisningen av flickor på sådana studievägar eller i sådana ämnen, där de av tradition är underrepresenterade. Därvid bör de yrkeslärare som lett sommarkurser i teknik för flickor kunna vara en resurs.

10.2.3 Studiedagsresursen

Undervisningen i gymnasieskolan får enligt gymnasieförordningen (1987:743) inställas under tid motsvarande högst fem dagar per läsår för planering av skolarbetet eller fortbildning av lärare på studiedagar som anordnas av styrelsen för skolan eller läns skolnämnden.

En vanlig modell är för närvarande att en dag utnyttjas som planeringsdag vid läsårets början och att övriga fyra dagar tas ut som fortbildning. Ofta är två dagar sammanlagda under hösten, medan övriga dagar är spridda under året. På flera håll provas också sammanläggning av flera studiedagar, i vissa fall till hel vecka. Jag vill främst för försökskommunerna erinra om denna generella möjlighet att studiedagar kan tas i anspråk och t. ex. användas som en fortbildningsvecka.

Den ekonomiska resurs som samtliga lärares lönekostnad inom alla utbildningsformer svarar mot under studiedagarna kan beräknas till över en halv miljard kr. För enbart yrkeslärare och lärare i tekniska ämnen har ÖGY beräknat lönesumman till ca 40 milj. kr. Den resurs studiedagarna utgör är därigenom mer än sex gånger större än den resurs som erbjuds i form av kurser. Studiedagarna är alltså den tveklöst största fortbildningsresursen.

Studiedagarna är dock sällan inplanerade i ett långsiktigt fortbildningsperspektiv. Splittringen kan vara till förfång för helheten. Enbart genom att slå ihop de nuvarande enstaka studiedagarna till en sammanhållen period erhålles en mycket stor resurs som ger möjlighet till en mer struktu-

10.3 Utbildning av handledare

10.3.1 Begreppet handledare

Begreppen handledare och instruktör används i dag omväxlande som beteckning för anställda inom företag och institutioner som bl.a. har till uppgift att handleda elever i inbyggd utbildning, lärlingsutbildning och andra utbildningsformer med arbetsplatsförlagda inslag. Denna personalkategori förutsätts således ha vissa pedagogiska uppgifter som vanligen planeras och genomförs i samråd med skolans personal.

Begreppet instruktör för de nu föreslagna uppgifterna är enligt min mening ej helt adekvat av åtminstone två skäl. För det första är instruktörsbegreppet i allmänt medvetande förknippat med att instruera och demonstrera utan att detta nödvändigtvis innebär den tvåvägskommunikation som en utbildningssituation bör vara. För det andra har de instruktörer som i dag finns ute på arbetsplatserna också andra uppgifter som t. ex. att skola in nya medarbetare, handha omplaceringar och korttidsanställningar. Begreppet instruktör bör därför inte längre användas vid arbetsplatsförlagd utbildning. Benämningen bör vara handledare.

10.3.2 Ansvar och organisation för handledarutbildningen

Mitt förslag: Handledarutbildningen skall vara obligatorisk för företag eller institution som tillhandahåller arbetsplatsförlagd utbildning inom försöksverksamheten. Staten skall svara för kostnaderna för utbildningen. Regeringen anger i en ramkursplan syftet med och den huvudsakliga inriktningen av utbildningen.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: En helt enig remissopinion sluter upp bakom utredningens förslag om handledare i den arbetsplatsförlagda undervisningen. Däremot går åsikterna isär när det gäller å ena sidan vilka krav på utbildning som skall ställas på handledaren och å den andra hur mycket tid denne kan eller vill avsätta härför.

LO framhäver obligatoriet i utredningens förslag, att utbildade handledare vid företaget skall vara ett statsbidragsvillkor och att de lokala fackliga organisationerna bör få stort inflytande över vilka handledare som utses. Den sistnämnda synpunkten framförs också av *Elevorganisationen*. *AMS* och *länskskolnämnderna* anser också att det är önskvärt att handledarna har god utbildning och flera länskskolnämnder och landstingskommuner betvivlar att den föreslagna utbildningstiden – och i konsekvens härav de ekonomiska resurserna – är tillräcklig, en åsikt som delas av *Svenska kommunförbundet*.

SAF och *Småföretagens riksorganisation* är helt ense med utredningen

om behovet av kompetenta handledare men främhåller att handledare på de mindre företagen och arbetsplatserna kan ha stora svårigheter att vara frånvarande från arbetet i längre sammanhängande perioder.

Länsskolnämnden i Gävleborgs län främhåller att erfarenheter av handledarutbildning visar att utbildningen blir bäst där lokala förhållanden får styra.

Skäl för mitt förslag: Mitt förslag om en ökad arbetsplatsförläggning av utbildningen och modulindelning av kursplanerna i försöksverksamheten förutsätter att den personal i arbetslivet som skall samverka med skolan vad gäller att planera, genomföra och följa upp undervisningen måste vara väl förtrogen såväl med skolans mål som med det aktuella yrkesområdet. Detta förutsätter i sin tur att utbildning ges till berörd personal. Handledarutbildningen är så angelägen, att den bör vara obligatorisk för de personer som anlitas inom företag och institutioner som tillhandahåller arbetsplatsförlagd utbildning inom försöksverksamheten. Utöver kunskaper om skolans övergripande mål och kursplaner, ett pedagogiskt intresse och god yrkeskunskap bör handledarna ha en klar uppfattning om arbetsplatsens mål och policy. Det är också väsentligt att handledarna får kunskaper i att på ett bra sätt introducera och ta hand om elever av båda könen, inte minst i fråga om elever som gjort otraditionella studievägval.

Enligt min mening bör handledarutbildning organiseras som uppdragsutbildning där kommunerna disponerar resurserna för köp. Med hänsyn till det särskilt i början stora behovet av utbildning bör olika utbildningsanordnare kunna anlitas. Jag bedömer det angeläget att arbetslivets lokala förutsättningar får prägla denna utbildning då det gäller innehåll och omfattning. Här finns också erfarenheter att ta tillvara från den nuvarande handledarutbildningen. Viss utbildning kan ges i formen av pilotutbildning.

Vid de yrkespedagogiska institutionerna anordnas redan i dag utbildning av instruktörer för näringsliv och förvaltning. Vid dessa institutioner finns mångårig erfarenhet och goda kunskaper inom området som bör tas till vara. Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer skall i kursplan ange syftet med och den huvudsakliga inriktningen av handledarutbildningen.

10.3.3 Handledarutbildningens omfattning

Mitt förslag: Utbildning av handledare skall påbörjas under budgetåret 1988/89. Utbildningens längd och innehåll bör under 1988/89 prövas i form av en försöksverksamhet. Arbetsgruppens förslag om en sju dagars utbildning fördelad på två tillfällen bör härvid kunna tjäna som utgångspunkt. För handledarutbildning beräknar jag ett medelsbehov av 4 milj. kr. för 1988/89.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer i huvudsak med mitt förslag.

Skäl för mitt förslag: Inför den föreslagna uppbyggnaden av arbetsplats-

förlagd utbildning ökar behovet av handledare kraftigt. Handledarkåren måste därför byggas upp under en relativt kort tidsperiod.

ÖGY har uppskattat behovet av handledare till 10 000–11 000 under en treårsperiod vid fullt utbyggt verksamhet. Efter denna period behövs återkommande fortbildning samt viss nyrekrytering. Behoven i detalj är dock svåra att förutse. För försöksverksamhetens behov kan antalet uppskattas till 1 500. På vissa små arbetsplatser kan det bli en handledare per elev, medan på större arbetsplatser, t. ex. inom verkstadsindustrin, en handledare bör kunna handleda upp till 10 elever.

ÖGY har utgått från en tidsmässig volym av handledarutbildningen om sju dagar, uppdelat på fem dagar år 1 och två dagar år 2. Enligt min mening är det inte möjligt att redan nu låsa tidslängd och innehåll för den föreslagna handledarutbildningen. Jag förordar ett utvecklingsarbete och en försöksverksamhet i syfte att pröva lämpliga utformningar av en sådan utbildning. Detta har kunnat påbörjas redan under budgetåret 1987/88 i anslutning till försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade linjer. Enligt vad jag erfarit finns ett stort intresse från högskolor med yrkespedagogisk utbildning att medverka. Här finns t. ex. nära kontakter med den pedagogiska utvecklingen inom lärarutbildning. Under försöksperioden bör det bedrivas utvecklingsarbete enligt olika uppläggningar. Den tidigare föreslagna referensgruppen (avsnitt 3.4) bör nära följa och på olika sätt underlätta genomförandet av handledarutbildningen.

Vid mina kostnadsberäkningar har jag utgått från ett behov av 1 500 handledare för försöksverksamheten. Jag har för dessa beräknat en kurslängd om 5 dagar under det första året. I kostnader ingår ersättning för förlorad lön under handledarutbildningen, kurskostnad (ca 10 000 kr. per kursvecka) samt i vissa fall ersättning för resor och traktamente. Min bedömning är dock att rese- och traktamentskostnader normalt inte skall uppkomma då utbildningen i flertalet fall bör kunna anordnas på hemorten.

11 Kostnader för och finansiering av försöksverksamheten

11.1 Samhällsekonomiska effekter av en förlängd yrkesutbildning

I ett samhällsekonomiskt perspektiv kan utbildning i stor utsträckning jämföras med en investering. Det är lätt att inse att utan den utbildning som ungdomarna erhåller i grundskolan och i gymnasieskolan skulle det vara omöjligt att upprätthålla dagens levnadsstandard och välfärd. Annorlunda uttryckt kan man säga, att genom utbildningen i grundskolan och gymnasieskolan får ungdomarna en högre produktivitet under sin kommande yrkesverksamma tid än som annars vore möjligt och som uppväger de samhällsekonomiska utgifterna för ungdomarnas utbildning. Detta synsätt är grunden för den samhällsekonomiska studie som redovisas i bilaga 4. De uppostringar som vi i dag gör i form av minskad produktion genom en förlängning av gymnasieskolans tvååriga linjer till tre år bedöms som motiverade i relation till dessa ungdomars framtida produktionsförmåga.

Samtidigt är detta ett mycket begränsat synsätt. Särskilt när det gäller åtgärder på utbildningsområdet finns det anledning att framhålla att de effekter som eftersträvas till stor del karaktäriseras av att de inte kan bedömas i vanliga ekonomiska termer. Utbildning, och detta gäller inte minst ungdomsskolan, ger möjligheter till ett rikare liv, insikt och engagemang i samhällsfrågor m. m. samt innebär en förstärkning och fördjupning av demokratin i samhället. Värden av det slaget är av utomordentligt stor betydelse för samhället och för den enskilde individen men kan inte på ett rimligt sätt kvantifieras och mätas i kronor. I själva verket har dessa värden, som i så stor utsträckning är förknippade med utbildning, en sådan betydelse att många instanser på utbildningsområdet kan motiveras enbart av önskan att stärka dessa värden. En samhällsekonomisk studie av det slag, som bör fogas till protokollet i detta ärende som bilaga 4, kan således aldrig ensam ge svar på frågan om en viss utbildningsinsats är önskvärd eller inte. En samhällsekonomisk kalkyl av det här slaget kan bara betraktas som *ett* inslag i ett beslutsunderlag. Jag vill här helt kort redovisa några huvuddrag i den nämnda studien.

Förlängningen av de yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan från två till tre år ger upphov till en samhällsekonomisk kostnad till följd av det produktionsbortfall som uppstår genom att ungdomarnas livsarbetslivstid förkortas med ett år. Mot dessa kostnader skall i första hand ställas det rimliga antagandet att ungdomar får en högre framtida produktivitet och lägre arbetslöshet. Att en förbättrad yrkesutbildning också leder till en högre produktivitet stöds av olika vetenskapliga undersökningar. Det är också av det skälet som ÖGY:s förslag har fått ett så kraftigt stöd från arbetsmarknadens parter. Den teknologiska och ekonomiska utvecklingen skärper kravet på utbildning i arbetslivet och arbetsmarknadens parter ser därför en förbättrad yrkesutbildning i gymnasieskolan som ett viktigt led i näringslivets möjligheter att hävda sig i den internationella konkurrensen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de beräkningar, som genomförts inom utbildningsdepartementet och som redovisas i bilaga 4, tyder på att en modernisering av gymnasieskolans yrkesinriktade linjer har starka positiva samhällsekonomiska effekter. Den uppfattningen stärks också av det stöd som uttalas av framför allt arbetsmarknadens parter. Den samhällsekonomiska bedömningen har jag sett som viktig för mina ställningstagande till den föreslagna försöksverksamheten.

11.2 Kostnader för försöksverksamheten

De riktlinjer jag i det föregående redovisat avseende grundstruktur för den yrkesinriktade utbildningen innebär att perioder i skola och arbetsliv tillsammans formar en sammanhållen kursplan för utbildningen. Det är viktigt att dessa perioder ej utgör fristående delar utan integreras inom ramen för utbildningsmålen. Resurserna för att genomföra detta utgörs nu inte enbart av skolans personella och materiella resurser utan också av de resurser arbetslivet skall tillhandahålla gymnasieskolan.

För den skolförlagda verksamheten fordras ytterligare resurser i form av mer lärarledd undervisning i allmänna ämnen enligt den ramtimplan som

redovisats i avsnitt 5.3. Totalt innebär mitt förslag minst 29 veckotimmar i allmänna ämnen mot i dag 17 – 30 beroende på studieväg. Dessa veckotimmar ersätter visserligen timmar i karaktärsämnena men dessa får i stället en mycket kraftig timförstärkning i form av främst arbetsplatsförlagd utbildning under den tredje årskursen. Som framhållits i avsnitt 4 bör fördelningen av de allmänna ämnena kunna variera mellan årskurserna enligt lokala beslut i syfte att underlätta planering och integration av de arbetsplatsförlagda inslagen på ett rationellt sätt. Kostnaden över åren blir därigenom beroende av vilken lösning skolhuvudmännen väljer. Som jag tidigare betonat utgår jag dock från att skolhuvudmännen därvid beaktar vad jag tidigare anfört om det angelägna i en yrkesinriktad studieupptakt varför resursanspråken i årskurs 1 av allmänna ämnen blir förhållandevis ringa.

11.3 Ersättning för utbildningsplatser i arbetslivet

Mitt förslag: Företag eller institution som tar emot elever i arbetsplatsförlagd utbildning enligt de villkor försöksverksamhetens tim- och kursplaner anger och som tillhandahåller handledare för utbildningen erhåller särskilt statsbidrag. Statsbidraget utbetalas via skolhuvudmännen. Skolöverstyrelsen fastställer timbeloppen.

Skäl för mitt förslag: Under remissbehandlingen av ÖGY:s förslag har framkommit flera olika alternativa system för finansiering och ersättningsgrunder. Det enklaste alternativet vore givetvis att företag och institutioner genomförde sin del av utbildningsåtagandet utan ersättning. Så sker som ÖGY visat redan i dag för viss del av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Jag anser det emellertid inte realistiskt att i så stor skala som den aktuella försöksverksamheten avser och för ett utbildningssystem som måste fungera oberoende av konjunkturläge förlita sig på ett sådant arrangemang. Jag vill framhålla att den föreslagna finansieringen är preliminär. Ett långsiktigt ställningstagande till finansieringen sker i samband med ställningstagande till permanentning av verksamheten 1991.

En arbetsplatsförlagd utbildning av den typ jag föreslår (se avsnitt 3.2) förutsätter ett brett engagemang inom arbetslivet. Både privata, statliga och primär- och landstingskommunala utbildningsplatser måste tas i anspråk och berättiga till statsbidrag. Reglbundna samråd inom den föreslagna referensgruppens ram bör hela tiden bevaka utbildningens behov av kvalitativt bra platser.

Administrationn av det särskilda statsbidraget för arbetsplatsförlagd utbildning inom försöksverksamheten bör kunna göras relativt enkel. SÖ fastställer timersättningen per studieväg i stort enligt samma principer som i dag gäller för inbyggd utbildning. Jag beräknar en genomsnittlig ersättning motsvarande 15 kr. per timme och elev. Ersättningen bör sedan utbetalas från skolhuvudmännen till företagen så att rutinerna för utbetal-

11.4 Skolhuvudmännens kostnader

Flertalet av mina förslag påverkar kommunerna och landstingskommunerna i egenskap av skolhuvudmän. En utgångspunkt i ÖGY:s arbete var kostnadsneutralitet. I likhet med ÖGY finner jag detta vara eftersträfvansvärt men för varje skolhuvudman inte möjligt att garantera eftersom den totala kostnadsbilden inte kan överblickas förrän kursplaner för olika yrkesområden är kända och kan omsättas i personal-, lokal- och utrustningsbehov. Först då kan de lokala förutsättningarna i detalj överblickas. Jag vill också understryka att kommuner och landsting inom försöksverksamheten i sina egenskaper av arbetsgivare i likhet med staten också får uppgifter med att ställa utbildningsplatser till förfogande för arbetsplatsförlagd utbildning. För detta utgår statsbidrag enligt vad jag nyss redovisat.

Under försöksperioden bör medel i form av en särskild genomföranderesurs ställas till kommunernas förfogande för att på olika sätt förbereda yrkesutbildningsförsökets genomförande. Resursen bör utgå i relation till antalet platser inom försöksverksamheten. Beloppets användning bör ej låsas centralt utan kunna användas för t. ex. information, planering, yrkesrådets verksamhet eller annat ändamål som främjar yrkesutbildningens modernisering. Jag beräknar genomföranderesursens storlek efter elevantalets tillväxt under försöksåren med 500 kr. per elev och år. För första försöksåret 1988/89 motsvarar detta 2,5 milj. kr.

11.5 Budgetöversikt

I den följande budgetöversikten redovisas de tillkommande kostnaderna för utvecklingsarbete och försöksverksamhet under budgetåret 1988/89 omfattande 5 000 intagningsplatser.

För det första året inom försöksverksamheten och tillhörande utvecklingsarbete beräknas:

1. Ökade *undervisningskostnader* för tillkommande lärarledd undervisning i engelska, samhällskunskap, obligatoriskt tillvalsämne samt karaktärsämnena.

2. Statsbidrag till företag och institutioner som *ersättning för arbetsplatsförlagd utbildning*. Som jag tidigare framhållit (se 11.3) bör SÖ göra en fördelning per studieväg som avspeglar kostnadsbilden för olika yrkesutbildningar.

3. Kostnader för *tillsynsinsatser* för vissa studievägar med i dag betydande inslag av arbetsplatsförlagd utbildning under årskurserna 1–2 (se avsnitt 10.2), samt ökade *skolledarinsatser* vid arbetsplatsförlagd utbildning med 200 kr. per elev i försöksverksamheten.

4. Förbättrat *försäkringsskydd* för elever i försöksverksamheten enligt tidigare (se 4.6.1) beskrivna grunder.

5. *Handledarutbildning* för att tillgodose försöksverksamhetens behov

6. *Fortbildningssatsning* för berörda personalgrupper från budgetåret 1988/89 enligt tidigare (se avsnitt 10.2) beskrivna grunder.

7. *Kursplanearbete* inom SÖ med medverkan av arbetsmarknadens parter och skolhuvudmän.

8. Produktionsstöd för *läromedel* inom det yrkesinriktade området anpassade till bl. a. de nya kursplanerna.

9. *Genomföranderesurs* till försökskommuners förfogande.

samt med början från budgetåret 1989/90

Pedagogisk *ledningsförstärkning* för dataundervisning inom hela gymnasieskolan och komvux enligt samma grunder som i årets budgetproposition föreslås för grundskolan.

BUDGETÖVERSIKT:	Förslag:
Användning 1988/89	
1. Allm. ämnen m. m.	1,6
2. Ersättn. till företag etc.	12,0
3. Tillsyn m. m.	1,1
4. Försäkringar	0,2
5. Handedarutbildn.	4,0
6. Fortbildning	3,8
7. Kursplanearbete	6,0
8. Produktionsstöd; läromedel	1,0
9. Genomföranderesurs	2,5
Summa	32,2
Avgår inb. utb.	7,8
Totalt:	24,4

Medelsanvisning för de kostnadskonsekvenser för övriga budgetår försöksverksamheten omfattar kommer jag att redovisa i de närmaste årens budgetpropositioner.

Hemställen

Med hänvisning till vad jag anfört i det föregående hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att

1. godkänna de förslag till en treårig försöks- och utvecklingsperiod avseende gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar som jag har förordat.

2. godkänna vad jag förordat om avskaffande av sektorramar (8.2.2).

3. godkänna vad jag för budgetåret 1988/89 förordat om ramar för elevplatser i gymnasieskolan (8.3).

4. godkänna vad jag för budgetåren 1989/90 och 1990/91 har förordat om planeringsramar för elevplatser i gymnasieskolan (8.3).

5. godkänna vad jag förordat om pedagogisk ledningsförstärkning för datafrågor (9.2.3).

6. godkänna vad jag förordat om fortbildning av yrkeslärare (10.2).

12. Anslagsberäkningar

Prop. 1987/88:102

Mina förslag under avsnitt 11 får effekter på mina tidigare medelsberäkningar i årets budgetproposition under följande anslag.

B 3. Stöd för utveckling av skolväsendet

1988/89 Förslag 51 688 000

Jag föreslår att medel avseende punkten 9 anvisas under detta anslag.

B 7. Forskning och centralt utvecklingsarbete inom skolväsendet

1988/89 Förslag 36 755 000

Jag föreslår att medel avseende punkten 7 anvisas under detta anslag.

B 19. Bidrag till driften av gymnasieskolor

1988/89 Förslag 5 263 473 000

Jag föreslår att medel enligt punkterna 1–6 samt 8 anvisas under detta anslag.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag anförut hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att

1. till *Stöd för utveckling av skolväsendet* för budgetåret 1988/89 anvisa ett reservationsanslag av 51 688 000 kr.,
2. till *Forskning och centralt utvecklingsarbete inom skolväsendet* för budgetåret 1988/89 anvisa ett reservationsanslag av 36 755 000 kr.,
3. till *Bidrag till driften av gymnasieskolor* för budgetåret 1988/89 anvisa ett förslagsanslag av 5 263 473 000 kr.

Gruppens arbetsuppgifter och arbete (kap. 1)

Expertgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), som började sitt arbete i juni 1984, har haft till uppgift att analysera behovet av utveckling och förnyelse av den gymnasiala yrkesinriktade utbildningen. En huvuduppgift har varit att ta fram riktlinjer för ett mer långsiktigt förändringsarbete av den yrkesinriktade utbildningen inom gymnasieskola och kommunal och statlig utbildning för vuxna.

Yrkesutbildningen 15 år efter gymnasiereformen (kap. 2)

Utveckling och kvantitativ omfattning

Yrkesutbildningens inriktning och struktur förbereddes av yrkesutbildningsberedningen (YB) under mitten och slutet av 1960-talet. Den valda organisationsformen för utbildningen har därför sina rötter i det pedagogiska tänkande som då var förhärskande samt i de organisationsformer som då tillämpades inom stora delar av arbetslivet.

Besluten vid 1970 års riksdag innebar att yrkesutbildningen reformerades och integrerades i den nya gymnasieskolan. Reformen innebar att tiden för yrkesämnet minskades kraftigt medan inslaget av allmänna ämnen ökade i jämförelse med tidigare. Den utbildning som gymnasieskolan skall ge var inte avsedd att vara en färdig yrkesutbildning. Gymnasieskolan skulle endast erbjuda en påbörjad, yrkesinriktad utbildning som normalt följs av en färdigutbildning i arbetslivet.

Även inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux) bedrivs yrkesutbildning motsvarande gymnasieskolans tvååriga yrkesinriktade linjer och specialkurser. Komvux erbjuder dessutom yrkesutbildning på gymnasial nivå som saknar motsvarighet i gymnasieskolan (s. k. särskild yrkesinriktad utbildning).

Hösten 1971 började den första kullen ungdomar sina studier i den nya gymnasieskolan. Vi har nu ett nära femtonårigt perspektiv på gymnasieskolans utbildningar. Ambitionen att göra yrkesutbildning till ett alternativ för elever som tidigare valt teoretiska utbildningsvägar förefaller därvid att i viss utsträckning ha slagit igenom.

Läsåret 1984/85 gick 76 % av gymnasieskolans 104 800 nybörjare på en yrkesinriktad studieväg.¹

Samhällets åtagande för utbildning varierar inom olika områden. För de "stora" yrkesområdena finns i dag som regel en tvåårig utbildning i gymnasieskolan ibland följt att ett färdigutbildningsår. För andra områden, främst vissa smala yrken saknas helt adekvat utbildning efter grundskolan.

¹ ÖGY inräknar den treåriga ekonomiska linjen och den fyraåriga tekniska linjen i yrkesutbildningen

Allmänt kan konstateras att det inte finns någon operationellt fastställd gräns för samhällets åtaganden på utbildningsområdet.

Grundläggande för de olika utbildningsformerna i samhällets regi har varit att utbildningen skall stå öppen för alla samt att samhället fastställer kursplaner och har tillsyn över verksamheten. Vidare skall det offentliga utbildningsväsendet i första hand svara för grundläggande utbildning medan företag, myndigheter m. fl. i första hand svarar för personalutbildning som har karaktär av befattningsutbildning.

I skola och på arbetsplats

ÖGY har enligt sina direktiv prövat möjligheterna att utöka den arbetsplatsförlagda utbildningen. Den arbetsplatsförlagda utbildningen omfattade läsåret 1983/84 totalt 889 204 elevveckor. Detta motsvarar ca 22 320 årselevplatser eller ca 6 % av totala antalet elevveckor.

För vissa studievägar i gymnasieskolan föreskriver läroplanen att undervisningen i arbetsteknik och annan undervisning med samma syfte helt eller delvis skall förläggas till arbetsställe utanför gymnasieskolan. Detta innebär att undervisningen förläggs till företag eller institution utanför gymnasieskolan och att företaget eller institutionen tillhandahåller lärare, lokaler och utrustning som behövs för undervisningen. Statsbidrag utgår till företagen. I den inbyggda utbildningen tillhandahåller företaget lärare. I andra typer av arbetsplatsförlagda utbildningar sker undervisningen under ordinarie lärares ledning, exempelvis på bygg- och anläggningsteknisk linje.

Karaktäristiskt för yrkesutbildningen är att det i många fall förutom den sedvanliga författningsregleringen också existerar en avtalsreglering. Genom vissa markeringar i avtalen har arbetsmarknadsparterna försäkrat sig om att de elever som skall utbildas på arbetsplatsen genomgår en utbildning som parterna godtagit som lämplig för yrket. Här finns således en oklarhet i dagens konstruktion: såväl staten som de avtalsslutande parterna reglerar samma sak. ÖGY har i rapporten *Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning* (Ds U 1985:9) kartlagt dessa avtal.

Yrkesutbildningens struktur i gymnasieskolan

YB:s förslag om breda utbildningsblock kom i huvudsak att genomföras vid gymnasieskolreformen 1970 i form av linjer. Dessa uppgår i gymnasieskolan för närvarande till 27. Av de 16 yrkesinriktade linjerna är 14 grendelade. *Specialkurser* är yrkesinriktade studievägar som av olika skäl inte placerats in i linjeorganisationen.

Ett antal tvååriga grundskoleanknutna specialkurser har tillkommit inom ramen för Lgy 70. Dessa har liksom linjerna fått allmänna ämnen och en konstruktion av yrkesämnet som motsvarar linjernas.

I gymnasieskolan finns dessutom ett antal kortare grundskoleanknutna studievägar. Kurslängden kan variera från någon vecka upp till ett år. Flertalet ej grundskoleanknutna specialkurser har relativt begränsad längd och många utgör grundutbildning för redan yrkesverksamma.

Påbygggnadsutbildningens grundläggande syfte är att ge dem som genomgått en flerårig gymnasieskolutbildning en fördjupad kompetens och ytterligare specialisering.

Det finns även ett antal andra utbildningsaktiviteter som ingår i eller anknyter till gymnasieskolan. *Gymnasial lärlingsutbildning* ingår fr. o. m. läsåret 1984/85 i det reguljära gymnasiala utbildningsutbudet. *Ungdomsplatser* är en typ av arbetslivsplacering som syftar till hjälp för att kunna gå vidare till reguljär utbildning eller stadigvarande arbete. De bygger på avtal mellan arbetsmarknadens parter och är avsedd för ungdomar som är högst 18 år och inte befinner sig i reguljär utbildning.

Yrkesutbildningens struktur i kommunal och statlig utbildning för vuxna

Det finns sedan den 1 juli 1982 en särskild läroplan för komvux, Lvux 82. Utbildningen skall ha samma kvalitet som motsvarande ungdomsutbildning men innehållet behöver inte vara identiskt. För yrkesämnena har hittills kursplanerna i Lgy 70 tillämpats, uppdelade på delmoment i komvuxtimplanerna.

För särskilda yrkesinriktade kurser fastställer SÖ kursplan efter samråd med arbetsmarknadens parter (s. k. centralt samråd). Fr. o. m. den 1 mars 1985 kan inbyggd utbildning förekomma också i komvux inom samma områden som i gymnasieskolan.

Yrkesutbildningen inför 1990-talet (kap. 3)

De yrkeskategorier som under 1970-talet har ökat sina andelar är i första hand "utbildningsintensiva" yrken. Ekonom- och ingenjörstättningen har ökat inom industrin. Motsvarande utveckling återfinns också inom andra näringsgrenar.

Kopplingen mellan utbildningsbakgrund och yrkesinriktning på arbetsmarknaden är förhållandevis svag. Samtidigt finns tendenser till breddning av befattningsinnehåll och uppluckring av de yrkesroller som finns i en traditionell arbetsorganisation.

Befattningsprofilerna växlar mellan företag, liksom rekryteringsbasen i utbildningsväsendet. Denna utveckling ställer stora krav på företagets egen interna personalutbildning, och ett närmare samarbete med det allmänna utbildningsväsendet. Industrin är ett ur sysselsättningssynpunkt oförändrat viktigt område. En omstrukturering av kvalifikationskraven för industrianställda är däremot med stor sannolikhet att förutse.

Rekryteringen till gymnasieskolan närmar sig 100 % av årskullen sexton-åringar. Att inte ha gått igenom gymnasieskolan blir en belastning ur arbetsmarknadssynpunkt oavsett vad man skall ha sin utbildning till.

1980-talet har för utbildningsväsendets del inneburit ett kraftigt ökat tryck på yrkesutbildningen. Samtidigt har intresset för de allmänna utbildningsvägarna på gymnasial nivå stagnerat efter en kontinuerlig uppgång under hela efterkrigstiden. I takt med att ungdomskullarna minskar kommer det att finnas möjlighet att bereda en större andel av kullen plats i yrkesinriktad utbildning.

Att en ökad andel väljer en yrkesinriktad grundutbildning i stället för en allmän teoretisk skapar förutsättningar för en ökad efterfrågan på fortsatta studier jämfört med vad som gällt för yrkesutbildningseleverna hittills. Här kan man alltså förutse en efterfrågan på behörighetsgivande ämnen redan i de grundläggande yrkesstudierna. En breddad rekryteringsbas till högskoleutbildning är också en förutsättning för att tillräckligt många skall skaffa sig utbildning på denna nivå. En hög utbildningsnivå är viktigare än någonsin inför framtiden.

Internationella trender (kap. 4)

Yrkesutbildningens inriktning och omfattning varierar starkt mellan olika länder, beroende på förhållandena i resp. land. Huvuddelen av den praktiska yrkesutbildningen i vår omvärld bedrivs i företag.

Europeisk yrkesutbildning bygger på lärlingstraditionen, vilken innebär att lärlingen på arbetsplatsen lär yrket av någon yrkeskunnig. När industrin började ersätta delar av hantverket minskade behovet av flerårig yrkesutbildning för många enskilda arbetsuppgifter. Kraven på kunskaper inom kvalificerade befattningar ökar successivt. I Norge, Finland och Frankrike meddelas liksom i Sverige en stor del av den grundläggande praktiska undervisningen i skola – ökade tendenser i denna riktning kan vi se också i Danmark, Italien, Holland och Belgien. Dagens yrkesutbildning i Mellanuropa genomförs huvudsakligen i samverkan mellan företag och skola med praktisk undervisning förlagd till företag och teoretisk undervisning till "yrkesskola".

Även i "lärlingsländer" som Västtyskland, Schweiz och Österrike bedriver de större företagen periodvis grundutbildning i egna skolverkstäder. Denna grundutbildning sker i växling med tillämpningsperioder i företagens produktionsavdelningar. England och Danmark är exempel på länder, som helt eller delvis ordnat institutionell praktisk undervisning under det första utbildningsåret. Vi kan allmänt konstatera en viss tendens till ökad samverkan mellan skola och företag. I vissa länder ökar skolförläggningen av praktisk utbildning. I andra pågår diskussioner om ökad andel företagsförlagd utbildning.

Utbildningens uppläggning och längd varierar starkt mellan olika länder. Detta gäller också ansvaret för yrkesutbildningen. Den finansieras antingen direkt av produktionen genom att företagen står för utbildningskostnaderna eller indirekt via kostnadsdelningssystem eller skattefinansiering. Vid indirekt finansiering utgår bidrag i någon form till de företag som utbildar.

I flertalet länder utgår vanligtvis ingen skattefinansierad ersättning till företag som utbildar. I några länder förekommer emellertid utjämning av yrkesutbildningskostnaderna mellan företag som utbildar och företag som inte utbildar. Här finns olika system av vilka ÖGY kortfattat redogör för sådana i Danmark, Storbritannien och Holland.

ÖGY uppmärksammar i detta kapitel den ömsesidiga påverkan som finns mellan yrkesinriktad utbildning och organisationsformerna i arbetslivet. Denna innebär att nya organisationsformer i arbetslivet väcker behov av förändringar i yrkesutbildningens organisation. Valet av organisationsform inom yrkesutbildningen kan också bidra till att konservera eller utveckla organisationsformer i arbetslivet.

Inom vissa delar av arbetslivet börjar den enskilde individen allt oftare uppfattas som alltför begränsad organisationsenhet. I stället används produktions- och tjänsteenheter, bestående av flera individer, vilka tillsammans bildar arbetsgrupper. Det är gruppens samlade kompetens som gäller och gruppen ges gemensamt ansvar.

På senare år har alternativa organisationsformer börjat användas. De bygger på tanken att produktens genomloppstid skall göras så kort som möjligt. Målet är att minimera de kapitalkostnader som ligger i själva produkten. För att detta skall fungera måste arbetsstyrkan bestå av personer som kan klara av flera av de olika arbetsmomenten.

I de beskrivna organisationsformerna efterfrågas alltså bredare kompetenser än vad som yrkesinriktad utbildning normalt ger i dag. Ofta bryts också branschgränserna.

Datatekniken har snabbt trängt in på många områden och har stor genomslagskraft på arbetsorganisationen. En konsekvens är automatisering och processtyrning. Datatekniken respekterar inga snäva branschgränser. Olika automatiseringsfunktioner och metoder för felsökning är generella för många branscher. Sannolikt kommer utvecklingstakten inte att avta.

I den beskrivna utvecklingen är det inte självklart att de traditionella yrkesrollerna bibehålls. De nya produktionsmetoderna påverkar med nödvändighet också arbetsorganisationen. Arbetsorganisatoriska förändringar har i princip alltid som mål att effektivisera och rationalisera produktionen, oavsett om det avser varor eller tjänster.

Vilket resultat som blir följden av framtida arbetsorganisatoriska förändringar är bl. a. beroende av arbetstagarnas kunskaper och förmåga och möjligheter att kunna medverka i förändringsprocesserna. Yrkesutbildningens innehåll, organisation och arbetssätt spelar därvid en betydande roll.

Ett gott självförtroende är en förutsättning för att eleverna ska känna lust till och mening med sina studier. Bristande självförtroende kan bl. a. bero på ständiga misslyckanden i grundskolestudierna. Yrkesutbildningen i gymnasieskolan bör därför erbjuda en studiestart som klart domineras av praktiskt inriktade yrkesstudier, gärna genom en tidigt inlagd period av arbetsplatsförlagd utbildning. De allmänteoretiska studierna bör däremot förskjutas mot högre årskurser.

För att vara säkra på att få en allsidig utbildning där eleverna får del av både utvecklingspositiva värderingar och yrkestraditioner bör de under utbildningstiden få möta olika värderingar, genom en balans mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning. Skolan måste därvid ta ansvaret för att utbildningen som helhet får en lämplig utformning.

Eleven måste ha en realistisk uppfattning om vad som förväntas i arbetslivet. Detta kan i viss mån tillgodoses via arbetsplatsförlagd utbildning, men också läraren måste kunna förbereda eleverna för arbetslivet. Enligt ÖGY bör skol- och arbetsplatsförlagd utbildning i framtiden bättre komplettera varandra. Detta kan endast åstadkommas genom regelbundet samarbete mellan lärare och dem som verkar i arbetslivet.

Riktlinjer för yrkesutbildningen i skola och på arbetsplats (kap. 6)

Kap. 6 och de närmast följande innehåller ÖGY:s förslag till nya riktlinjer för yrkesutbildningen. Det gäller avvägningen mellan skolförlagd och arbetsplatsförlagd utbildning, kursplanernas uppbyggnad, möjligheten att variera studietiden för olika elever och därigenom också möjligheten att i framtiden avveckla en relativ betygsättning till förmån för bestämda kompetenskrav, konsekvenserna för yrkesutbildningen av ambitionen att skapa en gymnasieskola för alla, utökade inslag av allmänna ämnen under en i de flesta fall treårig studietid och slutligen väsentligt utökade fortbildningsmöjligheter för lärarna.

Skol- och arbetsplatsförlagd utbildning

Även om grundmodellen för svensk yrkesutbildning de senaste decennierna har byggt på skolförlagd utbildning har viss utbildning alltid varit arbetsplatsförlagd.

En betydande del av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen är inte en följd av bestämmelser i timplanerna utan bygger på lokala initiativ i olika skolor och omfattar totalt ca 234 000 elevveckor. De lokala initiativen tyder på ett tilltagande intresse för ytterligare arbetsplatsförläggning.

ÖGY anser att de flesta yrkesutbildningar i större utsträckning än i dag bör arbetsplatsförläggas. För andra – t. ex. de gymnasiala lärlingsutbildningarna – bör däremot större inslag av skolförlagda moment tillkomma. Grundprincipen bör vara att olika utbildningsmoment äger rum där de bästa kvalitativa resultaten kan uppnås med hänsyn till utbildningarnas hela mål.

Samtliga yrkesutbildningar bör innehålla någon del arbetsplatsförlagd utbildning. ÖGY föreslår att minst 10 % av utbildningen i gymnasieskolans nuvarande tvååriga yrkesinriktade studievägar blir arbetsplatsförlagd. För yrkesutbildningar inom komvux bör i princip motsvarande gälla. ÖGY utgår vidare ifrån att andelen arbetsplatsförlagd utbildning inom i princip alla yrkesutbildningar ligger i intervallet 10–20 % under de första två åren. Den föreslagna tiden innebär 8–16 veckor under två läsår. Det är lämpligt med en viss koncentration av arbetsplatsförläggningen till årskurs 2.

ÖGY:s förslag innebär – *nyinläring* – såväl i skola som på arbetsplats. Det är väsentligt att vissa avgränsade moment i kursplanerna kan flyttas från skolan till arbetslivet, nämligen just de moment som arbetslivet kan klara bäst.

Den viktigaste åtgärd, som nu kan vidtas för att höja yrkesutbildningens

kvalitet, är enligt ÖGY att få till stånd en god färdigutbildning. Detta bör ske genom att tillföra ytterligare ett utbildningsår. Därigenom kan det av YB föreslagna färdigutbildningsåret ingå som en del av grundutbildningen. I de allra flesta fall bör den föreslagna förlängningen kunna genomföras på en eller flera arbetsplatser i kombination med en skolförlagd del. I några fall bör dock det tredje året i huvudsak vara skolförlagt eller ersättas av nuvarande påbyggnadsutbildningar.

Den distinkta skillnad som i dag finns mellan en kursplanestyrd utbildning under två år och en avtalsreglerad eller obefintlig utbildning därefter kommer således med ÖGY:s förslag att upphöra. Både utbildningstidens längd och innehåll bestäms av sammanhängande kursplaner. ÖGY räknar med variationer i tiden, dels för vissa utbildningar, dels för elever med olika förutsättningar.

Grundmodell för yrkesutbildningen

Yrkesutbildningen i gymnasieskolan bör bedrivas inom tidsramen tre läsår. För studievägar omfattande tre läsår, vilket förutsätts gälla för flertalet elever, bör de första två åren vara i huvudsak skolförlagda.

Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen under årskurserna 1 och 2 omfattar enligt våra förslag minst 10% av den totala studietiden med huvuddelen av tiden i årskurs 2. Under det tredje året är andelen arbetsplatsförlagd utbildning ca 60% av läsårstiden (i princip tre dagar/vecka i arbetslivet). Som alternativ till en arbetsplatsförlagd utbildning i årskurs 3 bör i vissa fall skolförlagd utbildning i form av kurser som ger yrkesspecialisering eller teoretisk komplettering erbjudas. ÖGY benämner dem alternativkurser.

Den arbetsplatsförlagda delen av tredje året bör utgöra en successiv övergång till förvärvsarbete. En sådan övergång måste påverka uppläggningsen av det tredje året så att eleverna känner sig delaktiga i verksamheten med de regler som råder på en arbetsplats.

ÖGY räknar med att grundmodellen måste kompletteras med främst två varianter.

Inom ramen för detta alternativ kan samtliga elever på en studieväg få helt skolförlagd utbildning hela det tredje året. ÖGY föreslår att detta alternativ skall tillämpas för vissa grenar på el-teleteknisk linje. Den andra varianten visar exempel på studievägar med totalt 2 års utbildning, vilket enligt ÖGY bör vara det minimum som skall erbjudas elever som kommer direkt från grundskolan. I det fall det kommande kursplanearbetet ger vid handen att utbildningen kan fullgöras på kortare tid än tre år kan således studievägarnas längd variera i intervallet 2–3 år. Även i detta fall bör den skolförlagda delen av undervisningen dominera under den första delen av utbildningstiden och de arbetsplatsförlagda delarna successivt öka under studiernas gång.

Proportionerna mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning bör vara desamma som för treårig utbildning.

Lärlingsutbildningen blir ett alternativ som innebär att en gymnasial linje studeras i huvudsak enskilt och med en stor andel utbildning förlagd till

arbetsplats. En sådan lärlingsutbildning kan därmed utan svårighet ingå som ett alternativ i ÖGY:s grundmodell.

Enligt ÖGY:s mening bör studiereformen anordnas i följande situationer för små och udda yrken då eleven är bosatt på stort avstånd ifrån den gymnasieskola eller komvuxenhet som anordnar utbildningen då eleven önskar använda studiereformen av sociala skäl.

Prop. 1987/88:102
Bilaga 1

Fördelning av ansvar mellan skola och arbetsplats

ÖGY:s grundsyn är att skola och arbetsliv har ett gemensamt ansvar för den yrkesinriktade utbildningen. Staten skall ha det övergripande ansvaret för att alla elever får en god yrkesutbildning. Staten och skolhuvudmännen skall svara för tillsyn och ledning av all gymnasial utbildning, vare sig den sker i skola eller på arbetsplats.

Arbetslivets ansvar är att bl. a. medverka i successiv uppdelning av utbildningens innehåll och dimensionering samt tillse att tillräckligt antal arbetsplatser för eleverna finns. På både skolans och arbetsplatsens anställda ställs kraven på intimt samarbete. Elevernas studieprogram på arbetsplatsen skall läggas upp i samråd mellan skolans lärare i arbetsteknik och arbetsplatsernas instruktörer.

För delar av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen i gymnasieskolan utgår statsbidrag budgetåret 1985/86 med totalt 206 milj. kr.

Kostnaden för den färdigutbildning eller färdighetsträning som följer på den nuvarande grundutbildningen i gymnasieskolan eller komvux faller helt på de företag eller branscher i vilken eleverna erhåller anställning. ÖGY föreslår att samhället får bära kostnaderna för den skolförlagda delen av utbildningen inkl. det tidigare redovisade tillsynsansvaret. Arbetslivet får å andra sidan bära kostnaden för den arbetsplatsförlagda delen. Syftet med ÖGY:s förslag är att åstadkomma en kvalitetshöjning av yrkesutbildningens såväl skol- som arbetsplatsförlagda delar. Detta medför en förändrad kostnadsbild för både samhälle och arbetsliv. På grund av det statsfinansierade läget måste kvalitetshöjningen för samhällets del uppnås genom omdisponering av befintliga medel. När arbetslivet i fortsättningen bär kostnaden för den arbetsplatsförlagda utbildningen, kan nu utgående statsbidrag för inbyggd utbildning m. m. användas till kvalitetshöjande åtgärder.

Att arbetslivet enligt ÖGY:s förslag skall svara för den arbetsplatsförlagda delen både under de två första åren och ett följande tredje år betyder inte att kostnaderna för detta i sin helhet eller ens i huvuddelen är en ny kostnad. Dels bedrivs redan nu en omfattande arbetsplatsförlagd utbildning utan statsbidrag, dels har arbetsgivarna redan betydande kostnader för inskolning av nyanställd personal. Uppläggningskostnaderna för det tredje året gör att dessa kostnader till en stor del bortfaller och arbetskraftens produktivitet ökar i förhållande till lönekostnaderna. Man får alltså inte förväxla bruttokostnaderna med tillkommande nettokostnader.

Vidare är det väsentligt – vilket under senare år med kraft framhållits av arbetslivets representanter – att utbildning ses som en av arbetsplatsernas viktigaste investeringar.

ÖGY har utgått från att vissa arbetsplatser på grund av sitt läge, sin tillgång på kvalificerad personal, sitt intresse, sin tillgång på lämplig utrustning, sin tradition etc. i betydligt större utsträckning än andra kommer att engagera sig i utbildning och därvid ställa utbildningsplatser till förfogande i högre grad än vad som motsvarar deras eget rekryteringsbehov. Andra arbetsplatser kommer helt eller huvudsakligen att dra nytta av en väl utbildad arbetskraft.

En kostnadsfördelning måste därför kunna ske mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser på samma sätt som den interkommunala ersättningen i dag utgör en kostnadsfördelning mellan utbildande och icke utbildande kommuner.

Kostnadsfördelningen mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser kan administrativt enklast ske genom ett bidrag per anställd för utjämning av kostnader. Bidraget förutsätts helt återgå till företagen som ersättning för utbildningsinsatser. Bidraget avser att leda till omfördelning i rättvisesynfte inom arbetslivet.

Eftersom det handlar om en fördelning av kostnader mellan arbetsplatser bör bidragets storlek kunna föreslås av ett organ för arbetsmarknadens parter på samma sätt som kommunförbundet föreslår storleken på de interkommunala ersättningarna. Beslut bör sedan fattas av regeringen. Både privata, statliga och kommunala utbildningsplatser måste tas i anspråk för att erforderlig volym på verksamheten skall uppnås.

Det organ som ÖGY föreslår inrättas bör innehålla företrädare för SAF, LO, TCO, SACO/SR, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, statens arbetsgivarverk och Kooperationen.

Ersättningen till utbildningsföretagen samt maximala antalet ersättningsberättigade utbildningsveckor utöver det föreslagna intervallet 10–20 % under de två första åren bör också föreslås av det nyinrättade organet för varje studieväg eller grupp av studievägar. Det kan således utgå olika ersättning per elevvecka beroende på vilken studieväg eleven tillhör. Administrationen kan göras mycket enkel genom att varje skolstyrelse/utbildningsnämnd rekviderar medel från det konto på vilket bidraget finns insatt.

Kursplanernas utformning

Innehållet i den yrkesinriktade delen av utbildningen är i hög grad beroende av kvalifikationskraven i den bransch eller det yrkesområde som studievägen avser att utbilda för. I läroplansarbetet måste därför ingå representanter för skolhuvudmännen och för de centrala yrkesnämnderna eller motsvarande. Kursplanen skall ha en sådan konstruktion att avgränsade delar kan revideras separat och successivt. Detta möjliggörs genom ett *modulsystem*.

Det råder i dag stora likheter mellan de yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan, AMU och komvux. Det som kan skilja sig i de olika utbildningsformerna är metoderna, utbildningstiden och graden av färdighetsträning som ingår i utbildningen.

Inom AMU har man valt ett modulsystem som är kompetensbaserat, dvs. bygger på ett visst klart målpreciserat utbildningsavsnitt. I gymnasie-

skolan innehåller läroplanssupplementen delmoment som också är kompetensbaserade. Inom komvux har framtagits ett modulsystem som grundar sig på en uppdelning av gymnasieskolans delmoment.

Vid jämförelse mellan gymnasieskolans delmoment och AMU:s moduler framgår att så stora likheter råder mellan dessa två system att en samordning är möjlig. Även komvux använder delmomenten och kan i det avseendet samordnas med de andra två.

I ett utbildningssystem med återkommande utbildning och där olika utbildningsformer måste samsas om gemensamma resurser är det nödvändigt att olika utbildningar på ett enkelt sätt kan jämföras med varandra. Vid övergång från en utbildningsform till en annan måste det av betygsdokumentent klart framgå vilka utbildningsmoment eleverna inhämtat i tidigare utbildningsformer.

ÖGY föreslår också att gymnasieskolans timplaner skall omarbetas så att de i framtiden anger undervisningstimmar i stället för veckotimmar. Man får då samma slags system i gymnasieskolan som i komvux och AMU. Karaktärsämnet/ämnena får därmed en fastställd nettotid i likhet med det system som tillämpas i komvux där varje ämne har ett bestämt antal undervisningstimmar.

Lärarnas undervisningsskyldighet är både i komvux och gymnasieskolan baserad på ett antal veckotimmar. I komvux sker en omräkning av antalet veckotimmar till undervisningstimmar med faktorn 36 motsvarande antalet effektiva skolveckor under läsåret. Eleverna tillförsäkras därmed denna undervisningstid. Motsvarande system bör tillämpas även i gymnasieskolan. Yrkesutbildningen måste ha en sådan omfattning att elevens kommande verksamhet i arbetslivet inte blir begränsad till enskilda momentarbeten eller medför läsning till ett företag.

Att studieinnehållet anpassas till elevens personliga förutsättningar kan innebära att vissa elever inom studietidens ram får slutföra endast ett begränsat antal moduler som i vissa fall ändå kan ge underlag för godtagbar kompetens och därmed ett avgångsbetyg efter slutförd lärokurs. Då arbetsplatsförlagd utbildning, enligt ÖGY:s förslag, blir allmänt förekommande och därmed berör arbetsmarknadens samtliga branscher anser ÖGY att det är önskvärt att förhållandena regleras på ett mer enhetligt sätt än i dag. ÖGY:s förslag innebär inte att man med någon för arbetsmarknadens parter bindande juridisk verkan har föreskrivet vilka villkor som skall gälla för eleverna under de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen. ÖGY utgår ifrån att den samsyn härpå som redovisas skall resultera i avtal mellan arbetsmarknadens parter över hela fältet och att dessa kan slutas i god tid före reformens ikraftträdande.

I regel bör därför enligt ÖGY:s uppfattning ungdomarna betraktas som elever under hela sin utbildningstid. Det bör alltså *inte* råda något anställningsförhållande mellan eleven och den utbildande arbetsplatsens arbetsgivare, då eleven genomför kursplanestyrd yrkesutbildning förlagd till arbetsplats. Genom att ÖGY valt avtalsvägen framför en tvingande generell reglering bibehålls emellertid möjligheten för parterna att då speciella omständigheter föreligger, utforma lämpliga undantagsbestämmelser.

Elevförhållandet innebär att eleven erhåller studiestöd, kan utnyttja

skolans rådgivande och elevvårdande verksamheter samt att eleven också ska delta i de delar av utbildningen som är skolförlagda. Dessa villkor gäller för samtliga årskurser. För detta har ÖGY beräknat 173 milj. kr. (åk 3).

Elevförhållandet innebär också att skolhuvudmännen ska svara för att eleverna har ett med anställd jämförbart försäkringsskydd, då de vistas på arbetsplatserna.

I ÖGY:s förslag har resurser avsatts för att både skolhuvudmannen, skolledare, lärare och arbetsmarknadens parter skall kunna hålla kontakt med, följa upp och ha tillsyn över den arbetsplatsförlagda utbildningen. Det är angeläget att finna former för tillsyn så att representanter för såväl samhälle som arbetsliv aktivt deltar i tillsynen. Statens tillsynsansvar skall i princip utövas som i dag. En fruktbar samverkansform kan vara att länskolnämnderna till sig knyter arbetslivsrepresentanter för t. ex. de centrala yrkesnämnderna i samband med utvärderingar av olika utbildningar. Statens ansvar kan även utövas genom korttidsförordnade gymnasiainspektörer rekryteras från arbetslivet och förordnas av SÖ.

Lokalt har skolstyrelserna ansvar för att utbildningen genomförs enligt gällande läroplan och att lokaler, utrustning etc. uppfyller stipulerade krav. Den direkta kontakten mellan skola och utbildande arbetsplatser sker genom skolledning och lärare.

ÖGY föreslår att skolan på heltid skall avdela en lärare minst fyra veckor per klass under en tvåårsperiod för samverkan med och tillsyn vid de arbetsplatser som ger utbildning. ÖGY föreslår vidare att en resurs motsvarande ca 1 veckotimme per 15/16 elever avsätts för att läraren i karaktärsämnen skall kunna utöva tillsyn över den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen i årskurs 3. Arbetsplatsen skall å sin sida avdela någon som instruktör, vars utbildning skall bekostas av samhället.

ÖGY har beräknat konsekvenserna av två alternativ; att arbetsplatsförlagd undervisning omfattar 10 % (alt. 1) resp. 20 % (alt. 2) under vardera årskurserna 1 och 2. De studievägar som redan i dag har en högre grad av arbetsplatsförläggning behåller det även fortsättningsvis.

I de båda alternativen för läsåret 1989/90 antas att andelen ungdomar i gymnasieskolan är proportionell mot ungdomskullen på samma sätt som läsåret 1983/84.

Sammanfattningsvis visar beräkningen att arbetsplatsförlagd utbildning enligt alternativ 1 skulle innebära en ökning av antalet elevplatsveckor från 889 204 till 912 570, dvs. med ca 2,5 %. Om i stället alternativ 2 väljs uppgår det beräknade antalet elevplatsveckor till 1 791 245, dvs. en ökning med ca 30 % i förhållandet till nuläget.

Om man även tar hänsyn till volymen praoveckor i grundskolan innebär alternativ 1 ingen ökning över huvud taget i jämförelse med nuläget. På grund av minskande ungdomskullar minskar i stället den totala volymen elevveckor i arbetslivet något. En förläggning i enlighet med alternativ 2 innebär inberäknat även praon en total ökning av antalet elevveckor med ca 15 %.

Med allmänna ämnen avses ämnen som har samma kursplan för samtliga 2-åriga studievägar samt arbetslivsorientering och timme till förfogande (Ttf.).

ÖGY anser i likhet med YB, att även den utbildning som har allmänbildande och allmänorienterande syfte utgör ett led i yrkesutbildningen direkt eller indirekt; direkt genom att kunskaper och färdigheter erfordras i yrkesutövningen, indirekt genom att mer allmänna kunskaper som har betydelse för individen i yrkesrollen.

Gymnasieskolan skall även ge eleverna beredskap och bättre förutsättningar för den personliga utvecklingen och möjlighet till en rik fritid. En förutsättning för detta är bl. a. goda kunskaper och färdigheter i svenska.

Eleverna måste få insikt i hur vårt samhälle är uppbyggt och kunskap om de demokratiska spelreglerna. Arbetslivets villkor måste också belysas liksom centrala moment inom social- och familjekunskapen. Det är därför nödvändigt att ha ett relativt stort inslag av allmänna ämnen inom ramen för yrkesutbildningen.

ÖGY föreslår att SÖ ges i uppdrag att ta fram kursplan för undervisning kring ekonomi och samhällsfrågor.

Specialkurserna har mycket varierande inslag av allmänna ämnen. Inslaget av allmänna ämnen bör enligt ÖGY:s mening vara i nivå med motsvarande utbildning inom linjesystemet. Detta bör också gälla för den gymnasiala lärlingsutbildningen. Elevernas svårigheter har främst gällt den stora koncentrationen av allmänna ämnen i åk 1. Det har därför varit naturligt att minska inslaget under denna årskurs och omfördela ämnena över de tre årskurserna. Detta kan kombineras med en utökning av de allmänna ämnena utan att inkräkta på studievägarnas karaktärsämnen.

En gymnasieskola för alla förutsätter att även elever som är mindre motiverade vinner tillträde till de olika studievägarna. Erfarenheten visar att dessa elever huvudsakligen återfinns på de yrkesinriktade studievägarna. Många elever med låga intagningspoäng söker till studievägar med måttliga intagningskrav. Dessa linjer har i dag många intagningsplatser såsom Dk- och Ve-linjen. Undervisningen måste anpassas till elevernas förutsättningar och intresse för att bli meningsfull. Det är framför allt bristande metodutveckling, traditionella attityder och kravet på gemensam referensgrupp för samtliga 2-åriga linjer som försvårar den ovan nämnda anpassningen. Detta till trots föreslår ÖGY ingen förändring i fråga om gemensam referensgrupp av två skäl. Dels förutsätter det relativa betygssystemet, som vi ovan nämnt, att ämnen som studeras efter samma tim- och kursplan medför en gemensam bedömning. Dels skulle en övergång till gemensam referensgrupp för de yrkesinriktade linjerna innebära att eleverna på social linje får utgöra en egen referensgrupp, vilket inte är rimligt. Dessutom är skillnaderna mellan elevernas prestationer och studieförutsättningar väl så stora inom gruppen yrkesinriktade linjer som mellan den studieförberedande sociala linjen och de yrkesinriktade linjerna.

ÖGY är angelägen att förbättra elevernas möjligheter att gå vidare till högskolestudier även efter en genomgången yrkesutbildning. Att frekven-

sen högskolestuderanden från de yrkesinriktade linjerna är låg, får inte tas till intäkt för att försvåra inträdet i högskolan. Förekomsten av obligatorisk tvåårssvenska i kombination med ÖGY:s förslag att tillvalet skall omfatta två årskurser, ökar avsevärt yrkes elevernas möjligheter att uppnå allmän behörighet vad gäller två årskurser i svenska och engelska. Tillträdesutredningens förslag om minst betyget tre i dessa ämnen skulle dock medföra ett hinder.

En gymnasieskola för alla (kap. 8)

En av hörnpelarna i reformarbetet är tesen att gymnasieskolan skall vara en skola för alla som lämnar grundskolan. För att detta skall kunna bli en realitet krävs en mer flexibel gymnasieskola. Vid ÖGY:s hearings har representanter för yrkesnämnder och branscher nästan genomgående framfört önskemål som innebär en ambitionshöjning i olika avseenden. Det är således ett stort problem att kunna konstruera en gymnasieskola som är i takt med olika intressegruppers krav och samtidigt är en gymnasieskola för alla.

Ett tema i den svenska utbildningspolitiken är att i undervisningen utgå från den enskilde eleven med sina anlag, intressen och behov. För att nå detta krävs en långtgående individualisering. Det är enligt ÖGY inte tillräckligt att genom stödundervisning kompensera vissa elever för kanske flera års bristande stimulans eller att fylla igen stora kunskapsluckor.

I gymnasieskolan kan introduktionsperioder enligt ÖGY vara en mycket god hjälp för yrkesbestämda och därmed också studieobestämda elever. Eleverna bör kunna välja att genomgå en introduktionsperiod innan de fortsätter sina egentliga studier. Introduktionsperioden bör alltså inte utformas som en åtgärd till vilken "de som blir över" är hänvisade. Perioden bör sättas samman av ett antal kurser (moduler). Den tidsmässiga omfattningen av introduktionsperioden bör ligga inom ramen för en termin eller ett läsår.

Gymnasieskolan bör erbjuda en klart yrkesinriktad studieinledning så att eleven inser att skolan tar hans/hennes yrkesavsikter på allvar. De inledande karaktärsämnesstudierna bör innehålla moment förlagda till såväl skolverkstad/metodrum som till arbetsplatser. Inledningsfasen bör tjäna som ett avstamp mot fördjupade fackteoretiska studier och skapa motivation för studier också av de allmänna ämnena.

En gymnasieskola med modulsystem ger bättre förutsättningar för en kompetensrelaterad undervisning. I dagens skola kan man påstå att utbildningsinnehållet flyter förbi alla elever i samma takt. En kompetensrelaterad utbildning innebär att eleven ges den tid som han/hon behöver för att tillägna sig innehållet i en modul. Elever som inte har hunnit tillägna sig studievägens alla moduler efter två år, kan om de så önskar, välja att fortsätta studera resterande moduler så att nödvändig kompetens för vidare studier i årskurs 3 uppnås.

Övergången till ett kompetensrelaterat modulsystem för yrkesutbildningens karaktärsämnen skapar den nödvändiga förutsättningen för att diskutera andra former för betyg än det relativa betygssystemet för dessa

ämnen. Denna fråga är av så allmänt intresse att den omgäende bör prövas och utredas.

Liksom gymnasieutredningen anser ÖGY vidare att det är av stor vikt att elevens mål för studierna och val dokumenteras i ett s.k. studiekontrakt.

Prop. 1987/88:102
Bilaga 1

Återkommande utbildning och utbildningssamarbete mellan skola och vuxenutbildning (kap. 9)

Den grundläggande yrkesutbildningen skall enligt ÖGY:s direktiv utformas så att den kan fylla rollen av en första del i ett system av återkommande utbildning.

De problem man vill lösa med återkommande utbildning och de motiv som anges för att organisera utbildningen i form av återkommande utbildning har varit olika. Komvuxutredningen har i sitt huvudbetänkande Kommunal utbildning för vuxna (SOU 1982:29) angivit tre huvudmotiv, till vilka ÖGY ansluter sig.

Utveckling för förändringar inom arbetsliv och samhälle.

Utgjämning av utbildningsklyftor mellan individer och grupper såväl inom som mellan generationerna.

Livskvalitet.

Den snabba tekniska utvecklingen och förändringar i arbetsorganisation kommer att ständigt ställa den yrkesverksamme inför nya kunskapskrav. För den enskilde kan en ständig "omkvalificering" komma att krävas, i samband med arbetet eller på annat sätt. Vi menar att det därför är nödvändigt att göra de yrkesinriktade studievägarna till naturliga avstamp för såväl vidare yrkesfördjupning som högskolestudier.

ÖGY ställer sig bakom de förslag om kortare teknisk utbildning som redovisas i budgetpropositionen 1986. Enligt ÖGY skapas därigenom förutsättningar för en "naturlig" fortsättning på många yrkesinriktade studievägar. Yrkesutbildningen får en "egen" högskola. Förutsättningarna för återkommande utbildningar måste förbättras inom alla sektorer.

Frågan om ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU har varit föremål för intresse under en följd av år. Stor enighet råder således om att samarbetet mellan gymnasieskolan, komvux och AMU bör vidareutvecklas. Med ett samordnat modulsystem enligt ÖGY:s förslag får eleverna samma beståndsdelar i utbildningen, men kombinationerna och antalet moduler som ingår i en utbildning kan variera för de olika utbildningsformerna. Kurstiderna blir också olika eftersom de bestäms av summan av modulernas längd enligt resp. timplan.

Arbetsformer, läromedel och utrustning (kap. 10)

Arbetsformer

Den nedkortade tiden för yrkesämnet/na som gymnasieskolreformen innebar medförde att det var angeläget att utnyttja återstående tid så effektivt som möjligt. Det gällde alltså att finna arbetsformer och en pedagogik som

gjorde detta möjligt. Det var därför naturligt att försöka effektivisera utbildningen genom att utnyttja olika former av självinstruerande läromedel. I sin mest renodlade form delas arbetstekniken upp på ett antal s. k. normerade studieplatser, "stationer". Varje station är uppbyggd för att ge utbildning om ett eller flera grundmoment i yrkestekniken. Periodvis samlas eleverna till gemensamma genomgångar.

ÖGY belyser två trender i fråga om förändringar i arbetsorganisationen. Den ena innebär en förändring mot mer av grupparbete, självstyrande grupper, arbetsrotation. Den andra innebär en förändring mot mer produktionsinriktade organisationsformer som kräver bredare och ibland branschövergripande kunskaper. Detta leder till att man i utbildningen i ökad utsträckning även måste träna både samarbetsformer och självständigt handlande. Även om branschgränser allt oftare kommer att överträdas och bland kvalifikationer efterfrågas bör även i fortsättningen de flesta yrkesinriktade utbildningar ha sin huvudsakliga förankring i gällande branschstruktur.

Läromedel och läromedelsproduktion

En diskussion om framtida läromedelsbehov kan inte föras utan att man ser läromedlen utifrån deras funktion i en undervisningssituation. Ett läromedel utgör endast en av flera komponenter som samspelar i undervisningen. I samband med gymnasieskolreformen 1970 gjordes från SÖ:s, producenternas och vissa branschorganisationers sida stora insatser för att få fram lämpliga läromedel, anpassade till de nya kursplanerna. Den snabba tekniska utvecklingen har emellertid fört med sig att många av de yrkesinriktade utbildningarna nu behöver förnyas. Förnyelse av kursplanerna måste kontinuerligt följas upp av förändringar i läromedel och utrustning. Förnyelsen kräver också fort- och vidareutbildning av lärarna.

När förändringar i kursplaner genomförs måste behovet av förändringar i befintliga läromedel eller tillskapande av nya läromedel övervägas. För de små målgrupperna, där ingen läromedelsproducent kan finna lönsamhet, bör manusproduktion genomföras i anslutning till kursplanearbetet och bekostas med statliga medel. Kostnaderna för läromedel måste enligt ÖGY:s mening ingå som en delpost i totalkostnaden för en utbildningsförändring tillsammans med kostnaderna för kursplanearbete, ny utrustning och fort- och vidareutbildning. ÖGY föreslår därför att det statliga produktionsstödet för den gymnasiala yrkesutbildningen höjs.

Utrustning för yrkesutbildningen i gymnasieskolan

Fr. o. m. den 1 juli 1982 utgår till gymnasieskolan endast investeringsbidrag till utrustning. Samhället ställer höga krav på att de elever som går igenom gymnasieskolan eller deltar i komvux skall ha ett aktuellt och adekvat kunnande. ÖGY föreslår att utrustningsbidrag får utgå även fortsättningsvis. Även de ekonomiskt-merkantila studievägarna bör omfattas av bidragsgivningen. Enligt ÖGY bör förnyelsebidraget finnas kvar då det underlättar för kommunerna att mer planmässigt förnya utrustningen.

Spridningen av ny teknik är en fråga som har både industripolitisk, utbildningspolitisk och regionalpolitisk räckvidd. Stat och kommun har därför på olika sätt försökt påverka teknikspridningsprocessen. Under senare år har insikten om teknikspridning som ett viktigt regionalpolitiskt medel ökat och en rad nya initiativ tagits.

Det har från industripolitiskt håll framhållits att fortsatt teknikspridning och industriell förnyelse även måste inkludera medelstora och små företag. För dessa företag kan en samverkan med utbildningsväsendet i många fall te sig tekniskt och ekonomiskt intressant.

Öberoende av varandra och på flera håll har olika lösningar skisserats. Kännetecknande för dessa lösningar har varit ett närmande mellan utbildningsanordnarna och näringslivet i olika former om sambruk av resurser, såväl materiella som personella. Syftet för skolväsendet är att göra ny teknik tillgänglig genom samverkan med andra intressenter. Sådan samverkan rubricerar ÖGY som en teknikcentrumlösning.

Ett fungerande teknikcentrum bör enligt ÖGY vara väl utrustat, ha hög nyttjandegrad och även samverkansmöjligheter med lokalt näringsliv. Det är också väsentligt att det planeras utifrån ett helhetsperspektiv inom en större region så att flera centra kan komplettera varandra. En överetablering med många små och dåligt utnyttjade centra torde ingen vara betjänt av.

Genom riksdagsbeslutet om uppdragsutbildning bör teknikcentra också kunna vara en betydelsefull resurs i fråga om företagsanknuten uppdragsutbildning. En annan aspekt som har framhållits är den personella kompetensuppbyggnad som kan ske vid teknikcentra. För fortbildning och vidareutbildning av yrkeslärare och lärare i tekniska ämnen borde teknikcentra kunna utgöra en värdefull resurs.

Samverkan mellan utbildningsanordnare och näringsliv har även kommit till uttryck i andra, närliggande former, den s. k. teknikservicen. Genom teknikservicen kan mindre företag och enskilda idégivare erbjudas ta del av skolans resurser i olika utvecklingsprojekt. Därigenom får uppdragsgivarna moment i utvecklingsarbetet, främst av teknisk men ibland även av ekonomisk natur, utförda till låg kostnad eller ibland helt kostnadsfritt. För skolans del är vinsten tvåfaldig: eleverna får komma i kontakt med näringslivet inom ramen för realistiska och intressanta arbetsuppgifter och lärarna kommer i kontakt med aktuella frågeställningar inom näringslivet och kan bättre följa dess utveckling, vilket är värdefullt ur fortbildningssynpunkt.

Fortbildning av yrkeslärare (kap. 11)

ÖGY:s förslag om en utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning skapar utrymme för en ökad fortbildning av yrkeslärarna. ÖGY anser att följande fortbildningsområden bör prioriteras:

ämnesinriktad fortbildning

behov föranledda av en utökad arbetsplatsförlagd undervisning och av modulindelade kursplaner.

Syftet med den ämnesinriktade fortbildningen blir i det korta perspektivet i huvudsak att komma till rätta med den eftersläpning, som drabbat

skolan och lärarna, främst på grund av den allt snabbare teknikutvecklingen.

Prop. 1987/88: 102
Bilaga 1

En utbyggd treårig arbetsplatsförlagd utbildning ger förändrade förutsättningar och utgångspunkter för planering och genomförande av undervisningen. Såväl kort- som långsiktig planering av moduler måste göras gemensamt av skolan och arbetsplatsen, dvs. normalt av läraren och instruktören.

Införandet av modulindelade kursplaner medför förändring av lärarens arbetssätt. Det framstår som ytterst väsentligt, att alla lärare, som skall arbeta med denna typ av kursplaner, får en teoretisk och praktisk fortbildning i takt med ett successivt införande av modulindelade kursplaner.

Studiedagarna är den tveklöst största fortbildningsresursen. Studiedagarna är emellertid sällan inplanerade i ett långsiktigt fortbildningsprogram. Splittringen är till förfång för helheten. ÖGY föreslår att skolförordningen och motsvarande föreskrifter beträffande komvux ändras, så att tidsresursen avseende studiedagarna anges som en studievecka och att uppsplittringen på enstaka dagar bör bli föremål för särskilt beslut i skolstyrelsen. Även de två riksstudiedagarna ersätts av en sammanhängande kursvecka även om denna eventuellt inte skulle kunna återkomma varje år.

SÖ bör anordna regelbundna överläggningar mellan representanter för skolhuvudmän, Arbetsmarknadens Yrkesråd, yrkesnämnder m. fl. och fortbildningsavdelningarna kring behov, genomförande och uppföljning av fortbildningen. Yrkesråden bör ta kontakt med fortbildningsansvariga på såväl kommunal som regional nivå för att informera om branschens fortbildningsbehov och om förutsättningarna att samverka med det lokala näringslivet. Yrkesråden bör dessutom inventera behovet av och förutsättningarna för yrkesstudier bland sina lärargrupper. Slutligen bör yrkesråden systematiskt följa utvecklingen av lärarnas yrkesstudier för att i samverkan med företagen ge dessa en så hög kvalitet som möjligt.

En utökad instruktörs- och handledarutbildning kvalitativt och kvantitativt – skapar på sikt större möjligheter för ett system med utbytestjänster. ÖGY anser emellertid, att försök med utbytestjänster redan nu bör stimuleras. ÖGY föreslår, att personal anställd vid företag, myndigheter etc. inom ramen för sin anställning skall få anlitas för undervisning i gymnasieskolan och komvux. Statsbidrag bör i vissa fall kunna utgå för sådan undervisning.

ÖGY:s modell för utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning ger tidsmässigt utrymme för en omfattande och återkommande fortbildning för yrkeslärarna, nämligen i princip max. 50% av den tid som eleverna är ute i arbetsplatsförlagd utbildning. Enligt ÖGY bör denna fortbildning vara obligatorisk. För lärare på vissa utbildningar skapas ej ovannämnda tidsutrymme för fortbildning. Detta gäller lärare på Dk-, Vd- och Ss-linjerna. Ekonomiskt utrymme för dessa lärares fortbildning och för lärare i tekniska ämnen i T 4 skapas genom ett särskilt anslag.

ÖGY föreslår att den nuvarande detaljregleringen av statsbidraget till lokal skolutveckling omgående ses över för att ge kommunerna förutsättningar för ett enklare och ändamålsenligare utnyttjande av statsbidraget. Vidare föreslår ÖGY att kommunerna genom ett ändrat anslagssystem får

såväl pedagogiskt som ekonomiskt ansvar för planeringen av yrkeslära-
rarnas och lärarnas i tekniska ämnen i T 4 yrkesspecifika fortbildning. För att
möjliggöra detta förs motsvarande medel från högskolans anslag till stats-
bidragen till lokal skolutveckling.

Prop. 1987/88: 102
Bilaga I

Handledar- och instruktörsutbildning (kap. 12)

ÖGY:s förslag om en kraftigt ökad arbetsplatsförläggning av utbildningen
och modulindelade kursplaner förutsätter att den personal ute i arbetslivet
som skall samverka med skolan vad gäller att planera, genomföra och följa
upp undervisningen måste vara väl förtrogen såväl med skolans målsätt-
ning som med det aktuella ämnesområdet. Detta ställer krav på utbild-
ningsinsatser för dessa personer.

Arbetsplatsens instruktör skall tillsammans med elevens lärare planera,
genomföra och följa upp den arbetsplatsförlagda utbildningen. Planeringen
kan bl. a. innebära att tillsammans med skolans personal diskutera vilka
moment, som lämpligen bör genomföras på arbetsplatsen, hur undervis-
ningen metodiskt skall läggas upp och hur befintlig utrustning och modul-
anpassade läromedel bäst kan utnyttjas. Utöver kunskaper om skolans
läroplaner, pedagogiskt intresse och god yrkeskunskap bör instruktören ha
en klar uppfattning om arbetsplatsen, dess mål och policy. Han/hon bör
dessutom vara intresserad av att dela med sig av sina kunskaper.

Enligt ÖGY är instruktörsutbildning så angelägen, att den bör vara
obligatorisk för utbildande företag. ÖGY föreslår att staten skall svara för
kostnaderna. Därmed anger också samhället syftet med och huvudsaklig
inriktning av utbildningen.

Signal- och planeringssystemet (kap. 13)

Utbildningsekonomiska utredningen konstaterade att de grundläggande
utbildningarna är ganska okänsliga för signaler om förändringsbehov. För-
ändringarna tar också lång tid att genomföra. Signalernas möjligheter att få
genomslagskraft varierar med skolform och typ av utbildning inom skolfor-
men.

Några synpunkter som framkommit vid ÖGY:s kontakter med centrala
yrkesnämnder, länsskolnämndsrepresentanter, skolledare, forskare m. fl.
är mer frekventa än andra. Det gäller i första hand:

Yrkesråden är viktiga instrument för den gymnasiala yrkesutbildningen.

Lokala och regionala SSA-råd har mycket begränsat värde för gymna-
sieskolans signalsystem.

Yrkesnämndernas möjligheter att påverka och att få adekvat informa-
tion har minskat avsevärt med det nya planeringssystemet, som innebär ett
decentraliserat beslutsfattande.

Flera av ÖGY:s delförslag förutsätter ett betydligt bättre samarbete
mellan de utbildningsplanerande myndigheterna och samarbetsorganen på
olika nivåer, som exempelvis:

Införandet av ett modulsystem för yrkesutbildningarnas karaktärsämnen

kopplat till tanken att innehållet i en modul skall kunna ändras relativt snabbt efter signaler från avnämarna.

Prop. 1987/88:102
Bilaga 1

Utökad arbetsplatsförläggning av undervisningen under årskurserna 1 och 2 med centralt resp. lokalt urval av moment som får resp. skall förläggas till arbetsplats.

Möjligheten att göra de tvååriga yrkesutbildningarna treåriga med det tredje året i huvudsak förlagt till arbetslivet.

Större möjligheter för yrkeslärarna att bedriva yrkesstudier och att vistas ute på arbetsplatserna inom ramen för skolans tillsynsansvar.

Utbildning av instruktörer/handledare.

Det nuvarande planeringssystemet för gymnasieskolan har tillämpats sedan läsåret 1983/84. Riksdagen fastställer preliminära ramar för gymnasieskolans organisation drygt två år före aktuell läsårsstart. Ramsystemet består av en direktram för alla direkt grundskoleanknutna studievägar och en ram, lilla ramen, för övriga studievägar. Direktramen är i sin tur uppdelad på olika sektorsramar och en ram för ospecificerade platser. Begreppet årselevplatser har införts för att man regionalt och lokalt skall kunna välja utbildningar av olika längd inom resp. sektor.

Sektorsramarna är mer eller mindre homogena till sin uppbyggnad. Den mest heterogena sektorn torde TI-sektorn vara med så vitt skilda studievägar som beklädnadsteknisk linje och elleteknisk linje inom sektorn. Till kommunernas uppföljningsansvar utgår statsbidrag i särskild ordning utan direkt koppling till planeringssystemet.

ÖGY:s förslag om introduktionsperioder inom ramen för yrkesutbildningen leder sannolikt till ett ökat behov av platser i direktramen. För att åstadkomma detta föreslår ÖGY att delar av statsbidragen till åtgärder inom kommunernas uppföljningsansvar förs över till anslaget för gymnasieskolan. I många stora och medelstora kommuner finns nämligen en tendens till att uppföljningsinsatserna håller på att utvecklas till ett parallellskolsystem. De främsta orsakerna härtill är det öronmärkta statsbidraget i kombination med en särskild organisation som kan vara skild från gymnasieskolan.

Med en samordning av resurserna för uppföljningsansvaret och gymnasieskolans dimensionering uppnås vidare följande fördelar:

beslutsprocessen förenklas

en helhetssyn kan anläggas på olika åtgärder för ungdomar under 18 år

planeringen kan bli mer långsiktig

resursutnyttjandet kan bli bättre.

På den centrala nivån har SÖ ansvaret för kursplaneutvecklingen och därmed för den kontinuerliga bevakningen av utbildningens kvalitet och för att signaler som tyder på att utbildningarna behöver moderniseras fångas upp. ÖGY föreslår att permanenta läroplansgrupper konstrueras med representanter för utbildningsmyndigheter och yrkesnämnder eller motsvarande branschparter. Varje läroplansgrupp bör ha representation från de branscher som naturligt hör samman med tanke på den nämnda utvecklingen mot vidgade yrkesområden. Det är vidare angeläget att forsk-

ningsanknytningen beaktas i samband med den löpande översynen av kursplanerna.

I det av ÖGY föreslagna modulsystemet ökar möjligheterna för signalerna att snabbt få genomslagskraft via läroplansgrupperna under förutsättning av att kursplanerna mera får karaktären av ramplaner. Vid sidan av arbetet med kursplanernas uppdatering bör de föreslagna läroplansgrupperna skaffa sig kunskap om läromedelssituationen, utrustningsfrågorna och utbildningens kvalitet. Detta förutsätter i sin tur att grupperna följer undervisningen via direkta skolbesök. Även fortsättningsvis bör det vara naturligt för länsskolnämnderna att agera via SÖ när signaler om förändringsbehov inkommer. Läroplansgruppernas och yrkesnämndernas utvärderingsarbete ute i skolorna bör integreras med resp. länsskolnämnds egna skolbesök på de aktuella studievägarna. En samplanering erfordras för att kunna följa upp en viss studieväg i flera län samtidigt under ett läsår.

På den lokala nivån gäller det i första hand att försöka skapa så goda betingelser för de olika utbildningarna som möjligt samt att på olika sätt nå hög kvalitet. Ett viktigt instrument i detta sammanhang är de lokala yrkesråden. Som tidigare nämnts förutsätter ÖGY:s förslag på flera punkter att yrkesrådets arbete aktiveras och utvecklas så att skolstyrelserna får ett så bra beslutsunderlag som möjligt.

I konsekvens med vad som föreslagits med avseende på läroplansgruppernas sammansättning bör även de lokala yrkesråden organiseras med resp. läroplansgrupp som förebild. Det blir då en naturlig kanal mellan central och lokal nivå med avseende på signaler m. m. Det bör ankomma på varje skolstyrelse att besluta om sådana förändringar som förstärker yrkesrådets ställning utan att rådskaraktären går förlorad. Viktiga förutsättningar för detta arbete är en viss medelstildelning från skolstyrelsens sida och att skolstyrelserna konsekvent använder sig av yrkesråden som remissinstans i de frågor som berör resp. studieväg eller studievägar.

Med hänvisning till yrkesrådets centrala roll enligt ÖGY:s förslag bör deras existens regleras av regeringen i skolförordningen. På detta sätt garanteras en kontakt mellan skolan och arbetslivet. Även komvux och utbildningen på den tekniska och ekonomiska linjen bör omfattas av yrkesrådets verksamhet.

Sektorerna rymmer inom sig artskilda studievägar från såväl kostnads- som arbetsmarknadssynpunkt. Dessutom motsvarar inte sektorsramarna naturliga sökandecområden för eleverna eftersom en elevs första-, andra- och tredjehandsval till gymnasieskolan ofta ligger på olika sektorer. ÖGY har tidigare föreslagit att elevernas val bör kunna tillgodoses i större utsträckning. Förutsättningarna härför torde öka om den nuvarande bindningen till sektorsramar upphör. Nu gällande ordning där länsskolnämnderna som ovan nämnts först efter beslut av SÖ kan överföra ett större antal icke utnyttjade årselevplatser från en sektor till en annan, medför dessutom en tidsutdräkt som många gånger försvårar den kommunala planeringen avsevärt.

ÖGY föreslår därför övergång till en totalram för antalet årselevplatser i gymnasieskolans direktram. Några större olägenheter uppkommer inte under förutsättning att studievägar som medför extremt höga kostnader

undantas. Om behov uppkommer bör statsmakterna styra dimensioneringen av såväl enskilda studievägar som linjeområden genom allmänna riktlinjer eller genom att ange ett högsta eller lägsta antal årslevplatser. Om planeringssystemet skall bli flexibelt bör utbildningens inriktning i så hög grad som möjligt påverkas genom målstyrning. Detta talar för att statsmakterna till SÖ och SÖ till länsskolnämnderna fördelar en totalram av årslevplatser. Länsskolnämnderna får genom statsmakternas uttalade prioriteringar ett bra underlag för att fördela den till länet medgivna totalramen på olika studievägar där centrala och lokala överväganden utifrån dimensioneringshänseende har sammanvägts. Med tanke på det regionala arbetsmarknadsbehovet är det viktigt att nämnderna har det instrument för styrning som startbidragen utgör.

Begreppet "linje" har kommit att ge intryck av högre kvalitet och status än "specialkurs". ÖGY har föreslagit likvärdigt innehåll av allmänna ämnen för alla yrkesinriktade studievägar – även specialkurser – som omfattar minst två läsår. Beteckningen bör då vara enhetlig. I valet mellan termerna studieväg och linje föredrar ÖGY den senare. ÖGY:s förslag att samtliga grundskoleanknutna studievägar skall innehålla allmänna ämnen, modulindelade kursplaner och arbetsplatsförlagd utbildning medför att tim- och kursplaner för dessa äldre utbildningar avvecklas och ersätts av nya.

Även fortsättningsvis torde huvuddelen av den gymnasiala utbildningen lokaliseras till gymnasieorterna. De studievägar som nu är placerade på icke g-ort omfattande minst ett läsår kan enligt våra tidigare förslag tillföras allmänna ämnen och i övrigt uppdateras så att likvärdig kvalitet på utbildningen erhålls. Nyetablering på icke g-ort bör bedömas med utgångspunkt från nuvarande regler som ger länsskolnämnderna eller SÖ möjlighet att inrätta yrkesinriktade linjer och specialkurser på icke g-orter.

Kostnader, statsbidrag och finansiering (kap. 14)

Omräknat i 1982 års priser har statens och skolhuvudmännens löpande kostnader för utbildningsväsendet under perioden 1970/71–1982/83 ökat från 31 miljarder till 45 miljarder kr. Utbildningskostnadernas andel av statsbudgeten har under den nämnda perioden minskat från 27% till 19%.

Från 1980-talets början har kostnadsökningen per elev stannat upp såväl i grundskolan som i gymnasieskolan. För gymnasieskolans vidkommande kan detta ha samband med såväl ökade elevkullar som vissa besparingsåtgärder. Kostnadsökningarna för statens sida har upphört medan kommunernas och landstingens utbildningskostnader fortsatt att öka.

För de elever som genomgår en linje inom den teknisk-industriella sektorn är samhällets kostnader i flertalet fall mellan 30 000 och 45 000 kr. per läsår. Motsvarande kostnader för en elev på treårig ekonomisk linje, fyraårig teknisk linje eller tvåårig distributions- och kontorsteknisk linje uppgår till ca 25 000 kr.

Kostnadsspridningen mellan olika skolhuvudmän är mycket stor, vad gäller såväl undervisnings, lokal-, läromedels- som utrustningskostnader. Statsbidragens andel av totalkostnaderna för gymnasieskolutbildning upp-

går för flertalet linjer i primärkommunal regi till mellan 45 och 50 procent av samhällskostnaderna. Därvid har hänsyn tagits till effekter av såväl drift- som investeringsbidrag.

ÖGY:s förslag bygger på att nuvarande statsbidrag för inbyggd utbildning tas i anspråk för såväl kvalitativa som kvantitativa insatsökningar vad gäller skolförlagd undervisning. Vidare bygger förslaget på att det resursbehov som därutöver uppkommer kan täckas dels genom motsvarande minskning av arbetsmarknadsdepartementets budget, dels genom omfördelning av medel inom utbildningsdepartementets budget från anslaget för uppföljningsverksamhet. ÖGY har därvid räknat med att en stor del av arbetsmarknadsåtgärderna för ungdomar under 19 år (dvs. uppföljningsansvaret, ungdomslag och rekryteringsstöd) kommer att kunna avvecklas.

För de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen svarar enligt ÖGY:s förslag i princip arbetslivet, dvs. näringsliv samt stat, kommuner och landsting i deras egenskap av arbetsgivare. En betydande del av de kostnader som därvid uppkommer finns redan i dag i annan form, t. ex. arbetsplatsförlagd utbildning utan statsbidrag, kostnader för uppföljning och inskolning samt i många branscher avtalsreglerad färdigutbildning.

Reformering av yrkesutbildningen – genomförande (kap. 15)

Översynen av den gymnasiala yrkesutbildningen har skett i ett fruktbart samarbete mellan utbildningsmyndigheter, skolhuvudmän och arbetsmarknadens parter. På många områden innehåller ÖGY:s förslag, principer och riktlinjer för fortsatt arbete. Dessa måste ytterligare konkretiseras och exemplifieras. Yrkesutbildningen har en komplicerad struktur med inslag av såväl förordnings som avtalsreglerade områden och frågorna berör flera departement och myndigheter.

Detta arbete kräver nära kontakt med arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen. En interdepartemental grupp som också innehåller representanter från SÖ, arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen bör därför samordna reformarbetet och utgöra en naturlig fortsättning på det arbete ÖGY genomfört.

Många av ÖGY:s förslag avseende yrkesutbildningen är av mer principiell karaktär och avsedda att utgöra riktlinjer för en fortsatt verksamhet som först efter genomfört kursplanearbete kan leda till genomgripande förändringar av den gymnasiala yrkesutbildningen. Vissa förslag kan dock genomföras mer eller mindre direkt.

Några av ÖGY:s förslag bör genomföras med början läsåret 1987/88 men flertalet först från 1988/89. Det föreslagna tredje året kan därmed första gången genomföras tidigast läsåret 1990/91.

Efter remiss har yttranden över betänkandena (SOU 1986: 2 och 3) avgetts av

Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ), centrala studiestödsnämnden (CSN), skolöverstyrelsen (SÖ), statens institut för läromedelsinstanser (SIL), statskontoret, riksrevisionsverket (RRV), statistiska centralbyrån (SCB), statens arbetsgivarverk (SAV), arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), socialstyrelsen, styrelsen för arbetsmarknadsutbildning, samtliga läns skolnämnder samt utbildningsenheten vid länsstyrelsen i Norrbottens län, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Centralorganisationen SACO/SR, Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Lantbrukarnas Riksförbund, Elevorganisationen i Sverige, Handikapporganisationernas Centralkommitté, Småföretagens riksförbund (f. d. Sveriges Hantverks- och Industriorganisation Familjeföretagen), samtliga landstingskommuner samt Vårdskoleförbundet i Göteborg, Arvidsjaurs kommun, Arvika kommun, Bodens kommun, Bräcke kommun, Borlänge kommun, Borås kommun, Emmaboda kommun, Eskilstuna kommun, Falkenbergs kommun, Gotlands kommun, Gävle kommun, Göteborgs kommun, Hallstahammars kommun, Halmstads kommun, Haninge kommun, Helsingborgs kommun, Hudiksvalls kommun, Härnösands kommun, Jönköpings kommun, Karlshamns kommun, Karlskrona kommun, Kungsbacka kommun, Köpings kommun, Linköpings kommun, Ludvika kommun, Luleå kommun, Lycksele kommun, Malmö kommun, Marks kommun, Mora kommun, Mölndals kommun, Norrköpings kommun, Norrtälje kommun, Olofströms kommun, Rättviks kommun, Sandvikens kommun, Skellefteå kommun, Stockholms kommun, Strömsunds kommun, Sundsvalls kommun, Söderhamns kommun, Södertälje kommun, Tidaholms kommun, Torsby kommun, Trollhättans kommun, Umeå kommun, Upplands Väsby kommun, Uppsala kommun, Vara kommun, Västerås kommun, Älmhults kommun, Ängelholms kommun, Örebro kommun, Östhammars kommun, Östersunds kommun, Centerns ungdomsförbund, Kommunistisk ungdom, Moderata ungdomsförbundet, och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund. (Summa 121 st.)

Yttranden har dessutom inkommit från:

Försvarets skolenhet, Handelslärarföreningen 138, Arbetsgruppen lärare i allmänna ämnen vid Birgittaskolan i Linköping, Svenska Facklärarförbundets lokalavd. Halmstad-Hylte, Kursdeltagare i Samverkan-kursen vt -86 vid Göteborgs universitet, Hushållslärare på Palmcrantzskolan i Östersund, Skolförvaltningen i Östersunds kommun, Sveriges Förenade Studentkårer, Handarbetets vänner Licism, Vävlärarnas Riksförbund, Syo-funktionärerna i Haninge, Kuratorerna inom uppföljningsverksamheten i Stockholms län, Konsumentnämnden i Södertälje kommun, Centerns Skaraborgs distrikt, Hässleholms kommun, skolstyrelsen, VVS-branschens yrkesnämnd, Lidköpings kommun, skolstyrelsen, Länsstyrelsen i

Uppsala län, försvarsenheten, Utbildningsrådet för Hotell och Restauranger, Projektgrupp vid Furulundsskolan, Sölvesborg, Marianne Nilsson för Vävlärarnas Riksförening, Brigitta Montan, Leksand, Sveriges Civilingenjörsförbund, Kursdeltagare vid kurs i ämnet Kulturkunskap, Sundsvall, Landshövdingen i Kristianstads län, Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, Centerns Kvinnoförbund i Kristianstads län, Kraftindustrins Utbildningsråd, Centerns Kvinnoförbund, Kronobergs distrikt, Syo-funktionärerna i Sala-Heby kommuner, Leksands skolkontor, Kerstin Holmström, Löberöd, Sveriges Skolkuratorers Förening, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Norra Vuxengymnasiet i Göteborg, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Hushållslärarnas riksförening, Svensklärarna på Parkskolan i Hallstahammar, Linjenämnden för skogsmästar- och skogsteknikerlinjerna, Klippans gymnasieskola, Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund, VÄV -86, Vilundaskolan i Upplands Väsby, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Sveriges leg. Optikers Riksförbund, Kommunernas ungdomscentrer, Centern i Växjö kommun, Biologilärarnas förening i Karlstads kommun, Kronobergs läns hemslöjdsförening, Parkskolan i Hallstahammar, Alingsås kommun, Föreningen Föreståndare inom social service, Ungdomscentrum i Upplands-Bro kommun, Klippans kommuns skolstyrelse, Husmodersförbundet hem och samhälle, Centerns kvinnoförbund, Kungsängsskolan, Agronom Josefine Lärn-Nilsson, Konsumentverket, Botkyrka kommun, Överbefälhavaren, Yrkesutbildningens lärarförening, Köpmannaförbundet, Centerns kvinnoförbund i Norra Älvsborg, Föreningen lärare i samhälls- och socialkunskap, Skolstyrelsen i Kristinehamn, Järfälla kommun, Svenska Föreningen för Studie- och Yrkesvägledning, Kalix kommun, Ungdomscentrum i Södertälje, Kommunernas Bergslagsarbete, Adjunkt Olof Melin, Kristianstad, Skövde kommun, Fredrika-Bremer-Förbundet, Lärare vid Stjerneskolan i Torsby, Föreningen Lärare i Religionskunskap, Domänverket, Lärare vid Palmerantzskolan i Östersund, Kooperationens Förhandlingsorganisation, Ljusdals kommun, Malmö energiverk, Lantbrukets, Skogsbrukets och Trädgårdsnäringens Yrkesnämnder, Studierektor Lisbeth Rosander vid Märstagskolan och Inger Pirinen, Gångsätra skola i Lidingö, Styrelsen för Psykologiskt Försvar, Monica Sommarström, Rättviks lantbruksskola, Riksförbundet Hem och Skola, Sveriges sjuksköterskeelevers förbund, Kooperativa Förbundet, Lärarnas Riksförbund, Markaryds kommun, Svenska kyrkans nämnd för Undervisning och Utbildning, Skaraborgs Husmodersförbund Hem och Samhälle, Arbetsgivarföreningen SFO, Kooperativa institutet, Svensklärföreningen, Knut Karlsson, Älmhult, A-L Skoog, SYO-konsulent och Anita Cousins, speciallärare, Margaretha Bangsgaard, Almåsskolan i Borås, Lantbrukarnas Riksunngdomskontakt, Styrelsen för Essingeöarnas socialdemokratiska förening, Svenska facklärarförbundet, Norrbottens Husmodersförbund i Malmberget.

En studie i Gävleborgs län, genomförd under oktober – december 1986

Bakgrund

Många remissinstanser har i sina yttranden över ÖGY:s förslag påpekat att möjligheterna att genomföra arbetsplatsförläggning och att åstadkomma nyinlärn timer av utbildningsmoment är beroende av flera faktorer. Problem kan t. ex. uppstå i glesbygd och på orter med ett mycket ensidigt näringsliv. Konkurrens mellan olika praktikformer och det lokala arbetslivets inriktning kan medföra svårigheter att garantera eleverna en tillfredsställande utbildning i företagen. Därför har från flera håll framförts önskemål om att fallstudier genomförs speciellt i delar av landet där svårigheter att genomföra ÖGY:s förslag kan förväntas.

Bl. a. har läns skolnämnden och flera kommuner i Gävleborgs län i sina yttranden framfört betänkligheter mot arbetslivets möjligheter att ta emot elever i den omfattning som ÖGY föreslagit. På grund av glesbygdsförhållanden inom delar av länet samt en allmänt svag arbetsmarknad med mycket hög ungdomsarbetslöshet bedömdes förutsättningarna – att genomföra en arbetsplatsförlagd utbildning i stor skala vara förenad med svårigheter. Utbildningsdepartementet fann det därför angeläget att i samarbete med läns skolnämnden i Gävleborgs län, samtliga kommuner och landstinget genomföra en studie avseende möjligheterna till arbetsplatsförläggning inför det fortsatta beredningsarbetet. Studien ägde rum under den senare delen av hösten 1986.

Inventeringsarbetet

Den 20 oktober 1986 inleddes förberedande diskussioner för att klargöra om förutsättningar fanns för inventering av platstillgången. Företrädare för utbildningsdepartementet, läns skolnämnden, länsstyrelsen, länsarbetsnämnden, landstinget, det regionala SSA-rådet, kommunerna och Svenska kommunförbundets länsavdelning deltog i överläggningarna. De närvarande enades om att en inventering både var angelägen och möjlig att genomföra. På grund av kommunernas varierande storlek och resurstillgångar fanns det emellertid inte förutsättningar att besluta om en enhetlig modell för arbetets genomförande. För att bistå kommunerna i sitt arbete bestämdes att departementet skulle ta fram bl. a. blanketter, informationsmaterial och enkätunderlag samt att läns skolnämnden skulle ansvara för samordningen inom länet.

Ytterligare information om inventeringen ansågs nödvändig och även en fördjupad diskussion kring arbetsuppläggn ingsen bedömdes vara angelägen. Därför inbjöds till en konferens den 30 oktober då även representanter för parterna på arbetsmarknaden deltog.

Härvidlag åtog sig samtliga kommuner i länet samt landstinget att göra en totalinventering av arbetslivets möjligheter att ställa utbildningsplatser till gymnasieskolans förfogande med siktet inställt på 90-talets början.

Tidigare använda undersökningsmetoder och befintliga resurser skulle utnyttjas. Åtgärdsprogram för att nå alla tänkbara arbetsplatser och för att få hög svarsfrekvens diskuterades. Möjligheter och problem listades. En tidsplan med siktet på slutrapportering i december fastställdes. Man utsåg kontaktpersoner i kommunerna, landstinget, länsskolnämnden och utbildningsdepartementet.

Under november månad kontaktades företag och institutioner via olika kanaler utifrån kommunernas skilda förutsättningar och näringslivets varierande struktur. Några kommuner valde att skicka ut enkäter och informationsmaterial och därefter per telefon kontakta arbetsgivare som inte inom rimlig tid besvarade frågorna. Genom att även skicka enkäter och förfrågningar till företag inom branscher som hittills inte etablerat kontakter med ortens gymnasieskola erhöll man ytterligare ett antal intressanta svar. Detta visar att det i vissa fall kan finnas en betydande icke utnyttjad potential i arbetslivet. Sådana nyupptäckta platser kan utgöra en viktig bas för ett breddat utbildningsutbud. Eller också kan platserna utnyttjas av grannkommunens elever.

Andra kommuner genomförde undersökningen genom personliga besök på samtliga arbetsplatser. En tredje metod som valdes av några innebar antingen telefonförfrågningar, personliga besök eller skriftlig information. För att nå ut med nödvändig information och för att få ett högt svarsdeltagande gav parterna på arbetsmarkanden på olika sätt sitt stöd till inventeringen. Lokalradion och pressen visade också stort intresse för undersökningen.

Den 5 december genomfördes i Gävle en preliminär avrapportering i huvudsak med syftet att orientera berörda om läget inför den avslutande rapporteringen. Utöver kommun- och landstingsföreträdare, företrädare för arbetsmarknaden, länsmyndigheter och departement medverkade även landshövdingen. Sammanlagt deltog ca 55 personer.

Vid den slutliga redovisningen den 12 december 1986 i Stockholm då även representanter för industri- och arbetsmarknadsdepartementen deltog överlämnade kommunerna och landstinget sina inventeringsresultat till utbildningsdepartementet. Alla gavs samtidigt möjlighet att muntligt kommentera det genomförda arbetet och det uppnådda resultatet. Flera deltagare framhöll vikten av att man i det fortsatta analysarbetet ser resultatet i första hand som en viljeinriktning från arbetslivets och skolhuvudmännens sida. Representanter för skolhuvudmännen klargjorde också att man gärna vill medverka i det fortsatta reformarbetet och att man är nyfiken på fortsättningen.

Arbetsmarknaden i länet

Gävleborgs län omfattar Gästrikland med kommunerna Gävle, Hofors, Ockelbo och Sandviken samt Hälsingland med kommunerna Bollnäs, Hudiksvall, Ljusdal, Nordanstig, Ovanåker och Söderhamn med en sammanlagd befolkning av 290 500 invånare. Länet kan karaktäriseras som ett övergångsområde mellan Mellansverige och Norrland omgivet i väster och

norr av vidsträckta skogsområden och i öster av Bottenhavet. I söder begränsas länet av Dalälven.

De befolkningstätaste områdena finns i länets södra del där Gävle med sina 87 800 invånare dominerar. Utpräglad glesbygd förekommer i de nordligaste kommunerna.

Antalet sysselsatta i offentlig förvaltning och i tillverkningsindustri är ungefär lika många dvs. ca 40 000 personer inom resp. område. Privata tjänster och varuhandel omfattas båda av något färre än 15 000 personer. Samfärdsl, jord- och skogsbruk samt byggnadsverksamhet bildar en tredje grupp där sysselsättningen för resp. bransch är ca 7 500.

Uppgifterna är hämtade ur "Trendframskrivning av branschutvecklingen i Gävleborgs län". (1986-12-10)

Branscherna utvecklas mycket olika. Inom offentlig förvaltning ökar sysselsättningen procentuellt i betydligt lägre takt än tidigare. Tillverkningsindustrin fortsätter att tappa sysselsättning. Privata tjänster ökar mest procentuellt, men räknat i antal jobb blir inte ökningen särskilt stor. Enligt länsarbetsnämndens trendframskrivning rör det sig om ca 190 nya jobb/år. Sysselsättningen inom jord- och skogsbruk samt inom byggnadsverksamheten förväntas sjunka ytterligare något under 90-talet.

Vid en bedömning av utvecklingen fram till år 2 000 kan det förväntas en nedgång för industrin och en liten ökning för tjänstesektorn. Erfarenheterna visar dock att framtidsbedömningar kan förändras ganska kraftigt på kort tid när t. ex. konjunkturerna förändras eller ny teknik kan etableras.

Gävleborgs län kommer också fortsättningsvis att påverkas av "suget" från arbetsmarknaden i Stockholm som har ca 20-25 % av alla anmälda lediga platser i landet. Motsvarande siffror för Gävleborgs län är 2 %.

Andelen arbetslösa i Gävleborgs län överstiger klart rikets snittsiffror. Speciellt bekymmersam är situationen för ungdomar där t. ex andelen 18-19-åringar i ungdomslag är dubbelt så hög som rikssnittet.

För att vända länets nedåtgående trend och öka sysselsättningen har bl. a. landshövdingen tillsammans med företag, myndigheter och utbildningsanordnare föreslagit en rad åtgärder. Ökad satsning på högskolan blir nödvändig liksom insatser inom forskning och utveckling. Teknikspridning och datakommunikation måste utvecklas. Satsning på turism och på små och medelstora företag är andra angelägna åtgärder.

Studievägar m. m.

Inventeringen i länet har omfattat följande linjer med tillhörande grenar och dessutom ett antal här ej angivna specialkurser.

Sektor	EM	TN	TI	VSK	JST
Linje	Dk/Hk	Du	Ba,Be,Et,Fo,Li, Pr,Tr,Ve	Ss,Vd, Ko	Jo,Sb

Gymnasieenheter finns i Bollnäs, Gävle, Hofors, Hudiksvall, Ljusdal, Sandviken, Söderhamn.

I kommunerna och landstinget har ett varierande antal personer engage-

rats. Eftersom arbetet organiserades utifrån de lokala förutsättningarna har olika personalkategorier anlitats för skilda uppgifter.

Prop. 1987/88:102
Bilaga 3

1. beredskapsarbetande ungdomar
2. lärare
3. näringslivssekreterare
4. planeringssekreterare
5. politiker
6. praktiksamordnare
7. rektorer
8. skolchefer
9. SSA-sekreterare
10. studierektorer
11. utbildningschefer
12. utredningssekreterare

Många intygar att kontakterna med arbetslivet varit stimulerande och att man under arbetets gång upptäckt många möjligheter att utveckla sin egen organisation och verksamhet.

Sammanställning av kommunrapporterna

Beträffande möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildning råder det mycket skiftande förutsättningar mellan länets södra, mellersta och norra delar.

I det södra området kring Gävle och Sandviken finns ett antal stora företag inom järn- och stålverksbranschen. Verkstadsindustrin är väl representerad. De geografiska avstånden mellan gymnasieskolorna och arbetsplatserna är i allmänhet korta. Redan i dag förekommer ett väl utbyggt kontaktsystem mellan skola och arbetsliv med omfattande inslag av praktik och inbyggd utbildning. Inte heller Hofors redovisar några större svårigheter att klara sin situation. Från Ockelbo kommun framförs att det relativt begränsade arbetslivet med ett litet antal mindre företag redan är hårt belastat av skolans övriga praktikformer.

Det mellersta området, Ovanåker – Bollnäs – Söderhamn, domineras av trä- och massaindustrier samt av ett antal för området betydelsefulla verkstadsföretag. I Ovanåkers kommun förekommer i allmänhet många mindre arbetsplatser med god spridning över flera branscher. Söderhamnsområdet har under senare år drabbats hårt av företagsnedläggelser. Samarbete mellan berörda kommuner har påbörjats för att gemensamt utveckla näringslivet och utbildningsmöjligheterna. Förutsättningarna att genomföra ÖGY:s intentioner bedöms vara goda även om elevernas resor både kommer att ta tid och kosta pengar.

Skogsbranschen med därtill hörande avverkningsplatser, transporter och förädlingsindustrier sysselsätter många i länets nordligaste del, framför allt i inlandet. Längs kusten förekommer dessutom både verkstads- och elektronikindustrier lokaliserad i huvudsak till Hudiksvallsområdet. Både Ljusdals och Nordanstigs kommuner kännetecknas för övrigt av småskalig verksamhet med inriktning mot service och underhåll. Avstånden mellan arbetsplatserna och de båda gymnasiskolorna blir i flera fall mycket stora.

Svårigheter kan förutses när det gäller möjligheterna att utnyttja tillgängliga arbetsplatser. Genomförandet av ökad arbetsplatsförläggning bedöms kunna ske även om problemen i den norra delen tycks vara större än i övriga delar av länet.

Vid en *branschvis analys* av de inlämnade rapporterna finner man att vissa gemensamma problem redovisas. Kommunerna rapporterar att svårigheter kan förväntas inom i huvudsak tre områden.

Byggnadsbranschens speciella struktur med bl. a. objektsanställning och konjunkturkänslighet gör det extra svårt för företagen att i dag ange det antal utbildningsplatser som kan ställas till förfogande en bit in på 90-talet.

Även inom det *fordonstekniska* utbildningsområdet råder osäkerhet om tillgången till utbildningsplatser. Flera kommuner redovisar ett visst underskott.

Trots tidigare relativt goda kontaktnät och ett väl utvecklat samarbete mellan skolan och *verkstadsindustrin* kan det på några orter bli svårigheter att tillgodose behovet. Andra redovisar däremot ett överskott av platser.

Trots förekommande problemområden finns det förhoppningar om att ytterligare information och andra insatser kan leda till att ÖGY:s förslag eventuellt med vissa ändringar kan förverkligas. "Frapperande är den goda viljan att ställa platser till förfogande". Lösningen kan i några fall vara att eleverna föredrar alternativkurser i åk 3 i stället för arbetsplatsförlagd utbildning. Antalet 16-åringar sjunker dessutom under hela 90-talet, vilket också hjälper upp situationen.

Farhågor uttrycks för att alla elever i en klass inte samtidigt kan erbjudas plats i arbetslivet. Detta kan leda till att lärarnas fortbildningsmöjligheter enligt ÖGY:s intentioner äventyras. Dessutom kan man nu inte uttala sig om kvaliteten på platserna. Till vissa utbildningar gäller t. ex. länsrekrytering, vilket kan leda till att platserna blir utspridda över mycket stora områden. För eleverna kan det i sådana fall bli ökade logikostnader då hemort, gymnasieort och "praktikort" är tre skilda platser.

Landstinget i Gävleborg är huvudman för vårdutbildningarna samt jord- och skogsbrukslinjerna medan primärkommunerna har ansvaret för den sociala servicelinjen.

Även om utbildningsanordnarna inom vårdområdet årligen samordnar utbildningsplaneringen, går det inte alltid att undvika kollisioner mellan olika elevgrupper ute på praktikplatserna. I vissa fall har det hittills varit omöjligt att tillgodose det samlade behovet på grund av brist på praktikplatser.

Satsningen på primärvård och öppen psykiatrisk vård samt reduceringen av sjukhusvården medför att antalet utbildningsplatser minskar samt att den geografiska spridningen av utbildningsplatserna ökar. Detta kan i vissa fall leda till svårigheter, resorna för lärare och elever blir långa. Kommunikationsnätet utgör dessutom i vissa fall en begränsande faktor.

Inom omsorgsverksamheten går utvecklingen mot ett ökat eget boende samtidigt som vårdhemmen successivt avvecklas, något som kan leda till att tillgången på utbildningsplatser blir mindre och att spridningen troligen ökar.

I socialtjänstlagen, omsorgslagen och hälso- och sjukvårdslagen uttrycks behovet av en helhetssyn på den enskilde individen.

Mycket talar därför enligt landstinget för att utvecklingen går mot en gemensam basutbildning i åk 1 och 2. I åk 3 kan en uppdelning ske på å ena sidan hälso- och sjukvård och å den andra sidan social service. De föreslagna alternativkurserna i åk 3 bör alla komma till stånd, även om vissa endast kan erbjudas vid ett fåtal av länets gymnasieskolor.

Det framtida behovet av platser för beredskapsarbetare är ovisst liksom för vuxenutbildningen och andra utbildningsformer. Landstinget utgår från att den arbetsplatsförlagda delen i åk 1 och åk 2 ej får överstiga 10–20 % och att ett stort utbud av alternativkurser i åk 3 blir nödvändigt.

Även om det är svårt att i dag exakt beräkna det framtida behovet av utbildningsplatser inom vårdsektorn bedömer landstinget att tillgången på platser ändå skall bli tillräcklig. Samma bedömning är rimlig att göra för sociala servicelinjen, då primärkommunerna i sina rapporter redovisar tillräckligt många platser.

Lantbruksskolan i Arbrå förfogar i dag över 36 praktikgårdar och behöver 60 på 90-talet. Man anser att det går att få fram tillräckligt många platser. Platserna blir spridda över ett stort område och eleverna måste inkvarteras hos jordbrukarna.

För att bereda eleverna möjlighet att följa "jordbruksårets" samtliga växlingar föreslås att läsårstiderna blir mera flexibla. Höstterminen skulle t. ex. kunna börja redan vecka 32 i stället för som nu vecka 34.

Från skogsbruksskolan i Ljusdal efterlyser man ett klarläggande av arbetsgivaransvaret och försäkringsfrågorna. Problemen inom skogsområdet bedöms bli många bl. a. pekar man på de arbetsskaderisker som är förenade med skogsavverkning. Skogsmaskinerna övergår allt oftare i arbetstagaräggande, vilket begränsar företagets möjligheter att anordna en allsidig färdighetsträning.

Man konstaterar dock att det kan finnas tillräckligt många platser om övningsmomenten begränsas till beståndsanläggning och motsvarande arbeten.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis ger platsinventeringen en betydligt ljusare bild av arbetslivets möjligheter att ta emot elever än vad remissvaren tidigare gett uttryck för. Resultatet av inventeringen pekar mot att näringslivet och arbetslivet i övrigt har ett starkt intresse av att bereda gymnasieeleverna utbildningsplatser i arbetslivet och att ÖGY:s förslag således i dessa delar bör kunna förverkligas.

Av kommunernas rapporter framgår emellertid i några fall att svaren innehåller en viss grad av osäkerhet.

Inventeringen har genomförts under tidspress vilket bl. a. kan ha lett till bristfällig information till ett antal arbetsgivare. Det kan därför förhålla sig så att inte alla arbetsgivare med säkerhet i alla delar varit medvetna om vad de tagit ställning till. Många faktorer som påverkar platstillgången är dessutom av förklarliga skäl ännu inte klarlagda. Först i det fortsatta

kursplanearbetet blir det möjligt att exakt fastställa vad som kan förväntas av arbetslivet.

Slutsatsen av inventeringen blir således att arbetslivet både vill och kan ställa upp med tillräckligt många platser. Förutsättningarna varierar emellertid dels mellan olika branscher och dels mellan olika kommuner. Viljan bland berörda är stark och alla är beredda att efter förmåga medverka till att eleverna erbjuds tillfredställande utbildningsmöjligheter.

Prop. 1987/88: 102

Bilaga 3

En studie genomförs inom utbildningsdepartementet i samarbete med nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet i mars 1987.

Bakgrund

I det följande redovisas en samhällsekonomisk kostnads intäktskalkyl av ÖGY:s huvudförslag. Kalkylens beräkning avser förslaget att förlänga de tvååriga yrkesinriktade gymnasielinjerna med ett år och att förlägga en väsentlig del av tredje årets utbildning till arbetslivet. Beräkningarna bygger på vissa antaganden och rimlighetsbedömningar. Endast befintlig och allmänt tillgänglig statistik används.

En samhällsekonomisk beräkning av kostnader och intäkter som en planerad åtgärd eller en reform kan förväntas ge upphov till är ett viktigt bidrag till beslutsunderlaget. Man får därigenom bättre möjlighet att välja mellan olika tänkbara alternativ eller att bedöma de samhällsekonomiska konsekvenserna av en bestämd åtgärd. Beräkningarna i det följande uppskattar de samhällsekonomiska konsekvenserna av en utbyggnad av yrkesutbildningen i gymnasieskolan jämfört med att ingen utbyggnad sker.

Det går inte att genomföra varje åtgärd som vid en samhällsekonomisk beräkning uppvisar ett positivt netto. Det föreligger restriktioner av olika slag. I det nuvarande ekonomiska läget utgör statsbudgeten en i högsta grad reell restriktion. Det betyder inte att samhällsekonomiska beräkningar saknar betydelse. Behovet av en effektiv resurshållning är alltid angeläget. Den samhällsekonomiska kalkylen är därvid ett viktigt hjälpmedel.

Vid en skattning av de samhällsekonomiska konsekvenserna är det viktigt att inte endast kostnader och intäkter beaktas som är kvantifierbara eller mätbara i ekonomiska termer. Många av de åtgärder som samhället vidtar har välfärdsimplikationer som knappast kan åsättas ett värde i kronor. Förutom att höja den materiella standarden hos befolkningen syftar välfärdspolitiken till att stärka den enskildes livsförutsättningar i vid mening, öka samhällsengagemanget, stärka demokratin m. m. Särskilt när det gäller åtgärder på utbildningsområdet finns det anledning att framhålla att flera av de mål som eftersträvas karakteriseras av att de inte kan prissättas i vanlig ekonomisk mening. Det betyder att även om en samhällsekonomisk kalkyl av en planerad åtgärd pekar mot ett underskott kan den ge sådana positiva värden av icke ekonomisk natur att den likväl bör genomföras.

En politisk åtgärd kan påverka fördelningen av samhällets resurser mellan olika individer/grupper av individer. Hur en förändring, som leder till att en grupp förlorar och en annan grupp vinner på en åtgärd, skall värderas, kan sägas ligga utanför den samhällsekonomiska kalkylen.

Det betyder inte att de fördelningspolitiska aspekterna kan utelämnas. Den samhällsekonomiska kalkylen bör, för att vara fullständig, kompletteras med en redogörelse för hur den aktuella åtgärden påverkar inkomstfördelningen i samhället.

Det finns alltså skäl att uppmärksamma de begränsningar som gäller för

varje samhällsekonomisk kalkyl. Dess förtjänster ligger bl. a. i att man mot bakgrund av en ekonomisk modell dels tvingas att tänka efter och sortera alla de direkta och indirekta effekter som en åtgärd kan tänkas ge upphov till, dels får en uppfattning om de olika effekternas styrka.

Man får också klart för sig att en reform visserligen medför kostnader för samhällsekonomin men inte sällan kan den även generera inkomster. Den följande kalkylen visar att, beaktande av de antaganden som görs, ett genomförande av ÖGY:s förslag är förknippat med en ganska betydande samhällsekonomisk vinst. Det är ett viktigt resultat av beräkningen. Men kalkylen ger också värdefull information om olika effekter som kan väntas på arbetsmarknaden, för andra grupper m. m., som kan kräva att kompletterande åtgärder vidtagas. Också detta är ett viktigt resultat av kalkylen.

Kalkylens innehåll

I fullständiga samhällsekonomiska kalkyler brukar man beräkna konsekvenserna på individnivå, för den offentliga sektorn och för samhällsekonomin i sin helhet. I det här sammanhanget begränsas beräkningarna till att avse effekterna för samhällsekonomin i dess helhet. Avslutningsvis anges vissa fördelningspolitiska konsekvenser.

En samhällsekonomisk kalkyl bör innehålla följande:

1. Identifiering av de samhälleliga kostnader och intäkter som följer av åtgärden. I det fall som skall studeras här jämförs en åtgärd, dvs. en förlängning av den gymnasiala yrkesutbildningen med att ingen åtgärd vidtas. De effekter som kan väntas uppstå är dels direkta, dels indirekta.
2. Uppskattning av förslagets konsekvenser i ekonomiska termer. Vanligt är att försöka beskriva hur den totala produktionen, BNP, påverkas.
3. Bestämning av en diskonteringsränta för att kunna jämföra kostnader och intäkter som uppstår under olika tidsperioder. Valet av räntesats är inte självklart och i den ekonomiska litteraturen kan man hitta många argument för än den ena, än den andra räntesatsen.

Samhällsekonomiska kostnader

En första fråga är vilka effekter ÖGY:s förslag får på rekryteringen till gymnasieskolan. Ökar eller minskar intresset för gymnasiala studier, kommer fördelningen av de studerande mellan teoretiska linjer och yrkesinriktade linjer att förändras etc. Också frågan om hur rekryteringen till högskolan påverkas av ÖGY:s förslag kan ha samhällsekonomiska konsekvenser.

För enkelhetens skull antas i det följande att ÖGY:s förslag inte medför några förändringar i rekryteringen till gymnasieskolan. Beräkningarna byggs vidare på det relevanta som ÖGY:s egna beräkningar utgår ifrån.

De kostnader för samhällsekonomin som ÖGY:s förslag för med sig är i huvudsak direkta dvs. direkt knutna till förlängningen och omorganiseringen av den gymnasiala yrkesutbildningen. De viktigaste kostnadsposterna är följande:

1. Produktionsbortfall på grund av minskad livsarbetstid med ett år för de ungdomar vars gymnasiestudier förlängs med ett år.

2. Produktionsbortfall till följd av instruktörernas behov av utbildning.
3. Produktionsbortfall till följd av instruktörernas direkta handledning av eleverna i arbetslivet.
4. Kostnader för ytterligare lärartimmar i gymnasieskolan.
5. Övrigt, som eventuella lokal- och utrustningsinvesteringar i gymnasieskolan och ett eventuellt investeringsbehov i näringslivet för den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen.

Kommentar

1. Minskad produktion till följd av minskad livsarbetstid. ÖGY räknar med att ca 60 000 elever kommer att gå ett tredje år på de yrkesinriktade linjerna om förslaget genomförs. ÖGY utgår vidare ifrån att ca 20 procent av de ungdomar som i dag slutar en tvåårig utbildning går direkt vidare i en ettårig påbyggnadsutbildning. Det skulle betyda att ca 48 000 elever kommer att i förhållande till nuläget förlänga sina gymnasiala studier med ett år. För att få ett underlag för att bedöma dessa ungdomars alternativa verksamhet får man utgå från vad dessa ungdomar gör i dag efter avslutade tvååriga gymnasiestudier. Man kan anta att de gör något av följande:

- fortsatta studier
- värnplikt
- ungdomslag
- arbetslöshet
- sabbatsår/sjukskriven etc.
- förvärvsarbetar

Bara några få procent går direkt över till högskolan från de tvååriga linjerna (framför allt från vårdlinjen). En betydande del av pojkarna gör sin militärtjänst efter avslutade gymnasiestudier. För beräkningarna här har det ingen betydelse.

Hur stor andel av de ungdomar som slutar de tvååriga gymnasielinjerna som har sysselsättning är oklart. Om man antar att dessa ungdomars sysselsättningsgrad är densamma för samtliga sysselsatta, ca 80 procent, skulle ca 38 400 av ungdomarna i genomsnitt vara sysselsatta året efter avslutad tvåårig yrkesinriktad gymnasielinje. Antalet arbetslösa i den relevanta åldersgruppen kan uppskattas till drygt 3 000 (de statistiska uppgifterna avser 1986). Det skulle betyda att drygt 6 000 ungdomar efter avslutad tvåårig yrkesinriktad linje gör någonting annat än förvärvsarbetar eller söker arbete.

Av de 38 400 ungdomar som förvärvsarbetar är i genomsnitt närmare 12 000 i ungdomslag under året.

Utanför arbetsmarknaden	6 500
Arbetslösa	3 100
Sysselsatta	38 400
(därav ungdomslag 12 000)	(12 000)
Summa	48 000

Det innebär att 26 400 (38 400–12 000) ungdomar förvärvsarbetar på den öppna arbetsmarknaden. Det är inte rimligt att utgå från att dessa 26 400 ungdomar under sitt första år gör en helårsinsats. En del arbetar deltid. I

de flesta branscher finns avtal eller är praxis att ungdomarna innan de kan börja ett arbete genomgår en inskolningsperiod. Den varierar i omfattning från bransch till bransch och företag till företag. Industrins utredningsinstitut har beräknat den genomsnittliga inskolningstiden för arbetare i industrin till 2,9 månader 1984. Med all säkerhet är den inte kortare för de ungdomar som kom direkt från skolan. Om man utgår från att den genomsnittliga inskolningstiden för ungdomar är ca 3 månader och att de under den tiden inte gör en produktionsbidragande arbetsinsats och att några ungdomar arbetar deltid, kan det årliga produktionsbortfallet uppskattas till motsvarande en arbetsinsats av knappt 20 000 arbetstagare.

Enligt avtalet för metallindustriarbetareförbundets område är minimilönen för 18-åringar 40 kr. per timme. Enligt uppgift har de flesta 18-åringar en högre lön än avtalets miniminivå. Å andra sidan är lönen för 18-åringar lägre i en del andra branscher. Beräkningarna bygger på en timlön på 40 kr., vilket inklusive sociala avgifter ger en timkostnad på 56 kr. Med dessa uppgifter kan produktionsbortfallet uppskattas till 1,97 miljarder kr. Anser man att minimilönerna är för höga dvs. att de överskattar ungdomarnas produktionsbidrag, blir bortfallet i motsvarande mån lägre.

En särskild fråga är behandlingen av den produktion som skapas i ungdomslag. 1986 var i genomsnitt 23 800 ungdomar i åldern 18–19 år i ungdomslag. Enligt gällande regler arbetar de vanligen 4 timmar per dag till en ersättning av ca 35 kr. per timme, dvs. timkostnaden inklusive de sociala avgifterna är ca 49 kr. I det följande antas att ungefär hälften av ungdomarna, 12 000, i stället för ungdomslag kommer att fullfölja ÖGY:s tredje år. Om man antar att den genomsnittliga produktiviteten motsvarar hälften av timkostnaden, kan produktionsbortfallet uppskattas till ca 0,26 miljarder kr. Svårigheten att få en mer korrekt uppskattning av det faktiska produktionsvärdet i ungdomslag hänger samman med att arbetet nästan uteslutande avser arbetsuppgifter som inte existerar på den ordinarie arbetsmarknaden.

2. Minskad produktion till följd av utbildning av instruktörer. ÖGY räknar med ett behov av ett nytillskott på 9 000 instruktörer för den arbetsplatsförlagda utbildningen. Utbildningen av dessa instruktörer beräknas kräva en sammanlagd volym av 7 dagar per instruktör fördelad på 5 dagar år 1 och 2 dagar år 2. Ca 3 000 instruktörer skall utbildas per år. Kostnaden är dels bortfallet av lön, dels de insatser som behövs av lärare m. m. i själva utbildningen av instruktörerna. Ur samhällsekonomisk synvinkel blir med ÖGY:s antaganden kostnaderna försumbara.

3. Produktionsbortfallet till följd av instruktörernas handledningsinsatser. Enligt ÖGY skall instruktörerna göra en handledningsinsats motsvarande 2,5 veckotimmar per elev och vecka under det avslutande året. Det motsvarar ca 1 600 årsarbeten. Om instruktörerna i genomsnitt antas ha en lön plus sociala kostnader på 150 000 kr. om året blir värdet av det årliga produktionsbortfallet ca 240 milj. kr. I den utsträckning företagets nuvarande handledarinsatser bortfaller minskar kostnaden i motsvarande mån. Det kan vara rimligt att anta en ökad kostnad för bortfallen produktion motsvarande halva beloppet, dvs. ca 120 milj. kr.

4. Ökat behov av lärare i gymnasieskolan. Enligt ÖGY skall också det

tredje året innehålla vissa allmänna ämnen motsvarande i genomsnitt ca 7 timmar. Detta är en nettoökning av undervisningstimmar som kräver en ökad lärarinsats. Översiktligt kan behovet beräknas till ca 800 lärare (21-timmars-lärare). Samhällskostnaden är dels kostnader för lärarutbildning, dels den produktion som dessa lärare skulle kunna göra någon annanstans. Om man för enkelhetens skull antar att endast den senare alternativkostnaden bör beaktas, uppgår den årliga kostnaden till ca 120 milj. kr.

5. Ökat lokal- och utrustningsbehov i gymnasieskolan. Beloppet kan inte utan noggranna undersökningar preciseras. Kan dock antas bli begränsade.

6. Ökade investeringar i arbetslivet. Enligt ÖGY kommer den arbetsplatsförlagda utbildningen inte att medföra några kapitalkostnader.

Samhällsekonomiska intäkter

De viktigaste intäkterna är

1. Högre arbetsproduktivitet efter ytterligare ett års utbildning
2. Minskad arbetslöshet efter ett tredje gymnasieår
3. Minskad arbetslöshet hos andra grupper

De olika punkterna diskuteras var för sig i det följande:

1. Högre arbetsproduktivitet efter ytterligare ett års utbildning. ÖGY:s uppfattning, som stöds av arbetsmarknadens parter, är att sådana förändringar nu inträffar i arbetslivet att kraven både på allmänna kunskaper och yrkeskunskaper ökar. Förutsättningen för att ungdomarna skall kunna göra en fullgod arbetsinsats och för att svenskt näringsliv skall kunna hävda sig i en internationell konkurrens är att den svenska arbetskraften håller en hög utbildningsnivå. Bakom det resonemanget ligger tanken att ökade utbildningsinsatser leder till ökad produktivitet.

Både teoretiskt och empiriskt är det komplicerat att klarlägga detta samband. Den vikt som bl. a. näringslivet, näringslivets organisationer m. m. nu fäster vid de anställdas utbildning och kompetens kan emellertid tolkas som att det empiriskt föreligger ett starkt samband. Exakt vilken typ av kunnande och kompetens det är fråga om kan diskuteras. Mycket talar dock för att det är en kombination av ökade baskunskaper och mer yrkes- och näringslivsanknutna kunskaper. Enligt det synsättet skulle ÖGY:s förslag ligga ungefär rätt.

Det är inte möjligt att kvantitativt ange hur stor och varaktig produktionsökningen blir till följd av ÖGY:s tredje år. En viss vägledning ger några samtal med företrädare för de fackliga organisationerna som tyder på att en rimlig löneökning för de ungdomar som genomgått det tredje ÖGY-året ligger mellan 2 och 4 kr. per timme. Det skulle implicera en produktivtetsökning mellan 5 och 10 procent.

Är ett produktivitetsantagande på mellan 5 och 10 procent rimligt? De närmast jämförbara studier som föreligger gäller samhällsekonomiska kalkyler av effekterna av genomgången arbetsmarknadsutbildning. I en äldre studie konstateras en genomsnittlig bruttolöneökning på 10 procent för personer som genomgått arbetsmarknadsutbildning. I en senare studie pekar preliminära resultat på en produktivtetsökning på 11 procent och en sysselsättningsökning på 18 procent. Det finns likheter mellan ÖGY:s

tredje år och den utbildning som ges inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen. Samtidigt finns också skillnaderna som till exempel ett större inslag av allmänna ämnen liksom genomsnittligt sett yngre elever i den gymnasiala utbildningen. Med dessa reservationer och mot bakgrund av förhållandevis höga produktivitetstal som uppmätts för arbetsmarknadsutbildningen kan en antagen produktivitetsökning på mellan 5 och 10 procent till följd av ÖGY:s tredje år knappast anses vara tilltagen i överkant.

2. Minskad arbetslöshet efter ett tredje gymnasieår. Rimligtvis borde en mindre andel av de ungdomar som lämnar gymnasieskolan efter en treårig yrkesutbildning drabbas av arbetslöshet under sin yrkesverksamma period än de som har en tvåårig yrkesutbildning. Den bättre utbildningen leder till större valfrihet, lättare anpassning efter ändrade förhållanden etc., som bör innebära lägre risk för arbetslöshet och kortare arbetslöshetsperioder. Det finns också skäl att understryka det mindre framtida behovet av utbildningsinsatser till följd av den förlängda gymnasieutbildningen.

ÖGY:s tredje år bör således ha en sysselsättningseffekt, dvs. höja sysselsättningsgraden jämfört med nuläget under den förvärvsaktiva tiden för samtliga som studerar ett tredje år. I en av de ovan nämnda studierna har sysselsättningseffekten av arbetsmarknadsutbildning beräknats till 18 procent. Detta förefaller vara väl högt. Här antas, att av de 48 000 som genomgår ÖGY:s tredje år kommer arbetslöshet och annan frånvaro att vara av sådan omfattning att det motsvarar en långsiktig sysselsättningsgrad som ligger 2 procentenheter högre än den nuvarande genomsnittliga för samtliga sysselsatta. Det betyder att beräkningarna i det följande utgår från ca 39 360 helårssysselsatta och för enkelhetens skull heltidssysselsatta. Av dessa 39 360 skulle alltså ca 960 kunna hänföras till en direkt sysselsättningseffekt av ÖGY. Det bör påpekas att det antas, att efter genomgången ÖGY-utbildning bortfaller behovet av särskilda inskolningsinsatser för företagen eftersom en så stor del av utbildningen äger rum i arbetslivet.

3. Minskad arbetslöshet hos andra grupper. Det är ÖGY:s tredje år startar minskar utbudet på arbetsmarknaden med ca 48 000 ungdomar. Det motsvarar knappt hälften av det totala årliga nytillskottet av arbetskraft. Minskningen är permanent. Utgår man från att företagens rekryteringsbehov är oförändrat, kan olika effekter väntas uppstå. I ett läge med full sysselsättning torde en ökad konkurrens om arbetskraften leda till en press på lönerna, löneglidning och förstärkta inflationsimpulser. I ett läge med arbetslöshet bör det vara möjligt att öka sysselsättningen utan att löner och priser stiger.

Naturligast är att studera arbetslöshetens sammansättning i åldersgruppen 20–24-åringar. Arbetslösheten i åldersintervallet uppgår till ca 30 000 (1986). Ungefär 18 000 befinner sig i arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbete. Sammantaget är det alltså ca 48 000 ungdomar i åldern 20 till 24 år som står till arbetsmarknadens förfogande. Lägger man därtill antalet 19-åringar i ungdomslag, ca 12 000, blir det sammanlagt ca 60 000 ungdomar i åldersgrupperna strax över de gymnasiestuderande som står till arbetsmarknadens förfogande.

Hur många av dessa ungdomar kan rekryteras som ersättare för de

ungdomar som går det tredje ÖGY-året? En försiktig uppskattning är att ca 10 000, dvs. ungefär hälften av det minskade utbudet från gymnasieskolan av helårsarbetskraft på den öppna arbetsmarknaden, ersätts med rekrytering ur gruppen arbetslösa och i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Det betyder att den produktionsförlust som ÖGY:s tredje år ger upphov till minskar. (Det antas att den arbetsplatsförlagda utbildningen tredje året ej ger något produktionstillskott). Produktionstillskottets storlek beror på sådana faktorer som produktiviteten hos dessa 10 000, deras behov av inskolning etc. För enkelhetens skull antas att samtliga 10 000 arbetar heltid och helår, att inga särskilda kostnader är förknippade med anställningen och att timlönen är 40 kr., dvs. 56 kr. i timmen i total produktionskostnad, vilket är lågt. Med dessa utgångspunkter kan produktionstillskottet uppskattas till ca 1,0 miljarder kr.

Det kan hävdas att sysselsättningseffekten för åldersgruppen 19–24 år med tiden kommer att ebba ut. ÖGY-ungdomarnas produktivitetsförbättring är med det synsättet tillräckligt för att på sikt eliminera det produktionsbortfall som uppstår till följd av den förlängda utbildningen. Initialt skulle visserligen en viss minskad arbetslöshet bland exempelvis 20–24-åringarna kunna bli följden, men i ett längre perspektiv skulle en anpassning ske till den tidigare arbetslöshetsnivån.

Detta är ett statiskt synsätt. När det gäller arbetsmarknadsutbildning ser man i allmänhet de indirekta sysselsättningseffekterna för andra grupper än de som genomgår arbetsmarknadsutbildning som en av de mest positiva effekterna. Ofta är det också brist på utbildad arbetskraft som förhindrar företagets expansion och därmed ökad anställning av andra än bristgruppen. I ett dynamiskt perspektiv ger den ökade produktiviteten hos de ÖGY-utbildade och den ökade produktionen till följd av minskad arbetslöshet upphov till långsiktigt högre produktion, löneutrymme och sysselsättning, vilket, under förutsättning av i övrigt likartade förhållanden, annars vore möjligt.

Val av diskonteringsränta

I de följande beräkningarna används två olika reala diskonteringsräntor, bl. a. för att påvisa kalkylernas känslighet för valet av diskonteringsränta, på 4 resp. 6 procent. Dessa två räntesatser används bl. a. vid kalkyler över energiinvesteringars samhällsekonomiska kostnader och intäkter. I likhet med investering i utbildning är det fråga om investeringar av långsiktig karaktär, vilket kan tala för att här tillämpa samma räntesatser. Ungefär samma räntesatser tillämpas vanligtvis vid beräkningar av arbetsmarknadsutbildningens kostnader och intäkter.

Sammanfattning av kostnader och intäkter

Redovisningen ovan kan nu sammanfattas i tabellform. Tabell 1 redovisar de samhällsekonomiska kostnader som uppstår under ett år, år 1, när den gymnasiala yrkesutbildningen har förlängts med ett år och organiserats

enligt ÖGY:s modell. Som tidigare påpekats utelämnas kostnaderna för instruktörernas utbildning.

Prop. 1987/88:102
Bilaga 4

Tabell 2 visar de samhällsekonomiska intäkter som kan väntas uppstå och som redovisats ovan. Intäkter i form av ökad produktivitet och höjd sysselsättningsgrad uppstår under en längre tid; i princip under hela den yrkesverksamma perioden. Här antas effekten kvarstå i 10 år. Intäkterna har diskonterats till år 1. För att illustrera kalkylens känslighet redovisas fyra alternativa beräkningar med olika antaganden för produktivitetsutveckling och diskonteringsräntor.

Tabell 1. De årliga samhällsekonomiska kostnaderna av en förlängd gymnasial yrkesutbildning (miljarder kr.)

	Produktionsbortfall
Minskat utbud	1,97
Minskat ungdomslag	0,26
För instruktörerna	0,12
Ökat lärarbehov	0,12
Summa	2,47

Tabell 2. De samhällsekonomiska intäkterna diskonterade till år 1 av en förlängd gymnasial yrkesutbildning. Alternativa antaganden beträffande produktivitet (p) och diskonteringsränta (r). Jämförelse med kostnaderna enligt tabell 1 (miljarder kr.).

	Alt 1 p=10 % r=6 %	Alt 2 p=10 % r=4 %	Alt 3 p=5 % r=6 %	Alt 4 p=5 % r=4 %
Produktivitetsökning	2,79	3,07	1,39	1,53
Sysselsättningstillskott	0,77	0,84	0,73	0,81
Minskad arbetslöshet för andra grupper	1,00	1,00	1,00	1,00
Intäkt (summa)	4,56	4,91	3,12	3,34
Kostnad (enl. tabell 1)	2,47	2,47	2,47	2,47
Resultat	2,09	2,44	0,65	0,87

Sammanställningen i tabell 2 visar att samtliga alternativ redovisar ett överskott på mellan 700 och 2400 milj. kr. Med de antaganden som beräkningen bygger på är det samhällsekonomiskt lönsamt att förlänga den gymnasiala yrkesutbildningen med ett år enligt den modell som ÖGY föreslår. Ett alternativt sätt att uttrycka detta på är att ange den tid det tar innan reformen är betald (s. k. pay-offperiod). De fyra alternativen ovan, tabell 2, ger följande pay-offperioder:

Alternativ 1 4 år
Alternativ 2 3,5 år
Alternativ 3 7 år
Alternativ 4 5 år

I det mest gynnsamma fallet, alternativ 2, är reformen betald på ca 3,5 år, dvs. därefter genereras årligen en samhällsekonomisk intäkt på ca 2400 milj. kr. som ett resultat av den förlängda yrkesutbildningen. I det minst gynnsamma fallet dröjer det likväl inte längre än 7 år innan reformen är samhällsekonomiskt betald.

Den samhällsekonomiska kalkylen visar således att det är samhällsekoniskt lönsamt att förlänga den gymnasiala yrkesutbildningen enligt ÖGY:s förslag. Vilket av de fyra alternativ som här redovisas bäst avspeglar verkligheten är inte möjligt att på förhand avgöra. Det minst gynnsamma resultatet ger ett årligt överskott på närmare 700 milj. kr. I det fallet torde produktivitsantagandet vara tilltaget i underkant medan diskonteringsräntan sannolikt är något för hög.

Den samhällsekonomiska kalkylen ger också indirekt information om vissa effekter av ÖGY:s förslag som bör uppmärksammas. Exempelvis kan rekryteringsproblem uppstå för näringslivet i samband med att reformens tredje år träder i kraft, vilket bl. a. kan aktualisera vissa arbetsmarknadspolitiska insatser.

Av särskilt intresse är de fördelningspolitiska effekterna. I det följande skall endast ett förhållande uppmärksammas, nämligen de ekonomiska konsekvenserna för de familjer vars barn i fortsättningen kommer att gå i gymnasial utbildning i tre år i stället för som tidigare två år.

För de ungdomar som efter avslutad tvåårig yrkesutbildning i gymnasiet började förvärvsarbete innebär en förlängning av utbildningen med ett år att föräldrarnas försörjningsansvar förlängs med ett år. Man kan anta att en tredjedel av produktionsbortfallet till följd av minskat arbetskraftsutbud, dvs. ca 0,7 miljarder kr., går till ungdomarnas privata konsumtionsutgifter. Därtill kommer ungdomslagsersättningen varav, lågt räknat, hälften 250–300 milj. kr. går till ungdomarnas konsumtion. Det blir nu utgifter som måste bäras av ungdomarnas föräldrar. Även om föräldrarnas ökade kostnader blir lägre kommer det att ske en betydande omfördelning av konsumtionsutrymme från elevernas föräldrar till eleverna. Hushållens ökade kostnader kan röra sig i storleksordningen 15 000 till 20 000 kr. under det tredje gymnasieåret. Hur detta kommer att påverka familjernas intresse att låta sina barn fortsätta med gymnasiala studier är svårt att uttala sig om. Utan ekonomisk ersättning finns det risk för minskad studiebenägenhet. Å andra sidan visar kalkylen att det finns ekonomiskt utrymme för att kompensera familjerna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de viktigaste samhällsekonomiska aspekterna, bortsett från de immateriella värdena som är förknippade med utbildning, av att förlänga de tvååriga yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan är höjd produktivitet för dem som genomgår utbildningen, produktionsförluster på grund av minskat arbetskraftsutbud och produktionsökning genom minskad arbetslöshet och minskat antal personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Därtill kommer naturligtvis att ÖGY kan leda till en totalt sett effektivare organisation av den totala inskolnings- och inlärningsorganisationen, vars effekter bara delvis tagits hänsyn till i föreliggande kalkyl.

Förslaget får också vissa fördelningspolitiska konsekvenser. De som ekonomiskt förlorar blir ÖGY-elevernas föräldrar, vilka måste avstå konsumtionsutrymme under ytterligare ett år till gymnasiestuderande barn. Det finns också skäl att utgå från att det i första hand är fråga om relativt inkomstsvaga familjer. Att hela förslaget ger ett positivt samhällsekoniskt resultat indikerar dock att det finns utrymme för kompensatoriska

åtgärder för familjerna, såsom förlängt barnbidrag, höjt studiebidrag m. m.
Om inga åtgärder vidtas i den riktningen kan resultatet bli negativt för
studiebenägenheten efter grundskolan.

Prop. 1987/88:102
Bilaga 4

Förteckning över gymnasieskolans linjer och sektorer

Prop. 1987/88: 102
Bilaga 5

I gymnasieskolan finns 1987/88 följande 27 linjer

Minst treåriga linjer

Ekonomisk linje (treårig)	E
Humanistisk linje (treårig)	H
Naturvetenskaplig linje (treårig)	N
Samhällsvetenskaplig linje (treårig)	S
Teknisk linje (fyraårig)	T

Tvååriga teoretiska linjer

Ekonomisk linje	Ek
Musiklinje	Mu
Social linje	So
Estetisk-praktisk linje	Ep
Teknisk linje	Tc

Tvååriga yrkesinriktade linjer

Beklädnadsteknisk linje	Be
Bygg- och anläggningsteknisk linje	Ba
Distributions- och kontorslinje	Dk
Drift- och underhållsteknisk linje	Du
El-teleteknisk linje	Et
Fordonsteknisk linje	Fo
Handels- och kontorslinje	Hk
Jordbrukslinje	Jo
Konsumtionslinje	Ko
Livsmedelsteknisk linje	Li
Processteknisk linje	Pr
Skogsbrukslinje	Sb
Social servicelinje	Ss
Trädgårdslinje	Td
Träteknisk linje	Tr
Verkstadsteknisk linje	Ve
Vårdlinje	Vd

Alla linjer utom Du, Ep, Hk, Ss och Td har funnits sedan gymnasieskolans start 1971. Linjerna Ep och Hk bedrivs sedan några år som försöksverksamhet. Fr. o. m. 1987/88 bedrivs därutöver även begränsad försöksverksamhet med treåriga yrkesinriktade linjer inom ramen för 500 intagningsplatser.

SEKTOR	LINJER (vartill kommer närliggande specialkurser)
1 HS – Humanistisk-samhälls- vetenskaplig sektor	H, S, So, Ep, Mu
2 VSK – Vård-, social- och konsum- tionssektor	Vd, Ss, Ko
3 EM – Ekonomisk- och merkantil sektor	E, Ek, Hk, Dk
4 TN – Teknisk-naturvetenskaplig sektor	N, T, Te, Du
5 TI – Teknisk-industriell sektor	Ba, Be, Et, Fo, Li, Pr, Tr, Ve samt gymnasial lärlingsutbildning och spe- cialkurser ej näraliggande någon linje
6 JST – Jordbruks- och skogsbruks- sektor	Jo, Sb, Td

Regeringens proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
1 Inledning	3
2 Gymnasieskolan inför 1990-talet	4
3 Utvecklingsarbete och försöksverksamhet	11
3.1 Målsättning	11
3.2 Dimensionering och lokalisering av försöksverksamhet	12
3.3 Beslutsordning för försöksverksamheten	14
3.4 Referensgrupp, utvärdering	15
4 Riktlinjer för försöksverksamheten	16
4.1 Treårig utbildning	16
4.2 Arbetsplatsförlagd utbildning	18
4.3 Tillgång på arbetsplatser för utbildningen	23
4.4 Modulindelade kursplaner	26
4.5 Elevens arbetsrättsliga ställning vid arbetsplatsförlagd utbildning	28
4.6 Försäkringsskydd för elever vid arbetsplatsförlagd utbildning	32
5 Tim- och kursplaner för försöksverksamheten	35
5.1 Allmänna utgångspunkter	35
5.2 Ökade inslag av allmänna ämnen	37
5.3 Ramtimplan	38
5.4 Några enskilda ämnen	40
5.5 Ämnenas årskursfördelning	43
5.6 Ämnessamverkan	43
5.7 Betygssystem och intagningsfrågor	44
6 Studievägsstruktur	46
6.1 Utbildning och arbetsmarknad	46
6.2 Avveckling av de tvååriga ekonomiska och tekniska linjerna	49
6.3 Yrkesutbildningens linjesystem	49
6.4 Övriga tvååriga, ej direkt yrkesinriktade linjer	53
7 Studiernas organisation m. m.	55
7.1 Arbetsformer i yrkesutbildningen	55
7.2 Hjälpa till elever med studiesvårigheter	56
8 Gymnasieskolans anpassning till ett samhälle i förändring	58
8.1 Ungdomarnas arbetsmarknad	58
8.2 Signal- och planeringssystem, beslutsnivåer	60
8.3 Ramar för gymnasieskolans dimensionering	66
9 Läromedel och utrustning för gymnasieskolan	67
9.1 Läromedel för yrkesutbildningen	68
9.2 Utrustning för yrkesutbildningen	69
10 Personalen som resurs vid utveckling av yrkesutbildningen	71
10.1 Rekrytering och utbildning av yrkeslärare	71
10.2 Fortbildning av yrkeslärare	72
10.3 Utbildning av handledare	73
11 Kostnader för och finansiering av försöksverksamheten	77
11.1 Samhällsekonomiska effekter av en förlängd yrkesutbildning	77
11.2 Kostnader för försöksverksamheten	78
11.3 Ersättning för utbildningsplatser i arbetslivet	79
11.4 Skolhuvudmännens kostnader	80
11.5 Budgetöversikt	81
12 Anslagsberäkningar	82

1 Sammanfattning av ÖGY:s slutbetänkande En treårig yrkesutbildning del I (SOU 1986: 2)	83
2 Förteckning över remissinstanser	105
3 Tillgång på platser för arbetsplatsförlagd utbildning. En studie i Gävleborgs län.	107
4 En samhällsekonomisk beräkning av ÖGY:s förslag	114
5 Förteckning över gymnasieskolans linjer och sektorer	124

